

KANTASUOMEN BALTTILAISLAINAT

Sanakirjan alkuosan ensimmäinen keskustelun pohjalta
päivitetty luonnosversio

1. A–H

Santeri Junttila 2020

GEFÖRDERT VOM

Bundesministerium
für Bildung
und Forschung

SANAKIRJASTA

Esipuhe

Tätä teosta ryhdyin ideoimaan työskennellessäni Helsingin yliopistossa kolmivuotisella tutkimusrahoituksella vuosina 2017–19. Tuolloin suurin osa ajastani ja tarmostani kului kuitenkin opetukseen, Suomen vanhimman sanaston etymologisen verkkosanakirjan (EVE) käynnistämiseen sekä eräisiin artikkeleihin, joitten kirjoittamista pidän tämän työn kannalta välttämättöminä esivalmisteluina. Sain kuitenkin laadittua kymmenkunta hakusana-artikkelia käsittävän ensimmäisen luonnostelman tätä sanakirjaa varten.

Tällä hetkellä, **huhtikuussa 2020**, työskentelen Greifswaldin yliopistossa niin ikään kolmivuotisella rahoituksella, jonka ainoana julkilausuttuna tavoitteena on tämän teoksen laatiminen. Työ on sujunut hyvin, mutta osoittautunut niin laajaksi ja aikaavieväksi, että koko teoksen valmistuminen hankkeen aikana, elokuun 2022 loppuun mennessä, ei näytä enää mahdolliselta. Tavoitteenani on kuitenkin sanakirjan saattaminen valmiiksi sen jälkeen tavalla tai toisella.

Kun ryhdyin työhön, alkoi SMS:n verkkoversio vielä sanasta *emaali*, joten aloitin H-kirjaimesta. Vasta myöhemmin huomasin, että EMS aakkostaa H-alkuiset sanat seuraavan vokaalin mukaan; niinpä H:inkin loppupuoli on viron ja ukalan osalta vielä VMS:n anteitten varassa. Vasta viime viikkoina olen saanut lisättyä näihin 51:een H-alkuiseen sanaan vielä 13 A-alkuista ja yhden E-alkuisen. Luonnosversioon jäävä, lähinnä teoksen edelleenkehittämiseen liittyvä teksti on tässä versiossa punaisin kirjaimin. Ensimmäisestä, helmikuun versiosta päivittämäni teksti on (eräitä lähinnä oikeinkirjoitukseen liittyviä korjauksia lukuunottamatta) vihreällä, paitsi A- ja E-alkuisissa artikkeleissa.

Hyvä tutkimus on aina ryhmätyötä. Tämä teos pohjautuu ensinnäkin useitten tutkijasukupolvien työn tuloksille, aina Vilhelm Thomsenista lähtien. Nykyisellä itämerensuomalaisen etymologian tutkijayhteisöllä on ollut merkittävä osa tämän tutkimuksen taustatyössä ja sen toivon nyt vain vahvistuvan, kun tämä työni luonnosversio ilmestyy kommentoitavaksi.

Tämän suomenkielisen luonnosversion tarkoitus on toimia sen esittämistä etymologisista väitteistä ja niitten esitystavoista käytävän keskustelun pohjana kaikille etymologian akateemisille tutkijoille. Keskustelun alustana on *Suomen kielen vanhimman sanaston etymologinen verkkosanakirja*. 21.2.2020 olen julkaissut siellä tämän käsikirjoituksen H-alkuiset hakusana-artikkelit ja koonnut niistä hakemiston osoitteeseen https://sanat.csc.fi/wiki/Luokka:Kantasuomen_balttilaislainat_käsikirjoituksen_artikkeliluonnokset. A- ja E-alkuiset artikkelit olen lisännyt 14.4.

Verkkosanakirjan rekisteröidyt käyttäjät voivat sekä muokata sana-artikkeleita että kommentoida niitä kunkin wikisivun yhteydessä olevalla Keskustelu-sivulla, jolle pääsee sivun ylälaidan linkistä. Toivon, että lähetätte kaiken sanakirjaan liittyvän palautteen verkkosanakirjan kautta! Näin se näkyy heti koko tutkijayhteisölle ja tieto pääsee kumuloitumaan.

Käyttäjäksi voivat rekisteröityä kaikki etymologian akateemiset tutkijat. Käyttäjätunnusta voi pyytää Juho Pystyseltä (@helsinki.fi).

Kuuden kuukauden keskusteluajan jälkeen valmistelen tekstistä version käännettäväksi ja julkaistavaksi. Tämä määräaika päättyy 21.8.2020 eli samana päivänä kuin fennougristikongressi Wienissä. Verkkosanakirjassa teoksen etymologioista voi luonnollisesti keskustella tämän jälkeenkin, mutta siinä kertyvä tieto ei painettavaan sanakirjaan enää välttämättä ehdi.

Kiitän Johanna Pažemeckasta ja Sini Kataista LKŽ:n murremerkitysten suomenkielisistä käännöksistä. Heidän työstänsä on ollut minulle valtava apu ja ajansäästö. Itse olen käynyt kaikki käännökset läpi ja muokannut niitä jonkin verran, joten vastaan itse niitten mahdollisista virheistä. Juha Kuokkalaa kiitän ohjelmointiavusta, jota ilman en olisi saanut muunnettua hakusana-artikkeleita wikimuotoon. Puolisoani Eve Liivamäkeä kiitän sekä monenlaisesta konkreettisesta avusta tietojenkäsittelyssä että tietenkin kaikesta muustakin taustatuesta.

Tämä toinen luonnosversio on ensimmäistä huomattavasti parempi, ajantasaisempi ja täsmällisempi, kiitos Juho Pystysen, Sampsa Holopaisen ja Juha Kuokkalan verkkosanakirjassa esittämien kysymysten, parannusehdotusten, päivitysten, korjausten ja muun kritiikin sekä niitten pohjalta käymämme keskustelun, joka on näkyvissä verkkosanakirjan Keskustelusivuilla.

Gripswoldissa 17.4.2020
Santeri Junttila

SISÄLLYS

SANAKIRJASTA	2
Esipuhe	2
Sanakirjan suunnitelma ja tavoitteet.....	6
Sana-artikkelien rakenne	7
Hakusanan otsikko ja hakusanaan viittaaminen.....	7
Merkitykset ja niiden levikkiä kuvaava karttaskeema.....	9
Hakusanan balttilaislainaetymologian tiivis muoto.....	11
Balttilaislainaetymologian argumentaatiohistoria.....	14
Muut selitykset.....	15
Päätelmäosa	15
Sanakirjatyön tähänastiset tulokset	16
* AHTAS	20
* AHTINGAS	20
** AHĒRO	22
* AINA	22
* AISA	24
* ANGĒR-	25
* ANKĒRIJAS	27
* ANSA	28
* APILA	29
* ARTO	31
* ASTRA ~ * ASTRAGA ~ * ASTRAIN	32
* ATIVO	33
* ATKALA ~ ATKĒLA	34
* ELKI	35
* HAARA ~ * HARA ~ * HARO(I)	36
* HAASTADAK (?oik. * HAGASTADAK).....	39
* HAAVA	41
* HABĒN	42
* HAIMO	44
* HAINA	45
** HAITTA	46
* HAKARA ~ * HĀKĀRĀ	47
* HAKO ~ * HAKA	49
* HALA-	51
* HALĒDA	52
* HALJAS ⇒ * halja kka; -kka; -inēn; *ha(a)lēda	54
* HALLA ⇒ * hallēi	57
* HALMĒH	59
* HALTIA ⇒ * -in; *-s	61

*HAMBAS	62
*HANHI	63
*HANKA ⇒ *hangas; *hanko	64
*HAPU ~ *HAVU	67
*HARAGA ⇒ *-s; *harakka ⇒ *-s	68
*HARJA	70
*HARMĒI ~ *HARMAGA ⇒ *-s	71
*HATRA ~ *HATRU	72
*HAUKI	74
*HAUKKUDAK	77
*HAURU ⇒ *häärü; *höürü	78
*HAUTA ⇒ *hautodak	80
*HELDEH	82
*HELLÄ ⇒ *hel-tü-däk ⇒ *held-iŕ-täk	84
*HEREDÄ ⇒ *her kkä ~ *HĒRĒDA	86
*HERHILÄINEN	89
*HERNEH	90
*HEŪHEN ~ *HEŪHEIN	91
*HIHNA	93
*HIIVA	95
*HINTA	96
*HIRCI	98
*HIRVAS	100
*HIRVI	101
*HOOLI	102
*HOONĒH	103
*HUKTA	104
*HULAS	105
*HUTTU	107
*HUURU ~ **HUTRU	108
*HÄHKÄ	109
*HÄI- ⇒ *hāi-tā-däk; *hāigā-t-täk; *hāikā-is-täk; *hāigā-stā-däk	111
*HÄICI ⇒ *höütü; *häideh; *häide lmä, -rmä; *häidiece-	112
*HÄRKÄ	116
*HÄRMÄ	118
*HĒLMA	119
*ĒHVA ⇒ *ēhvo(i)	120
KIRJALLISUUS	120
VIRHEELLISIKSI TODISTETUT BALTTILAISETYMOLOGIAT	132

Sanakirjan suunnitelma ja tavoitteet

Tavoitteenani on kattava yleisesitys kantasuomen balttilaisperäisestä sanastosta. Teos julkaistaan useampana niteenä saksan kielellä ja sähköisenä versiona sekä suomeksi että saksaksi. Lopullisen teoksen tarkoitus on sisältää seuraavat osat:

1. Yleisosassa hahmottelen lainaetymologioitten pohjalta kuvan balttilaislainojen äännesuhteista ja muotokriteereistä. Tämä vienee yli puolet yleisosan laajuudesta; muut sen kappaleet käsittelevät levikkikysymyksiä ja lähtömuotojen todistamiseen liittyviä eksistenssiargumentteja. Tutkimushistoriallista johdantoa teokseen ei tule, sillä tutkimushistorian olen julkaissut jo aiemmin (Junttila 2015c).

2. Sanakirjan hakusana-artikkeleissa päähuomion saa hakusanojen vanhimpien merkitysten jäljittäminen ja balttilaisetymologioitten todennäköisyyden päättelemisen semantiikan pohjalta. Merkitysten levikkiä havainnollistavat skeemakartat sana-artikkeleissa. **Merkityksenkehitysten perustelemiseksi tarvittavien rinnakkaistapausten (merkitysparalleelien) löytäminen on tässä vaiheessa työtä vielä ollut oman muistini ja sattumalta vastaan tulleitten tapausten varassa, joten juuri niitten suhteen toivon eniten apua muilta tutkijoilta.**

Sanakirjaosuus jakaantuu kahteen osaan, joista laajempi kattaa pohjoiseen itämerensuomeen (imsP) eli Suomenlahden pohjoispuolisiin kieliin ulottuvat lainasanat, ja myöhemmin kirjoitettava toinen osa Suomenlahden eteläpuolelle rajoittuvat balttilaislainat, joitten selvittelyyn kannattaa käsittääkseni ryhtyä vasta, kun levikin perusteella varmasti vanhojen balttilaislainojen äännesuhteet on suhteellisen luotettavasti kartoitettu – paitsi lainojen substituution myös itämerensuomen keskisten ja eteläisten murteitten välisten, edelleen monilta osin epäselvien äännesuhteitten osalta. Eteläisiin murteisiin on omaksuttu balttilaisperäistä sanastoa myös kantasuomen jälkeen, joten rajanveto eri kerrostumien välillä on niitten lainasanoja koskeva lisäkysymys.

Sanakirjaosuus sisältää myös luettelon jo aiemmin virheellisiksi osoittautuneista balttilaislainaetymologioista.

3. Tulososassa teen kantasuomen balttilaislainojen äänne- ja merkityspiirteitten pohjalta päätelmiä niitten lähtö- ja kohdekielestä sekä niitten välisten kontaktien esihistoriallisesta kontekstista.

Sanakirjaan otan kaikki yleisesti hyväksytyt ja kiistanalaiset balttilaislainaetymologiat. **Tämän koeversion pohjana on vuoden 2017 tutkimustilanne, jossa balttilaislainaselitystä kannatettiin 456 itämerensuomen sanalle.¹ Lopulliseen sanakirjaan otan mukaan tämän jälkeenkin kannatusta saaneet balttilaisetymologiat.** Lisäksi mukana ovat ne toistaiseksi ilman kannatusta jääneet balttilaislainaselitykset, joita pidän vähintään mahdollisina. Esitän teoksessa myös kokonaan uusia etymologioita.

Tässä ensimmäisen osan koeversiossa ei ole aiemmin julkaisemattomia balttilaislainaetymologioita. Monelle balttilaisperäiseksi esitetylle sanalle olen

¹ Etymologian kannatuksen määrittelen väitöskirjani (Junttila 2015c) sivulla 78.

kuitenkin esittänyt uusia vaihtoehtoisia alkuperänselityksiä; ne olen tässä merkinnyt vihreällä korostuksella.

Tämän teoksen hakusanojen joukosta olen rajannut pois kaikki erisnimet, sillä niiden etymologian tutkiminen vaatii erityisesti semantiikan osalta aivan erilaisia välineitä kuin muun sanaston. Balttilaista alkuperää on ehdotettu sekä muutamille lähinnä mytologisille henkilönnimille että vielä useammille itämerensuomalaisen alueen paikannimille ja niihin liittyville heimonnimille, mutta näistä pidän todennäköisenä vain nimelle *Koiva* esitettyä (Viitso 1983: 272–4, Kallio 2015a).

Sana-artikkelien rakenne

Hakusanan otsikko ja hakusanaan viittaaminen

Hakusanana on myöhäiskantasuomen (mksm) rekonstruktio. *Yhteissuomalaisen sanaston* (YSuS) ² sanoista käytän sen rekonstruktioita ja olen muokannut niitä vain aineiston sitä poikkeuksellisesti vaatiessa. Uskottavat rekonstruktiot olen varustanut yhdellä asteriskilla *. Epäuskottavat rekonstruktiot, joitten pohjalta on esitetty tässä hylättyjä balttilaislaina-etymologioita, olen merkinnyt kahdella asteriskilla **. Kaikki hakusanat kirjoitan sana-artikkelien otsikossa lihavin suuraakkosin ja tekstissä pienin kapitaalkirjaimin. Asteriski jää pois vain ”katso, vertaa”-nuolen ^ jäljestä.

Hakusanan yhteydessä annan standardoidut muodot seuraavista yleiskielten perussanakirjoista ja laajoista, ortografialtaan standardisoiduista murreanakirjoista:

sm ³	suomi	Kielitoimiston sanakirja, KS
ka	karjala	Karjalan kielen sanakirja, KKS
ve	vepsä	Словарь вепского языка, СВЯ
va	vatja	Vaddäa tseelee sõna-tširja, VTŠS
vi	viro	Eesti keele seletav sõnaraamat, EKSS
li	liivi	Livõkiel–ēstikiel–leṭkiel sõnārõntõz, LELS
uk	ukala	Võro–eesti synaraamat, VES

Kielitoimiston sanakirjasta puuttuvat nykysuomen kirjakielessä käytetyt muodot ovat *Nykysuomen sanakirjasta* (NS). Vepsän suppean sanakirjan tietoja olen täydentänyt *Vepsän verkkosanastosta*. Liivin tietoja olen täydentänyt *Livisches Wörterbuchin* (LW) anteilla, ja LELS:n liivin oikeinkirjoitusta olen muuttanut helppolukuisemmaksi ja fonemaattisemmaksi korvaamalla *ō:n y:lla*, *ō:n y̆:lla*, *ō:n uo:lla*, *ō:n ūo:lla*, *ō:n ā:lla* ja *ā:n ā:lla*.

Etelävirosta käytän johdonmukaisesti lyhyempää nimimuotoa ukala, joka auttaa välttämään sekaannusta viroon. Nimitys viroon kieli viittaa tässä

² Sanakirjoihin, myös yhden kirjoittajan laatimiin, viittaa niiden nimestä muodostetulla lyhenteellä eri lähdeyyppien (ensisijainen tutkimus vs. hakuteos) tunnistamisen helpottamiseksi.

³ Kaikki kieltennimet lyhennän ilman pistettä luennan helpottamiseksi ja eräissä tapauksissa käyttäkseni samaa kirjainlyhennettä eri tarkoituksiin: pr = (muinais)preussi, pr. = preesens. Pisteettöminä kirjoitan myös lyhenteet f(emiini), m(askuliini) ja n(eutri).

sanakirjassa yksinomaan pohjoisviroon murteineen. *Võro-eesi synaraamatua* olen hyödyntänyt uudemman *Eesti-võro sõnaraamadun* (EVS) kanssa yhdistettynä verkkotietokantana.

Jos nykykielten muodot ovat rekonstruoidun mksm muodon suoria jatkajia, on niiden edellä äännekehitysnuoli $>$. Tällöin kielten järjestys on muuten yllä mainittu, mutta kirjoitusasultansa identtiset muodot esitän yhdessä ($\wedge$ AISA).

Suomen, viron ja võron yleiskielistä puuttuvat, mutta suomen, viron tai ukalan eli eteläviron murteista tai nykykielten varhaisista kirjallisista lähteistä tavatut säännölliset vastineet mainitsen kunkin kielen kohdalla viitteellä alkulähteeseen ($\wedge$ AHĒRO) tai mahdollisimman tarkalla murrealueyhenteellä varustettuina ($\wedge$ AHTINGAS). Jos murremuoto kuitenkin on laajalevikkinen, on murrealueyhenteen sijalla lyhenne ”murt.”.

Jos joissakin yleiskielissä esiintyy ainoastaan tai tavallisimpana jonkin epäsäännöllisen äännekehityksen muovaama muoto, luettelen tällaiset muodot vasta säännöllisten vastineitten jäljessä toisen äännekehitysnuolen perässä.

Jos nykykielten muodot ovat mksm kannasta eri johtimilla muodostettuja johdoksia, on hakusanana rekonstruoitu kantasana ja nykykielten muotojen edellä johdosnuoli $\Rightarrow$. Jos kantasana on säilynyt joissakin nykykielissä, luettelen sen muodot ennen muitten kielten johdosedustuksia.

Toisesta itämerensuomalaisesta kielimuodosta lainautuneet nykykielten muodot annan suluissa varustettuna lainanuolella $\rightarrow$ ja lainanantajakielen lyhenteellä.

Joillekin sanueille on rekonstruoitava useampi äänteellinen variantti myöhäiskantasuomeen. Tällöin mainitsen sana-artikkelin otsikossa ne kaikki lihavin suuraakkosin toisistaan aaltoviivalla $\sim$ eroteltuina, todennäköisimmin ensisijaisen variantin ensin, ja kunkin variantin jäljessä sen nykykielten edustuksen. Artikkelien tekstissä viitataan tällaiseen hakusanaan mainitsemalla vain ensisijaisen variantin (esim. *HAKO).

Kun hakusanana on useampia myöhäiskantasuomeen rekonstruoitavia johdoksia samasta, kadonneesta kantasanasta, olen menetellyt muuten samoin, mutta tällaisiin hakusanoihin viitatessani mainitsen molemmat rinnakkaiset johdokset (esim. *HARMI $\sim$ *HARMAGA).

Eräillä hakusanoilla on niin laajalevikkisiä johdoksia, että ne voi rekonstruoida myöhäiskantasuomeen. Jos jokin tällainen johdos on säilynyt kantasansa levikin ulkopuolella tai on sen alkuperän selvittämisen kannalta esimerkiksi merkityksensä takia keskeinen, olen ottanut sen alahakusanaksi. Alahakusanat (johdokset) olen merkinnyt sana-artikkelin otsikkoon lihavin pienin kirjaimin erotukseksi päähakusanoista (kantasanoista ja niiden äänteellisistä varianteista).

Hakusanarivin viimeinen lyhenne ilmaisee hakusanan sanaluokan:

- s. substantiivi
- a. adjektiivi
- v. verbi
- adv. adverbi

Merkitykset ja niiden levikkiä kuvaava karttaskeema

Heti otsikon alla luettelen hakusanan itämerensuomen perinteisistä murteista ja vanhoista kirjallisista lähteistä tavatut merkitykset tiiviisti mutta etymologian kannalta riittävää kattavuutta tavoitellen. Pois olen jättänyt vain eräitä selvimmin myöhäisiä tai kuvaannollisia merkityksiä. Tässä ja muissa tiivisluotoisissa tekstikappaleissa esitys on sanakirjamainen, eikä merkitysten selityksiä varusteta puolilainausmerkein.

Olen ryhmitellyt merkitykset havainnollistaakseni niiden levikkiä karttaskeeman avulla. Ryhmittely palvelee ensisijaisesti etymologian tarpeita: eri merkitysten keskinäisen kronologian selvittämistä ja mahdollisesti erilähtöisten merkitysten erottamista (homonymian tunnistamista). Siellä, missä hakusanan kaikilla merkityksillä on sama levikki, en ole erotellut merkityksiä niiden suuristakaan eroista huolimatta.

Läheisten alamerkitysten muodostamia ryhmiä nimitän hakusana-artikkeleissa hakusanan merkityksiksi. Nimeän ne lihavilla suuraakkosilla. Pääsääntöisesti merkitykset alkavat kunkin hakusanan kohdalla **A**:sta, mutta äännekehitysten vuoksi osin homonymisoituneita erilähtöisiä hakusanoja (esim. *HALĒDA + *HALJAS) olen voinut poikkeuksellisesti aakkostaa yhteenkin. Koska karttaskeeman yhteydessä käytän merkityksistä myös pienaakkosia, ei pieneen I-kirjaimen helposti sekaantuva **I** ole käytössä.

Alahakusanoiksi ottamistani päähakusanan johdoksista olen laatinut erilliset karttaskeemat päähakusanan karttaskeeman alle. Tällöin luettelen kunkin pää- ja alahakusanan merkitykset erikseen kunkin skeeman yläpuolella. Eräät päähakusanan yhteydessä yksityiskohtaisesti kuvaamani merkitykset esitän tiiviimmin alahakusanojen skeemoissa. Toisinaan saman kirjaimen alle ryhmittelemäni merkitykset myös eroavat hieman toisistaan pää- ja alahakusanoilla, mikä näkyy niiden kuvauksista: näissä tapauksissa olen katsonut erot etymologian kannalta vähämerkityksisiksi.

Karttaskeemassa olen jakanut itämerensuomen 23 päämurrealueeseen, joita kutakin kuvaa yksi ruutu. Tällainen skeema tuo pienet mutta kielihistoriallisesti keskeiset murrealueet paremmin näkyviin kuin maantieteelle uskollinen kartta. Se myös havainnollistaa kantasuomen historiallisen jakautumisen ensin sisämaan, Riianlahden ja Suomenlahden kantamurteeseen ja sittemmin jälkimmäisen jakautumisen pohjoiseen ja keskiseen itämerensuomeen.

Päämurrealueet olen merkinnyt seuraavasti:

Suomenlahden kantamurteen jatkajat

Pohjoinen itämerensuomi

Lo ⁴	suomen lounaismurteet
Hä	hämäläismurteet, ml. lounaiset välimurteet
Ep	eteläpohjalaismurteet
Pp	keski-, pohjois-, perä- ja länsipohjalaismurteet
Sa	savolaismurteet

⁴ Kielten nimet lyhennän pienellä alkukirjaimella, murteitten isolla. Viron ja ukalan murteet lyhennän yhdellä, suomen kahdella kirjaimella. Hakusanan merkitysten lyhenteistä murrelyhenteet erottaa siitä, että kirjoitan ne aina lihavin ja nämä aina lihavoimattomin kirjaimin.

Kk	suomen kaakkoismurteet
Vie	vienankarjala
Ek	eteläkarjala
Au	aunuksenkarjala
ly	lyydi
ve	vepsä
ink	inkeroinen, ml. Kukkosin murre
Keskinen itämerensuomi	
S	viron saarten murre
L	viron länsimurre
K	viron keskimurre
I	viron itämurre
R	viron koillis- ja rannikkomurre
va	vatja, pl. Kukkosin murre
Riiianlahden kantamurteen jatkajat	
li	liivi: K kuurinmaanliivi ja S salatsinliivi
Sisämaan kantamurteen jatkajat	
M	ukalan Mulkin murre
T	ukalan Tarton murre
V	ukalan võron murre, ml. setto sekä Leivun, Lutsin ja Kraasnan kielisaarekkeet

Liivin kielen kuvaus skeemassa vaihtelee hakusanoittain: salatsinliivin merkitsen omaksi ruudukseen vain hakusanoilla, joilla on vastine siinä muttei kuurinmaanliivissä. Muissa hakusanoissa kaikki kummastakin tavatut merkitykset ovat yhdessä ruudussa. Salatsinliivin korpus on nimittäin niin pieni, että hakusanan vastineen puuttumista siitä ei pidä tulkita sen itämerensuomalaisen levikin aukoksi.

Murrejaossa on eräitä edelleen avoimia kysymyksiä harkittaviksi:

Tulisiko lounaiset välimurteet siirtää lounaismurteitten alle?

Tulisiko keski- ja pohjoispohjalaiset murteet perinteistä murrejakoa seuraten erottaa perä- ja länsipohjalaisista murteista?

Tulisiko vienankarjala ja eteläkarjala yhdistää?

Karttaskeemassa käytän pääosin suuraakkosia. Pienaakkosin olen merkinnyt vain pienestä osasta murrealuetta tavatut merkitykset ja hyvin hajanaiset esiintymät, laajojen suomen murrealueitten ulkopuolella lähinnä yksittäiset tai yhden pitäjän alueelta kerätyt tiedot. Suuren ja pienen kirjaimen ero skeemassa on hyvin viitteellinen, erityisesti pienten kielten kohdalla niitten sanakirjojen suppeuden tähden.

Suurista murrealueista olen jättänyt kokonaan merkitsemättä sellaiset alueen maarajan pitäjistä kerätyt merkitykset, jotka selvästi jatkavat yhtenäistä merkitysalueetta maarajan takaisella murrealueella. Rajavesistöjen, erityisesti Suomenlahden yli siirtyneet merkitykset olen kuitenkin aina merkinnyt.

Joistakin hakusanoista, joilla on kaksi laajalevikkistä äännevarianttia, olen merkinnyt skeemaan harvinaisemman variantin levikin harmaan taustavärin avulla. Yhdessä tapauksessa (^AHDAS) olen värittänyt harmaalla alueen, jossa adjektiivista on tavattu pelkkä komparatiivimuoto. **Sininen taustaväri sitä**

vastoin on käytössä vain koeversiossa merkitsemässä aluetta, jolta kerättyjä murretietoja minulla ei vielä ole käytössäni sanoista, joita käsittelevät EMS:n loppupään osat eivät ole vielä ilmestyneet. Kotuksen ja EKI:n murrearkistoihin pääsen työskentelemään kuluva vuoden kesäkuussa.

Välittömästi karttaskeeman alle olen merkinnyt merkitysten levikin vanhoissa kirjakielissä n.v. 1800 saakka, mikäli sellaisia on. Pienaakkoset merkitsevät tässä vain vanhoista sanakirjoista tavattavia merkityksiä, joita ei ole säilynyt varsinaisissa tekstiyhteyksissä. Olen käyttänyt lyhenteitä:

vsm ⁵	vanha kirjasuomi
vvi	vanha kirjaviro
vuk	vanha kirjaukala (kirjaeteläviros)

Seuraavilla riveillä karttaskeeman alla annan ensin hakusanan epäsäännöllisen tai poikkeuksellisen äännekehityksen kautta syntyneet äännevariantit, joista en niitten levikin suppeuden vuoksi ole tehnyt erillistä alahakusanaa skeemoineen. Näitten varianttien merkitykset sisältyvät skeemaan enkä siksi luettele niitä erikseen. Niitten edessä on äännekehitysnuoli >.

Äännevarianttien jäljessä luettelen hakusanan keskeisinä pitämäni vanhat johdokset ja toissijaiset, yleensä suffiksinvaihdoksen kautta syntyneet vartalovariantit (johdoskorrelaatit). Näillä johdoksilla on yleensä vain osa hakusanan merkityksistä ja usein myös hakusanalta puuttuvia merkityksiä. Niitä en ole merkinnyt skeemaan, vaan luettelen ne kunkin johdoksen perässä. Näitten johdosten edessä on johdosnuoli ⇒.

Koeversioon olen näille riveille merkinnyt myös aaltoviivalla ~ sanoja, joitten suhdetta hakusanaan en ole vielä selvittänyt.

Hakusana-artikkeleissa vältän sanojen ja niitten merkitysten kohdalla viittaamasta yleiskieliin, ja operoin tässä mainituilla päämurrealueilla. Yleiskielten sanojen merkityksiä en anna erikseen, ja niitten muodotkin mainitsen lähinnä vain artikkelien otsikossa.

Hakusanan balttilaislainaetymologian tiivis muoto

Balttilaisetymologiakappaleen ensimmäisellä rivillä on hakusanan balttilaislainaetymologiaan sopiva rekonstruktio keskikantasuomeen. Keskikantasuomi on balttilaislainojen oletusarvoinen kohdekieli. Jos hakusanan eri balttilaislainaetymologiat edellyttävät siltä erilaisia keskikantasuomen rekonstruktioita, on kunkin etymologiakappaleen edellä vastaava rekonstruktiorivi.

Rekonstruktiorivillä esitän myös kantasuomen sanan mahdolliset yhteydet muihin uralilaisiin välikantakieliin. Rekonstruoituja välikantakielten muotoja esitän vain kantasaamesta Lehtirannan (YsaS) mukaan: rekonstruktion edessä oleva numero viittaa YsaS:n hakusanoihin. Saamen sanueesta mainitsen vain levikin ja yhden esimerkkimuodon merkityksineen, lähtökohtaisesti pohjoissaamesta (SSSS); muut vastineet löytyvät Lehtirannalta. **Saamen ja**

⁵ Valitettavasti lyhenne vksm on jo vakiintunut merkitsemään varhaiskantasuomea, ja näin käytän sitä tässäkin työssä. Kantaslaavin vaiheitten suhteen olen päätenyt päinvastaiseen ratkaisuun: koska mksl = muinaiskirkkoslaavi, olen joutunut käyttämään myöhäiskantaslaavista vain puoliksi lyhennettyä kirjoitusasua myöhäisksl.

kantasuomen suhteen olen poikkeuksetta merkinnyt lainanuolella, vaikka äännesuhteitten kannalta niitten vanhimmat balttilaislainat voisivat polveutua jo yhteiseen saamelais-suomalaiseen kantakieleen (varhaiskantasuomeen, länsiuraliin) saaduista sanoista. Muuten käytän yhtä kuin -merkkiä = varsinaisen etymologisen vastineparin välillä ja aaltoviivaa ~ merkitsemään epätarkempaa yhteenkuuluvuutta tapauksissa, joissa rinnakkaislainautuminen ei ole poissuljettua.

Muitten etäsukukielten osalta viittaan vain nykykielten sanoihin. Muodot ja merkitykset ovat teoksista ErSS, MoSS ja MaSS; mokšan osalta käytän kuitenkin MdW:n latinalaista tarkekirjoitusta, koska mokšan kyrillinen nykyortografia on jopa etymologiseen kirjallisuuteen liian epätarkka.

Seuraavissa kappaleissa esitän balttilaislainaetymologian tiiviissä muodossa. Kaikille varmoille ja useimmille mahdollisina pitämilleni balttilaislainoille olen rekonstruoinut todennäköisimmän lainanantajakielen, hypoteettisen pohjoisbaltin (baP) muodon, jonka annan heti lainanuolen ← perässä. **Pohjoisbaltin rekonstruktiot ovat tässä vaiheessa työtä vain suuntaa antavia. Niitten muoto tulee todennäköisesti jonkin verran muuttumaan työn edetessä. Kaikille lainoille on mahdotonta rekonstruoida tarkkaa lähtömuotoa, etenkin johtimen ja (lähinnä nominatiivin) päätteen osalta. On myös mahdollista, että luovun pohjoisbaltin rekonstruktioitten esittämisestä sana-artikkeleissa.**

Seuraavaksi esitän kantabaltin (kba) rekonstruktion äännekehitysnuolen < perässä. Lähdän liikkeelle oletuksesta, että kantabaltti on yhtä kuin kantabaltoslaavi, sillä sen rekonstruktiotasoa seuranneet harvat itä- ja länsibaltille yhteiset (mutta kantaslaavista puuttuvat) uudennokset eivät edustu kantasuomen balttilaislainoissa ainakaan kauttaaltaan: johdinainesten supistuminen ja sitä seurannut lyheneminen $*-ia- > *-\bar{i}- > *-i-$ puuttuvat ($\wedge$ ANKĒRIAS, $\wedge$ HARJA), samoin ($r/u/k/i\_ *s >$) $*\bar{s} > *s$ ($\wedge$ LAIHA); (myöhäis)kie $*o:n$ ja $*a:n$ erillisyyttä taas ei tarvitse olettaa kantabaltoslaaviinakaan. Eräille vähiten uskottaville balttilaislainaetymologioille en ole rekonstruoinut kantabaltinkaan muotoa.

Kantabaltin rekonstruktion noudattavat pääosin EDBIL:n käytäntöä, mutta kie $*o:n$ ja $*a:n$ jatkajat merkitseän molemmat $*a:l$ la. Kantaindoeuroopan laryngaalien ja Winterin lain tuottamasta akuuttiudesta en EDBIL:n tavoin käytä glottaaliklusiilin merkkiä ʔ, vaan merkitseän sen varovaisemmin yläindeksillä ^h. Kirjain *h* viittaa vain tämän prosodisen ilmiön tai mahdollisen äänteen alkuperään eikä mihinkään tiettyyn ääntämykseen. Kantabaltin muotojen painotusta en merkitse mitenkään, koska alan vilkkaasta tutkimuksesta huolimatta sitä ei vielä ole kyetty luotettavasti rekonstruoida.

Kantabaltin muodon jäljessä luettelen äännekehitysnuolen > jäljessä sen suorat jatkajat seuraavassa järjestyksessä:

lt	liettua	LKŽ:sta suomennetuin merkityksin
lv	latvia l. lätti	ME:ltä suomentamini merkityksin
pr	muinaispreussi	PKEŽ:sta suomentamini merkityksin
ksl	kantaslaavi	UsW:sta suomentamini merkityksin
mksl	muinaiskirkkoslaavi	CCC:sta suomentamini merkityksin

Liettuan sanat olen etymologian tiiviissä muodossa varustanut tieteellisessä kirjallisuudessa perinteisin painotusmerkein; alempana tekstistä olen jättänyt painotusmerkit pois. Sanojen merkitysten numerointi on LKŽ:sta, mutta olen yhdistänyt joitakin numeroituja merkityksiä, joitten eroja olen pitänyt hyvin vähäisinä; pois olen jättänyt vain nuoria ja selvästi myöhäisen metaforan kautta syntyneitä (kuvaannollisia) merkityksiä.

Lätin painotusmerkkien kanssa olen menetellyt samoin kuin liettuan, mutta *uo*-diftongin merkitsen lätin kirjakielen käytännön mukaisesti ja ME:stä poiketen *o*:lla, sillä missään tämän sanakirjan kannalta olennaisessa (riittävän vanhassa) sanassa ei lätin *o* esiinny muissa äänneympäristöissä. Myös lätin sanojen numeroitujen merkitysten kanssa olen menetellyt samoin kuin liettuan. ME on paljon suppeampi kuin LKŽ, mikä näkyy myös lueteltujen merkitysten määrissä. Se kuitenkin (periaatteessa) kattaa myös varsinaisen lätin kielen lisäksi myös latgalin kielen sanaston merkityksineen, mistä syystä latgalia ei ole mainittu sana-artikkeleissa erikseen.

Kantaslaavin muodot ovat Klotzin UsW:sta, sillä vain Klotz käyttää laajamittaisesti uskottavinta, Holzerin rekonstruktioitasoa. Myös kantaslaavin rekonstruktiossa käytän akuuttiudesta yläindeksiä ^h enkä Klotzin yläpistettä [˙], joka olisi tulkittavissa sivupainon merkiksi. Kantaslaavin pääpainon merkitsen lyhyellä pystysuoralla viivalla [˘] vokaalin päällä, jolloin Klotzin siihen varaama alleviivaus vapautuu takaisin tekstuaalis-tyyllilliseen käyttöön.

Eräässä tärkeässä yksityiskohdassa poikkean UsW:sta: katson, ettei **eu* > **jau* ole tapahtunut vielä kantabaltoslaavissa, koska se ei edustu kantasuomen balttilaislainoissa ([^]LĒUKA, [^]RĒUNA). Tällöin varhaiseen kantaslaaviin on vielä rekonstruotavissa **ew*, jonka etuvokaali on säännönmukaisesti aiheuttanut ”ensimmäisen palatalisaation”: *k* > *k̄* > *l̄s* (= *ć* > sl *č*), *g* > *ḡ* > *d̄z* (= *ž* > sl *ž* ~ *ž̄*), *x* > *x̄* > *s̄* (> sl *š*), paitsi yhtyminä sibilantin kanssa *sk* > *sk̄* > *sl̄* (> sl *št* ~ *šč*) ja *zg* > *zḡ* > *zd̄* (> sl *žd* ~ *žž*). Näin esim. kie **skewH-* ⇒ kba **skew^h-ka^h* ’hauki’ > ksl **skéw^h|kā^h* > **sléw^h|kā^h* > **sláv^h|kā^h* > sln *ščúka* ~ ksl *štúka*, eikä tarvitse Klotzin tavoin olettaa vain **au*-diftongin edellä tapahtuvaa esiksl muutosta *kj* > *tj* ja kiertotietä ksl **stjáv^h|kā^h*-muodon kautta sl *št-* ~ *šč-* alkuisiin asuihin.

Kantaslaavin rekonstruktiossani merkitsen ”ensimmäisestä palatalisaatiosta” vain alkuvaiheen, varsinaisen palatalisaation kba *k, g, x* > ksl *k̄, ḡ, x̄*, sillä uudet palataaliset konsonantit joka tapauksessa fonemaattistuvat vasta niitä seuraavien vokaalien takaistumisen yhteydessä, mitä UsW s. 17 ei pidä enää kantaslaavilaisena (miksi?). Pääsääntöisesti en merkitse allofoneja lainkaan, ja tässä poikkeustapauksessakin pyrin pitämään niitten merkinnät mahdollisimman samanlaisina. Toinen vaihtoehto olisi rekonstruoida (samanaikaisten?) muutosten *ē* > *ā* ja *ew* > *aw* jälkeinen kielimuoto. Tällöin ksl muotojen **gēgādla* ([^]HAKARA), **gē^hli* ([^]HUOLI) ja **skéw^h|kā^h* ([^]HAUKI) sijaan merkitsisin **džāgādla*, **džā^hli* ja **sláv^h|kā^h*.

Jos oletetulla lähtömuodolla on vastine muinaiskirkkoslaavissa, olen maininnut muitten slaavilaiskielten muotoja vain siinä tapauksessa, että niissä on lainaetymologian kannalta kiinnostavia, muinaiskirkkoslaavin vastineelta

puuttuvia muoto- tai merkityspiirteitä. **Olisiko perusteluja slaavilaiskielten laajemmalle huomioon ottamiselle?**

Omana nuolialkuisena ($\Leftarrow$, $<$, $=$ t. $\sim$) kappaleenansa mainitsen jokaiselle mahdollisena pitämälleni balttilaislainan lähtömuodolle tärkeimmässä balttilaisen ja slaavilaisen etymologian hakuteoksissa (REW, LEW, PKEŽ, SEJL, EDSIL, EDBIL, AIEW) esitetyt etymologiat, usein muitten indoeurooppalaisten kielten etymologisista sanakirjoista täydennetyin tiedoin. Jos yksikään näistä päähakuteoksista ei vastusta mainitsemaani etymologiaa, en luettele niitä lähteinä, mutta jos niillä on erimielisyyttä jostakin sanasta, mainitsen niitten sille esittämät etymologiat erikseen, lähteet suluissa nuolen edellä. Syvemmällä kappaleessa suluissa esittämäni lähteet viittaavat vain niitä välittömästi seuraavaan tietoon kuten rekonstruktioon tai vastineisiin.

Baltologista ja indoeuropeistista etymologista tietoa olen kerännyt ennen kaikkea mainituista päähakuteoksista sekä eräistä näitten alojen keskeisistä monografioista. Laajempi perehtyminen alan ensisijaiseen, artikkelimuotoiseen tutkimuskirjallisuuteen ja siihen viittaaminen hakusana-artikkeleissa saattaisi vaatia huomattavasti enemmän aikaa, mutta voi joittenkin hankalien etymologioitten selvittämisessä osoittautua jatkossa välttämättömäksi.

Lähtömuodon etymologiaa esittelevän kappaleen edelle olen sijoittanut lähtömuodon ja sen vastineitten tärkeimpiä johdoksia esittelevät, johdosnuolella $\rightarrow$ alkavat kappaleet. Jos lähtömuodon tarkkaa vastinetta ei ole säilynyt, on tällä paikalla summittaisen vastineen merkillä $\sim$ alkava kappale, joka esittelee vanhimpina pidettävät baltoslaavilaisten kielten samanasteiset johdokset lähtömuodon juuresta.

Lähtömuodon etymologiaa esittelevässä kappaleessa annan muitten indoeurooppalaisten kielten mahdollisten tarkkojen vastineitten lisäksi niitten etymologian kannalta olennaisimpia samanasteisia johdoksia lähtömuodon juuresta.

Seuraavissa johdosnuolialkuisissa kappaleissa annan saman juuren eri asteista (katoaste, $e-$, $o-$, $\bar{e}-$ ja $\bar{o}-$ asteet) johdetut sanat, niin, että juuren kunkin apofoniavariantin jäljessä luettelen sen olennaisimmat johdokset niin baltoslaavilaisissa kuin muissakin indoeurooppalaisissa kielissä. Kappalejako perustuu juuren apofonia-asteisiin, ei kieliin.

Balttilaislainaetymologian argumentaatiohistoria

Tiiviissä muodossa esittämäni balttilaislainaetymologiat olen muokannut kaiken hakusanoista lukemassani tutkimuskirjallisuudessa julkaistun tiedon ja käydyn argumentaation pohjalta nykytutkimuksen tasalle. Tämä koskee erityisesti kantamuotojen rekonstruktioita ja eri kielten sanojen välisiä etymologisia suhteita.

Tiivisluotoisen etymologian alle olen vapaammin muotoillut tärkeimmät edelleen ajankohtaiset lainaetymologian puolesta ja sitä vastaan esitetyt väitteet ja todisteet. Tämän argumentaatiohistoriaosuuden pituus riippuu etymologiaan liittyvien edelleen (tai vielä äskettäin) avointen kysymysten määrästä ja laadusta. Balttilaislainaselityksillä, joihin ei liity avoimia ongelmia

tai joilla sellaisia ei ole ennen tätä teosta käsitelty, voi koko osuus jäädä maininnaksi etymologian ensiesittäjästä.

Argumentaatiohistorian kuvaus alkaa aina viitteellä etymologian ensijulkaisuun ja etenee pääosin kronologisesti. Joissakin tapauksissa eri tason argumenttien (muoto-, merkitys-, levikki- ja eksistentiaaliargumentit) on kuitenkin syytä esitellä erikseen, ja usein jokin yksittäinen tutkimusongelma vaatii erillisen käsittelyn. Pisimmillään argumentaatiohistorian kuvaus voi lähennellä sivun mittaa (^HALJAS)

Pyrkimyksestäni argumentaatiohistorian kattavuuteen olen poikennut merkitysryhmäargumenttien kohdalla, koska ne yleensä liittyvät suurehkoon joukkoon hakusanoja, jolloin niiden toistaminen yksittäisten etymologioitten kohdalla ei ole tarkoituksenmukaista. Merkitysryhmäargumentteja varten on sanakirjan tulososassa luku balttilaislainojen semantiikasta ja sen perusteella tehtävistä kulttuuri- ja asutushistoriallisista päätelmistä.

Muut selitykset

Seuraavaksi luettelen balttilaislainaselitykselle vaihtoehtoiset [määrite ei sisällä mitään arvolatausta] etymologiat niiden julkaisuajankohdan mukaisessa järjestyksessä numeroituina. Esittelen ne tutkimushistorioineen suunnilleen samalla tarkkuudella kuin balttilaislainaselityksetkin. Tiivismuotoa en kuitenkaan käytä, vaikka erittäin etymologioitten esittely alkaa sitä muistuttavalla lyhyellä kappaleella.

Kun jokin etymologia edellyttää hakusanan otsikosta poikkeavaa mksm rekonstruktiota, sen esittely alkaa tällä rekonstruktioilla (^HAASTADAK, ^HAAVA).

Päätelmäosa

Hakusanan päätelmäosuus alkaa siitä, mihin tutkimushistoria päättyy, ja jakaantuu kahteen erilaajuiseen osaan: päättelyketjuosaan ja tiivismuotoiseen johtopäätökseen. Vain täysin ”valmiiksi tutkitun” etymologian (*HUKTA) kohdalla olen jättänyt päättelyketjun pois.

Päätelmäosassa pyrin rekonstruoimaan sanan merkitysten suhteellisen kronologian, jos merkityksiä on useita. Ensin kuitenkin karsin pois kaikki sanan yleisimpään merkitykseen nähden erilähtöiset merkitykset ja aina kun mahdollista, esitän niille omat etymologiat. Tässä noudatan viskurilakia: aluksi käsittelen helpoimmat tapaukset pois ja otan sitten hankalimmat esille.

Vastaavasti karsin myös hakusanalle esitetyt vastineet, joita on äännesyistä pidettävä erilähtöisinä, mutta niitä tulee harvemmin eteen (^HALMËH). Enemmän olen soveltanut viskuria vaihtoehtoiisiin alkuperänselityksiin sanueilla, jotka ovat saaneet niitä useampia ja uskottavuudeltaan eritasoisia (*HAASTADAK, *HAKO, *HANKA, *HANHI, *HEÜHEN, *HËLMA).

Vasta näitten karsintojen jälkeen ryhdyn rekonstruoimaan ”varsinaisen” sanueen merkityskehityksiä. Tästä pääsäännöstä olen poikennut sanojen *HAKARA, *HELDEH, *HEREDÄ ja *HULAS artikkeleissa, joissa varsin sotkuinen vyyhti ei ole viskuria käyttämällä lähtenyt purkautumaan.

Käyttämässäni argumenteissa ei pitäisi olla mitään odottamatonta tai yllättävää: olen pyrkinyt perustamaan ne uusimpaan tutkimustietoon. Mainittakoon tässä vain, että lähtömuodon eksistenssiargumenttina olen käyttänyt vähintään kantabalttilaista levikkiä, siis vastinetta ainakin kahdessa kantabaltin kolmesta tunnetusta tytärkielestä (baI, baL, ksl) tai vaihtoehtoisesti vastinetta sekä yhdessä näistä että muualla indoeuroopassa.

Riittäväni argumenttina olen pitänyt myös lähtömuodon kantasanana tai johdoskorrelaatin vastaavaa levikkiä, jos johdossuhde itse on läpinäkyvä ja hyvin motivoitu (*AISA, *APILA, *HALMĒH, *HAUTA, *HĀI-, *HĀICI, *HĀRKĀ). Epävarmoiksi olen luokitellut etymologiat, joissa johdossuhde on hyvin motivoitu ja sekä kantasana että johdin levikin perusteella riittävän vanhoja, mutta itse johdokselta puuttuvat vastineet tunnetuista kielistä (*HAUKI, *HEÜHEN, *HĒLMA). Yhdessä tapauksessa (*HEREDĀ) olen kuitenkin arvioinut näin rekonstruoimani lähtömuodon niin varmaksi, etten epäile siihen perustuvaa etymologiaa.

Muutamassa tapauksessa ehdotan uutta selitystä balttilaisen sanueen alkuperälle ja joko haastan yleisesti vallitsevan käsityksen (*APILA, *HĀI-) tai etymologioin sanueita, joille en ole kirjallisuudesta löytänyt alkuperänselityksiä (*HELDEH, *HELLĀ, *HEREDĀ).

Tiivisluotoinen johtopäätös löytyy alleviivattuna sana-artikkelin lopusta. Tiivisluotoissa en toista jokaisen erilähtöisen merkityksen alkuperää, vaan keskityn balttilaisluotoisuuden todennäköisyyteen. Tästä olen poikennut siellä, missä merkitysten vyyhdin ratkominen on vennyttänyt päättelyketjun niin pitkäksi, että tulosten tiivistäminen on ollut tarpeen myös merkitysten kronologian osalta: *ANSA, *HAASTADAK, *HAKARA, *HALJAS, *HANKA, *HELDEH, *HEREDĀ, *HĀICI.

Mainitsen tiivisluotoissa myös muut mahdollisina pitämäni etymologiat, mutten luokittele niitä yhtä tarkasti kuin muualla tekstissä: esimerkiksi lyhenne ”ge” kattaa myös kantaskandinaavin, ”sk” muinaisluotoisin jne.

Sanakirjatyön tähänastiset tulokset

Olen tähän mennessä käsitellyt 66 hakusanaa, siis noin kymmenennen osan koko aineistostani. Näistä varmoiksi balttilaisluotoiksi ovat osoittautuneet (homonyymisissä tapauksissa ainakin yhden merkityksensä osalta) *AHTAS, *AHTINGAS, *ANKĒRIJAS, *ANSA, *APILA, *HAIMO, *HAINA, *HAKO ~ *HAKA, *HALJAS, *HALLA, *HAMBAS, *HANHI, *HANKA, *HARJA, *HARMĒI ~ *HARMAGA, *HAUTA, *HELDEH, *HEREDĀ, *HERHILÄINEN, *HERNEH, *HIRVI, *HULAS, *HĀI-, *HĀICI, *HĀRKĀ, *HĀRMĀ ja *ĒHVA, yhteensä 27 hakusanaa.

Mahdollisia balttilaisluotoja ovat *AISA, *ANGĒR-, *ARTO, *HAARA ~ *HARA ~ *HARO(I), *HABĒN, *HALA-, *HALĒDA, *HALMĒH, *HARAGA, *HAUKI, *HEÜHEN ~ *HEÜHEIN, *HINTA, *HUTTU ja *HĒLMA, yhteensä 14 hakusanaa; ensin mainitun suhteen saattaa arkistotietoihin perehtyminen vielä tuottaa ratkaisun suuntaan tai toiseen. Lisäksi varmojen etymologioitten rinnakkaisluotoina käsitellyt *HERĒDA ja *hallĒi saattavat olla erillisiä luotoja.

Tuskin balttilaisperäisiä ovat *AINA, *ATIVO, *ELKI, *HAASTADAK, *HAAVA, *HAPU ~ *HAVU, *HELLĀ, *HOOLI ja *HOONĒH, kaikkiaan yhdeksän hakusanaa.

Varmuudella olen kyennyt kumoamaan 16 hakusanan balttilaisen alkuperänselityksen: *AHĒRO, *ASTRA, *ATKALA, **HAITTA, *HAKARA ~ *HÄKÄRÄ, *HALTIA, *HATRA ~ *HATRU, *HAUKKUDAK, *HAURU, *HIHNA, *HIIVA, *HIRCI, *HIRVAS, *HUKTA, *HUURU ~ **HUTRU ja *HÄHKÄ.

Varmoista balttilaislainoistani on jo Thomsenilla (1890) peräti 20 (/27), mutta mahdollisista vain neljä (/16). Tuskin oikeiksi arvioimistani balttilaiselityksistä Thomsen kannatti ainoastaan sanalle *AINA esittämäänsä, ja varmuudella olen onnistunut kumoamaan vain kolme tässä käsittelemääni Thomsenin balttilaisetymologiaa (*HIHNA, *HIIVA, *HÄHKÄ). Niistäkin *HIIVA on oikeastaan eri selitys kuin Thomsenin esittämä, ja muille kahdelle olen joutunut balttilais-uralilaisten levikkisuhteitten takia ehdottamaan yhteistä alkuperää jostain sittemmin kadonneesta kielestä.⁶

Olen esittänyt useita uusia ei-balttilaisia alkuperänselityksiä tässä työssä käsittelemilleni sanoille. Tärkein yksittäinen havainto tähänastisessa työssäni liittyykin itämerensuomen vanhimpien slaavilaisten lainojen äännesuhteisiin ja ajoitukseen, joitten tueksi olen löytänyt uusia lainaetymologioita.

Aiemmin (Junttila 2015c: 243–5) olen kieltänyt ksm muutoksia $ti > ci$ ja $\check{s} > h$ vanhempien slaavilaisten lainojen mahdollisuuden tai ainakin epäillyt vahvasti niitten oletusta, jonka tukena on ollut vain kaksi etymologiaa, ksm *HAUKI ← ksl *ščaukā ja ksm *HIRCI ← ksl *žirdi (Junttila 2016: 229). Olen pitänyt esillä kummallekin sanalle esitetyn balttilaisen laina-alkuperän mahdollisuutta. S:n *HIRCI balttilaislähtöisyyttä tukenut teesi kahdesta samalähtöisestä, vain *satem-/kentum*-edustukseltaan eroavasta baltoslaavilaisesta sanueesta on kuitenkin kumottu sananpainon perusteella, vrt. EDBIL, ALEW s.v. *žardas*. Slaavilainen alkuperä taas on saanut voimakasta tukea hakiessani tässä työssä vaihtoehtoisia selityksiä epävarmojen balttilaisperäisten etymologioitten tilalle. Sanojen *HAKARA, *HOOLI ja *häkä lähtömuodoiksi esitän tässä (myöhäis)kanta-slaavilaisia muotoja *džāgādla, *džā^hli ja *džegā^h. Vastaavasti *HIRCI palautuisi (myöhäis)ksl muotoon *džirdi ja *HAUKI muotoon *slāw^h|kā^h.

Nämä etymologiat kasaavat kuitenkin ongelmia joko itämerensuomalaisten tai slaavilaisten kielten (tai molempien!) kronologian eteen. Klotz UsW 11 ajoittaa rekonstruoimansa kantaslaavin n. vuoden 600 tienoille ja näitten etymologioitten pohjana on vasta tätä seurannut, muutosten $\bar{e} > \bar{a}$ ja $ew > av$ jälkeinen kielentaso. Näitä ehkä seitsemännen vuosisadan muutoksia nuoremmiksi meidän pitäisi siis rekonstruoida kantasuomen ääntenmuutokset $\check{s} > h$, ($ti >$) $ci > si$ ja ($a >$) $aa > oo$, joitten jälkeinen taso edustuu kantaskandinaavisissa, yleensä välille 200–500 jKr. ajoitetuissa lainoissa.

Ensimmäisen ongelman ratkaisuna tarjoan muutoksen $\check{s} > h$ väliasteeksi palataalista frikatiivia $\check{\chi}$ (ns. *ich*-äänne, IPA ζ), jonka ääntämispaikka sijoittuu $\check{s}$:n ja h :n väliin ja ääntötapa on sama kuin näillä kummallakin. Toinen

⁶ Thomsen piti varmoina balttilaislainoina sanoja *ahtas, *ahlingas, *aina, *ankērijas, *ansa, *haimo, *haina, *haljas, *halla, *hallēi, *hambas, *hanhi, *haraga, *harja, *harmaga, *herhūlainen, *herneh, *hikma, *hähkä ja *härmä sekä mahdollisina sanoja *apila, *arta, *haara, *hako, *hirvi, *hiiva, *härkä ja *ēhva.

mahdollisuus on riikinruotsin *sj*-äänne, IPA *fj*, jota kuvataan yhtä aikaa ääntyvinä *š*- ja *χ*-frikatiiveina. Palataalinen frikatiivi *χ* ääntyy samasta paikasta kuin kantaslaavin ”ensimmäisestä palatalisaatiosta” syntyneet palataalinen sibilantti *š* sekä palataaliset sibilantin ja klusiilin yhtymät *šs*, *šf*, *dž* ja *žd*, jotka vasta myöhemmin, luultavasti ”toisen palatalisaation” aikana siirtyivät postalveolaareiksi *č*, *št* ~ *šč*, *ž* ja *žd* ~ *žž* eli vastakkaiseen suuntaan kuin ksm *š* > *h*. Myöhäiskantasuomen äännerakenteessa ainakin *χ* olisi ollut odotuksenmukainen substituutti ksl *š*:lle ja yhtymille *šs*, *šf*, samoin luultavasti myös palataalisen ääntöalueen kattava *fj*; soinnillisten yhtymien *dž* ja *žd* kohdalla nousee kuitenkin kysymys *j*:n mahdollisesta sopivammuudesta, paitsi tietenkin *HIRCI-sanassa, sillä kantasuomesta puuttui *ji*-yhtymä. Joka tapauksessa sekä *χ* että *fj* sopivat myös kantaskandinaavin *h*:n (< kge *χ*) substituuteiksi, eikä näin ollen kantaslaavilaisia lainoja tarvitsisi pitää kantaskandinaavisia (sm *hame*, *hartia* ym.) varhaisempina.

Myöhemmissä slaavilaislainoissa kaikki ”ensimmäisestä palatalisaatiosta” syntyneet äänneet on korvattu *s*:llä, joten ne on varmasti omaksuttu sekä näitten äänneitten muututtua palataalisista alveolaarisiksi että ksm *š* > *h* -muutoksen päätyttyä. Väliin on kuitenkin oletettu lyhyt *k*-edustuksen kausi, johon Kallio 2006a: 157–8 sijoittaa sanat (esiksl *juges- >) sl *ižes- → ksm *ikes (> sm *ies*) ja (esiksl *kimeli >) sl *čimeli → ksm *kimala- (> sm *kimalainen*). Tämä *k*-edustus vaikuttaa *h*-edustusta nuoremmalta samasta syystä kuin *s*-edustuskin, mutta vielä ei tutkimuksessa ole esitetty syytä, mikä sai sen puolestaan väistymään *s*-edustuksen tieltä.

Toinen ongelma on (*ti* >) *ci* > *si* -muutoksen edustuminen *HIRCI-sanassa ja edustumatta jääminen sm *hartia*- ja *tina*-tyyppisissä kantaskandinaavisissa lainoissa. Uusi morfeeminsisäinen *ti* on kuitenkin voinut tulla lainojen mukana kieleen heti muutoksen ensimmäisen vaiheen jälkeen, kun taas sananloppuiset, taivutukselle alttiit elementit substituoituvat usein morfologisesti eli sopeutuvat kielessä tavallisiin tai lainoille tyypillisiin vartaloaineksiin. Tällainen aines on ollut myös mksm *-ci*. Niinpä slaavilaisen lainan sopeutumisen siihen voi selittää samoin kuin myöhempien ruotsalaisten lainojen *kaali*, *tiili* ja *viini* mukautumisen vanhojen *e*-vartaloitten taivutukseen suomen murteissa.

Ksm *-ci*-loppuisiin sanoihin on niin ikään sopeutunut myös sm *paasi* < ksm *paaci ← ksk *spāpa-*, jota ei siis sen perusteella tarvitse pitää muita kantaskandinaavisia lainoja vanhempana, vaikka vielä LägLoS pitää *-aa*- ja *-ci*-edustusten yhteen sattumisesta syynä epäillä koko sen lainaetymologiaa. Sanan tulisi päin vastoin olla nuorempi kuin *HOOLI, joka näyttää käyneen läpi ksm *aa* > *oo* -muutoksen, ja tässä on kolmas ongelma. Pystynen 2018: 74 jakaa kantasuomen saamat lainat lainanantajakielten pitkän *ā*:n edustuksen mukaan kolmeen kerrostumaan, joista *paaci sijoittuu nuorimpaan, *HOOLI taas vanhimpaan sellaisten balttilaislainojen kuin *TOOHI ← baP *tāši- kanssa.

Osa samaa ongelmaa on myös *HAKARA, jossa ksl *ā*:ta edustaa ensi tavun lyhyt *a* samoin kuin eräissä balttilaislainoissa (*APILA, *LAVA, *LAPIDA, *VAKKA), joitten Koivulehto 1992b: 152 on tulkinut lainautuneen ennen pitkän *aa*:n tuloa kieleen. Pystynen kuitenkin sijoittaa ksm *a*-edustuksen kerrostumista keskimmaiseen, *aa* > *oo* -muutoksen jälkeiseen vaiheeseen, jossa

kantasuomesta jonkin aikaa puuttui pitkä *aa*. Lisäksi huomiota kiinnittää pitkien vokaalien harvinaisuus kantasuomen kolmitavuisissa lainoissa: vanhimmat tapaukset lienevät kantaskandinaavista lainatut sm *tuokio* ja *tuomio*. Ilmeisesti pitkät vokaalit tulivat vasta tässä vaiheessa mahdollisiksi kolmitavuisissa sanavartaloissa, mutta tällöinkin *HAKARA slaavilaisperäisenä olisi selitettävä niitä vanhemmaksi tai ainakin ne on sijoitettava rinnakkain keskimmäiseen kerrostumaan, jossa $\bar{o} \rightarrow$ ksm *oo*, mutta $\bar{a} \rightarrow$ ksm *a*. Jos taas ajatellaan pitkien vokaalien mahdollistuneen uusissa kolmitavuisissa vartaloissa heti $a > aa$ -muutoksen myötä, olisi oletettu johdossuhde *HOOLI $\rightarrow$ *HALĒDA tulkittava vielä paljon vanhemmaksi, $a > aa$ -muutosta edeltäväksi. Yhdellekään balttilaiselle lainalle ei voi osoittaa näin korkeata ikää.

Lähes kaikkia balttilaisperäisiä sanoja vanhempana slaavilaislainana pitäisi selittää myös *HAUKI, jos lähdetään Koivulehdon 1990: 151 selityksestä sl *šćeukā $\rightarrow$ vksm *šāwkā $>$ kksm *šawki*. Balttilaislainoista vain sanaan *HANHI on mahdollista (muttei siihenkään välttämätöntä) rekonstruoida muutos $\bar{a}_i > a_i$, joka ainakin Pystysen s. 99 tulkinnan mukaan edeltää Lehtisen lakia $a > aa > oo$. Sama pätee myös vaihtoehtoiseen selitykseen, että sl *šćaukā olisi omaksuttu *i*-vartaloisena ennen pitkäensitavuiusten *A*-vartaloitten yleistymistä, sillä jo arjalaislainoissa on *A*-vartaloita kuten *HUKTA, sm *tarna* ja *varsa*. Ei myöskään voida ajatella lähteeksi hypoteettista *i*-rinnakkaisvartaloa ksl **stāw^h|łsi, sillä se olisi tuottanut kantasuomeen muodon **hauhi.

Vähiten ongelmallisiksi kantasuomen kronologian kannalta osoittautuvat siis *HIRCI $\leftarrow$ ksl *d'žirdi, *HAKARA $\leftarrow$ ksl *d'žāgādla ja *hākā $\leftarrow$ ksl *d'žegā^h. Jälkimmäisen vokaalisubstituoio on sama kuin vanhassa slaavilaislainassa sm *pāntā* $\leftarrow$ ksl *pen^{htā}^h. Huomiota herättää kaikkien kolmen *d'ž*, jonka korvautumisen mksm $\check{\chi}$:lla totesin yllä ongelmallisemmaksi kuin kantaslaavin soinnittomien *s*:n, *łs*:n ja *st*:n.

Jos kuitenkin unohdetaan päättelyn apuna toiminut hypoteettinen $\check{\chi}$ ja oletetaan kohdekieleen nykyitämerensuomen soinnillinen *h*, kääntyy asetelma päinvastaiseksi. Substituutiota ksl *d'ž* ($>$ $\check{\zeta}$) $\rightarrow$ mksm *h* sanoissa *HIRCI, *HAKARA ja *hākā voidaan pitää yhtä luontevana ja itse asiassa samanaikaisena kuin substituutiota ksl *łs* ($>$ $\check{c}$) $\rightarrow$ mksm *k* sanassa *kimala-, jos luovutaan muutenkin hankalasta *HAUKI-etymologiasta. *Ikeessä* taas sanansisäinen -*d'ž* $\sim$ $\check{\zeta}$ on korvautunut ksm -*k*-n soinnillisella heikon asteen parilla -*g*-, joka äänteellisesti tulee tätä vielä lähemmäs kuin -*h*- ja on yksikön nominatiivissa *iges täysin odotuksenmukainen. Myöhempään *s*-substituutioon siirtymisen aiheutti todennäköisesti slaavilaisen lähtökielen muutos $\check{\zeta} >$ $\check{z}$, jonka ulkopuolelle jäivät puola ja kašubi.

***AHTAS** > sm *ahdas*, ka *ahas*, ve *ahfaz*, va *ahaz*, vi uk *ahas*, li *á'dyz* a.

A tiukka, tukala, (liian) kapea t. pieni; **B** (rinnasta) vaikeasti hengittävä

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
Ab	Ab	A	A	Ab	Ab	A	A	A	A	A
S	L	K	I	R	A	ink				
a		b	b	B	A					
A		A	A	A	va					
li		M	T	V						

vain komparatiivi
säilynyt

vsm **A**

Balttilaislainaetymologia

< kksm **a(n)štas*

← baP **anštas* < kba **anž-tas* > lt *añkštas* 1 ahdas; 2 kapea, pieni (silmistä)

< kie **h₂emǵ^h-to-* (AIEW) > lat *anctus* kuristettu, ahdistettu, kiusattu (LIV 264–5 **h₂emǵ^h-*)

~ kie **h₂emǵ^h-u-* ⇒ kba **anž-uk-as* > mksl *жзвкз* ym. sl ahdas, tiukka; mia *amhú-*, lat *angustus* ahdas, niukka, tukala; go *aggwus*, sa *eng* ahdas, tiukka, kapea; ym. ie

Etymologiaa esittää Thomsen 1890: 82, 158. jonka mukaan tavunloppuinen ba *-n-* ei edustu, koska ims:sta puuttuu *-nht-*. Vaba 2016b: 941 tarkentaa, että *-n-* jää edustumatta konsonanttiyhtymän edellä, samoin kuin ba lainoissa *LAKTI ja *SIKLA.

Kalima 1936a: 86 lisää, että ba lähtömuotona oli **anštas* ja lt *-k-* on myöhemmän äännekehityksen tulos. Tämä on yleinen käsitys; AIEW esittää, että *-k-* voi tässä jatkaa kie *-ǵ^h-*tä, muttei pidä sitä todennäköisenä.

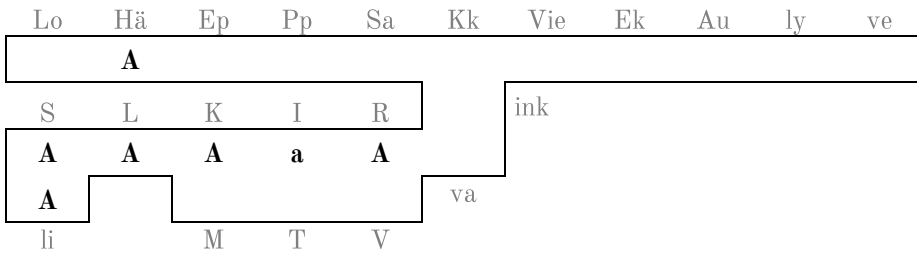
Päätelmät

Lähtömerkitys **A** tulee hyvin lähelle lt a:n *añkštas* perusmerkitystä. Sanassa on vielä kksm:ssa voinut olla *-n-*, joka sittemmin on kadonnut pitkän konsonanttiaineksen edellä, ^HUTTU.

← ba.

***AHTINGAS** > HämE *ahrinkas*, vi murt. *ahingas* (→ sm *ahingas*, li *a'ngyz*); > Vihti Somerniemi *ahinka*, vi *ahing* (: *-a* ~ *-u* ~ *-i*) s.

A varrellinen väkäpiikkinen kalastusväline, ahrain

vsm a

> S *ahik*; ~ li Pz *aṅṅryz*, li *aṅṅgyz*, Lž *aṅgryz*

Balttilaislainaetymologia

< kksm **aštinkas*

← baP **a(k)štinas* < kba **aštinas* t. **akštinas* > lt (murt. *ākštinas* >) *ākštinas*, 1 havupuun neulanen, piikki, oka; 2 vihne; 3 lastu, siru; 4 kalan evän piikki; 5 pieni kalanruoto; 6 sänki; 7 siipi- tai pyrstösulka; 8 piiska, vitsa; 9 paistinvarras; 10 lastu, ohut terävä keppi, taipuisa oksa, vitsa; 11 paise; 12 kuv. levoton, ärsyttävä, tunkeileva ihminen; 13 kuv. ylläke, kannustin, sysäys, kiihoke; lv *akstins* (merkitykset = *aksts*); ksl **aštīnu* > mksl *оcтѣнѹ* huippu; kärki, piikki; pl *oścień* ahraim; ym. sl

← kba **aštis* t. **akštis* > lt *akšt|is*: *-iēs* 1 paistinvarras; 2 vihne; (>) *akst|is*: *-iēs* 1 pistoase, pistin; 2 paistinvarras; 3 ... 4 terävä esine, piikki; 5 kalanruoto; 6 piikki; ksl **aštī^h* > sln *ōst* kärki; ahraim; harppi; terä; pl *ośc* ruoto; oka; ahraim; ven *оcмѣ* vihne; (murt.) ahraim; ym. sl

joko (SEJL) kba **aštis* < kie **h₂ek-tis*

t. (AIEW) kba **akštis* < kie **h₂ek-s-tis* ← **h₂ek-es-* > lat *acus* neula; go *ahs* tähkä; tokB *āke* pää, terä, huippu (EDBIL esittää molemmat vaihtoehdot)

← kie **h₂ek-* (LIV 261)

⇒ kba **aštis* t. **akštis* > lv *aksts* kärki, piikki, linnun sulan aihio; reipas, pirteä, eloisa, virkeä

⇒ pr *ackons* vihne, akana

Thomsen 1890: 75–6, 157 ehdottaa etymologiansa yhteydessä, että ba *-kst-* on korvautunut ims *-ht-*llä, josta *-t-*n heikko aste on kadonnut, koska vahva-asteisia muotoja ei sanalla ole, ^TUHAT. Liukkonen 1999: 15–16, 102 hylkää paralleelin ja selittää *-r-*n HämE *ahrinkas*-muodossa s:n *ahraim* vaikutukseksi. Liukkonen rekonstruoi lähtömuodoksi ba **ašningas* vrt. lt *asningas* 'pistelevä' ← lt *asnis* ~ *ašnis* 'turkiseläimen pitkä töröttävä karva, rukiin versot, (viikatteen) terä', lv *asns* 'itu, oras'; nämäkin ← kie **h₂ek-*. Nasaalin kadon Liukkonen selittää dissimilaationa, joka jää kuitenkin perustelematta, kuten Nikkilä 2001a: 400 huomauttaa.

Kettusen 1940: 48 mukaan sm *ahingas* on lainaa virosta. Junttila 2016c: 226 kirjoittaa sm *-t-*ttömän muodon levikin osoittavan sen virolaisperäiseksi. Itäba *-ks-* on Junttilan mukaan toissijainen ja sl *-s-* < *-š-* alkuperäisempi.

Jo Thomsen selittää *-ingas*-aineksen ims suffiksiksi.

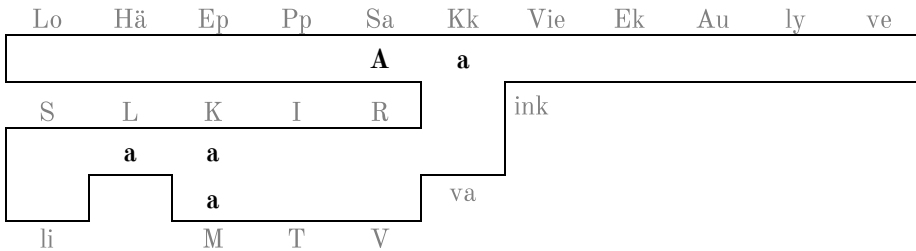
Päätelmät

Lainaetymologia on semanttisesti ongelmaton. Lähtömuodoksi käy sekä **aštinas* < kba **aštinas* että **akštinas* < kba **akštinas*.

← ba.

**AHĒRO > sm *ahero*, Eurén 1860 *ahera* a.

A hauras, hapero, kuiva, huono (maa, pelto, hanki, leipä, pilvi)

⇒ (Hä) Sa Kk *aherikko* somerikko, vähämultainen soramaa

Balttilaislainaetymologia

< kksm ****ašëra**

← ba **až-er-* ~ kr *ἀργός* pelto; keto, kenttä; maaseutu; maatalo

⇐ kr *ἀργω* kuljetan, vien, tuon; vietän < kie *h₂eg-* (LIV 255–6)

Anttila 2000: 133–5 kertoo, että kr *ἀργός* on alun pitäen merkinnyt 'avointa, villiä maata', ja esittää s. 245, että myös ims s:n merkitys 'hapero, kuiva maa' liittyy sekä 'tuuleen' että '(hakkuu)aukkoon metsässä', 'tuuli' ja 'puunhakkuu' taas voidaan johtaa 'ajamisesta', kie *h₂eg-*.

Muu selitys

SSA vertaa s:a *ahera* sm s:iin *aherrus* 'palaneen t. puretun rakennuksen t. tulisijan raunio; (paik. myös) hiillos (kasken jäljeltä t. uunissa); leivinuumin pohja' ja v:iin *ahertaa*₂ 'tuiskuttaa, tunkea, ahtaa; tuppautua'.

Päätelmät

Kr sanalla ei ole vastineita ba-sl kielissä ja esitetyt merkitys yhteydetkin ovat hypoteettisia. Myöskään sanojen *aherrus* ja *ahertaa* merkityksiä ei ilman muuta voi liittää s:n *ahero* yhteyteen.

Ilmeisesti Sa Kk *ahero* ja K L M *aher* selittyvät (toisistaan erillisinä) merkityssiirtymänä mksm s:sta **ahtëra* > Hä Ep *ahtera*, va *ahtōra* (~ Ep *ahde*, *ahtere*, *ahteri*), va *ahōr*: *ahtōrōō*; R–S T V *aher*: *ahtra*; R M–V *aher* ~ *ah(h)er*: *ahtre* ~ *ahtrō* 'maho (lehmä)', jolloin motivaationa on ollut 'hedelmätön maa'.

Ei ← ba.

*AINA > sm ka *aina*, va vi Khk Tõs *ain*; (⇒ vi *aina*) adv.

A alati, joka kerta, jatkuvasti; yhä, edelleen; kuitenkin; kyllä, toki, -hAn, -pA

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	
S	L	K	I	R	A	ink				
a	a				A	va				
li		M	T	V						

vsm A

> Lo *ain*; ⇒ Vie-Au *ainos*, Ek *aino* A; R-S vvi (?*ainan >) *aina* ~ *aena* A

Balttilaislainaetymologia

< kksm *ajna

← baP *aina < kba **ai^hna* > lt *vien* adv. 1 vain, ainoastaan; 2 juuri; -pA; 3 edelleen; 4 juuri ja juuri, tuskin; 5 yhä, jatkuvasti; lv *viên* vain, ainoastaan
⇒ lt *vienàt* adv. 1 vain, ainoastaan; 2 juuri ja juuri, tuskin; 3 juuri; pr *ainat*
aina

← kba **ai^hnas* > lt *vienas*, lv *viêns*, pr *ains* yksi

< kie **h₁oi-no-* > lat *únus*, miir *oin*, go *ains* ym. ie yksi

Etymologiaa esittää Thomsen 1890: 101, 156–7.

Muu selitys

Aiemmin Thomsen 1870: 129 esitti sanalle ge alkuperää, vrt. go *ainaha*, msk *einga* 'ainoa'. Lähtömuoto olisi tällöin kge **aina-* (go *ains*, sa *eins*, ru *en* ym. ge 'yksi'). Hummelstedt 1937: 240–2 tarkentaa, että sk kielissä 'yksi' esiintyy prepositioliusekkeissa ja taivutusmuodoissa myös merkityksissä 'aina, jatkuvasti, alinomaa'.

Päätelmät

Lainan lähtömuodoksi sopisi äänteellisesti sekä ba että kge–ksk numeraalivartalo. Ims adv:n merkitys vastaa sekä ba numeraalin johdoksen muinaispreussissa esiintyvää merkitystä että eräitä ge numeraalin marginaalisia käyttöyhteyksiä. Näyttää siis mahdolliselta, että sekä ba että ge lainojen lähtökielissä on numeraalia 'yksi' voitu käyttää merkityksessä 'aina'. Ge (sk) alkuperää tukevat levikki ja 'yksi'-sanueesta lainattu sm *ainoa* (LägLoS I).

Mieluummin ← ge kuin ← ba.

*AISA > sm ka va *aisa*, ve *aiž*, vi vs *ais*, s.

A ajo- t. maanmuokkausvälineen parillinen puinen vetotanko; (>) muun laitteen tankomainen osa

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
S	L	K	I	R	A	ink				
A	A	A	A	A	A	va				
li		M	T	V						

vsm A

> I K (S) *aisk*; ⇒ Au *aiso*, ly *aise*, ve *aižaz*, K *aisas* A

Balttilaislainaetymologia

< kksm **ajesa*

← baP **ajesā* n mon. < kba **ai^has*: mon. **ai^hesa^h* > ksl **aja*: mon. **ajesā^h* > sln *ojē*: mon. *ojēsa*; > kesl *óje*, mon. *ója* ym. sl *aisa*;

joko < kie (SEJL s.v. *iéna*) *e*-asteinen **h₂eiH-os* ← **h₂eiH-* ⇒ **h₂eiH-n-eh₂* ~ **h₂oiH-n-eh₂* > lt *iéna* *aisa*

t. < kie (EDSIL s.v. **oje*) *o*-asteinen **h₂oiH-os* ~ **h₃oiH-os* ⇒ myöhäisav *aēša* *aisat* (ellei myös *e*-asteinen); kr *oiřiov* peräsimen kahva

~ kie katoasteinen **h₂iHs-eh₂* (EW AiA I 208) > mia *īšá* *aisat*; pers *xēš* *aura*(n vannas); heet dat.-lok. ^{GIS}*hi-iš-si*, ^{GIS}*hi-eš-si* *aisalla*

Lidén 1897: 61–5 rekonstruoi sanalle kba lähtömuodon **aisō* ~ **aisa* sl sanueen ja sen ar vastineitten pohjalta. Itäbaltissa sanueen on korvannut yhtäältä samakantainen lt *iéna* 'kakkula-aisat', toisaalta saksalaisperäinen lt *dyselys*, lv *dis(t)ele*. Ba lainoissa on muutakin rekisanastoa, kuten Suhonen 1988: 599, 611 lisää.

Junttila 2016c: 218–19 tarkentaa, että lähtömuotona on tuskin ollut ba **aisā*, koska ba lainojen lähtökielessä ie *s* (> kba *š*) > *š* / *i₋*, ^LAIHA < baP **laisā* ~ lt *liesas*. Todennäköinen lähtömuoto on joko kba n mon. **ajesā* t. siitä analogisesti muodostettu yksikkö **ajesa*. Ksm äännekehityksen *aje-* > *ai-* paralleelina on sm *aika* < kksm **ajeka* < ge **ajuka*.

Muut selitykset

Kalima 1932c pohtii mahdollisuutta selittää *AISA em. arjalaisesta sanueesta – vrt. etenkin myöhäisav *aēša* 'aisat' – josta → ers *ажия* mkš *ažja*, udm *вайыж*, ko *вож* 'aisa', mutta pitää balttilaiselitystä sanansisäisen sibilantin edustuksen takia parempana. Koivulehto 2001f: 362 ehdottaa, että vksm:ssa tuntematon kar *-jš-* saattoi substituotua "kevyemmällä" *-js-*llä; mordvassahan se on substituotunut *-šj-*llä ja permissä ei näy lainkaan konsonanttityhtymää. Holopainen 2019: 64 ei pidä perusteluja riittävänä ja viittaa yhteen mahdolliseen kur *-jš-*tapaukseen.

Koivulehto mt. pitää mahdollisena myös sl lainaa, jolloin lähtömuotona olisi muu kuin yksikön nominatiivi, keskitavu taas jää hänen mukaansa edustumatta useissa sl lainoissa. Loppu-*a*:n selittää Anttila 2002: 96–7 lähtökielen monikon päätteestä.

Päätelmät

Merkityksen puolesta monikollinen (t. kaksikollinen) lähtömuoto on odotuksenmukainen. Sekä baP *ajesā että ksl *ajesā^h lähtömuotona edellyttävät ksm äännekehitystä *aje-* > *ai-*, joka esiintyy myös ba lainassa *KAIKKI (Junttila 2019a: 60–1). Sl lainat lienee omaksuttu vasta tämän äännekehityksen jälkeen. Arjalainen alkuperä on hylättävä sibilanttiedustuksen takia.

Mieluummin ← ba kuin ← sl.

***ANGĒR-** ⇒ sm *angervo*, ka *ankervo*, vi *angervaks*, li *āngyrstym*, uk *angör|hain* s.

A mesiangervo, Filipendula ulmaria; pensasangervo, Spiraea.

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
a	A	A	A	A	A	A	a			
S	L	K	I	R			ink			
A	A	A	A	A						
A		A	A	A		va				
li		M	T	V						

⇒ Pp Sa Kk Ek *anger* ~ *angeri* ~ *ankeri*;

Pp Sa Kk L S V *anger|heinä* (= *anger|hein* = *angör|hain*); Pp Sa Kk *anger|horma*, -*kukka*, -*levä*, *angerin-*, *ankerin|kukka* ~ K *anger|varred* ~ (K) M–V -*pist*, -*puss*, -*püss*, -*pü(r)st*, -*pütsik*, -*pää*, -*päss*;
 Sa *ankeraainen*; Kk *ankerasheinä*; L *angerahernes*;
 Sa Kk *ankereen|heinä*, Kk -*kukka*, -*rihmus*, *ankere|heinä*;
 Lo Hä Pp Sa Kk *ankeria*, Sa -*heinä*; Pp Sa -*n|kukka*, Kk -*rihmus*; Hä Pp Sa Kk *ankerias*, -*heinä*, -*ruoho*, Hä Sa Ek *ankeriaan|heinä*, Hä Sa -*kukka(nen)*,
 Kk -*rihmus*, Hä Sa Kk *ankeriaainen*, Kk *ankeriaksenheinä*;
 Sa Kk *ankero*, Kk -*heinä*, Sa -*inen*; Pp *ankerius*; Pp Sa Kk *ankerus*; Hä–Pp Sa–Ek *angerva*, Sa -*heinä*, -*inen*, Pp -*nkukka*; R–K M *anger|vaks*, -*vaaks*;
 Hä–Ek *angervo*, Pp -*inen*, -*npää*; Hä Kk *angerma*, Kk -*s*, Hä -*inen*, -*nheinä*,
 Pp *anger|mo*; Sa Kk *angers|heinä*, Kk -*ma*; li *āngyrst|ym*, -*yb-äina*; Hä *angelma*, *ankelia* (~ *ankan|lehti*, -*ruoho*); Hä *ank|rihma*, Ep -*risma*, Sa -*roismu*, Sa -*rais|ka*, Hä Sa -*ma*, Hä -*mo*, Sa *ampraiska*

Balttilaislainaetymologia

< kksm **ankēr-*

← baP *angVr- < kba *wingVr- ~ *wengVr- ~ *wangVr- > lt *vingiorykštė*, murt. *vingir|as, -is, vingiorykštis* ~ *vingiar|ykščia* ~ -*ykštė* ~ -*ykštis* ~ -*iūkštis* ~ -*ūkštis* ~ *vingir|ykščia* ~ -*ykštė* ~ -*ykštis* ~ *vinger|yčia* ~ -*ykščia* ~ -*ykštė* ~ -*ykštis* ~ -*iūkštis* ~ *vingarūkštis* ~ *vingur|ykštis* ~ *vingr|ykštė* ~ -*ykštis* ~ *vengior|ykštis* ~ *vengiar|ykštė* ~ -*ykštis* ~ *venger|ykščia* ~ -*ykštė* ~ -*ykštis* ~ *vengar|ykštis* ~ -*ūgštis* ~ *vengr|ykštė* ~ -*ykštis* ~ -*ūkštis* ~ *vangior|ykštis* ~ *vangiar|ykštė* ~ -*ykštis* ~ *vangurūkščia* 1 mesiangervo, Filipendula ulmaria; sikoangervo, F. vulgaris; 2 isokonnantatar, Bistorta officinalis; 3 sateenkaari; lv *vīgrīze* ~ *vīgrieze* ~ *vīgriezne* ~ *vīgriesis* ~ *vīgriēznis* ~ *vīgriests* ~ *vīgrēsts* mesiangervo; isokonnantatar; suopursu, Ledum palustre

(Gliwa 2009) ⇐ lt *vingrūs* ~ *vingrus* 1 kiemurteleva, mutkittleva; 2 erikoinen, epätavallinen, harvinainen, hieno; 3 taipuisa, notkea; joustava; 4 neuvokas, taitava; nokkela, viekas; nopea, ketterä; 5 viisas, terävänäköinen; terävä, tarkkanäköinen; (kuur →) lv *viņgrs* 1 joustava; tyköistuva; 2; pirteä, reipas, näppärä; pr akk. *wīngriskan* juoni, ansa

⇐ ie *ueng- (LIV 682) > lt *vėng|ti, -ia, -ė* 1 pysytellä etäällä, välttää, vältellä, kartella; 2 pitää kunnioitava etäisyys; 3 välttää (jtk sopimatonta), pidättäytyä (jstak sopimattomasta); 4 yrittää olla tekemättä jtk; 5 vältellä, pakoilla, väistää (velvollisuutta); mysa *winken* räpäyttää, iskeä silmää

Liukkonen 1999: 21 esittää lähtömuotoa ba *vangar-vā, jonka ba suffiksi esiintyy kasvinnimissä lt *viksvā* 'sara' ja *garšvā* 'vuohenputki'. Ba -ar- edustuisi ims -er-nä kuten lainoissa *MERI ja *VAIVĒRO, ja v- olisi lainasta kadonnut dissimilaation kautta. Nikkilä 2001a: 400 ei pidä dissimilaatioselitystä perusteltuna, ja Nilsson 2001: 187 tuomitsee koko lähtömuodon hypoteettisena.

Gliwa 2009: 177, 184–5 puolustaa lainaetymologiaa Hänen mukaansa lähtömuodoksi kävisi myös *vanger-vā t. *vangir-vā, ja johtimen -v-n voi selittää -u-kantaisesta muodosta **vanger-u-* (lt *vangurūkščia*), vrt. lt **ling-u-*: *lengvas* 'helppo'. Holopainen, Kuokkala & Juntila 2017: 129 kannattavat etymologiaa, jossa ba *-ā edustuu sm -o:na kuten kolmitavuisissa lainoissa *ATIVO, *LAPIDO ja *NUKĒRO.

Päätelmät

Ba selityksen ainoana ongelmana on ims a-, sillä baI sanueessa laajin levikki on vi-alkuisuudella. Jo alku-v:n kato dissimilaation kautta on vailta perusteita ja sitä vielä heikentää, ettei vartalon -v- esiinny kaikissa ims vastineissa: se voi siis selittyä myös osana myöhempää ims johdinta.

Lukuisat ims murrevastineet ovat ajautuneet osaksi *ANKĒRIJAS-sanuetta. Ei siis liene mahdotonta, että jo baP 'angervo' on muokkautunut a-alkuiseksi 'ankeriasta' merkinneen s:n t. sen kantasanana olleen 'kyyn' nimityksen vaikutuksesta.

? ← ba.

*ANKĒRIJAS > sm *ankerias*, ka *ankerjas*, va *aņkōriaz*, vi *angerjas*, li *aņgyrz* uk *angōrjas*, s.

A Anguilla anguilla; B kyy, Vipera berus

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	A	A	A	A	A	a				
S	L	K	I	R	A	ink				
A	A	Ab	A	A	A	va				
A		A	A	A						
li		M	T	V						

> (Pp) Sa Kk R (K L) S (V) *anger*; (R) L S *angeras*, Lo *ankerainen*;
 Hä Pp Sa Kk R M–V *ankeria* (= *angerja* = *angōrja*), Lo Hä Sa *-inen*;
 Pp *ankero*; Sa V *ankerus* (= *angōrus*); Sa *anger|va*, *-vo*, *-ma*; S *angergas*;
änkeriäs (= *ängerjas*); *änger* ~ *änkeri* ~ *änkere*; *änkeri|kala*, *-nen*, *-s*, *-äinen*

Balttilaislainaetymologia

< kksm **ankēr(i)jas*

← baP **angurjas* < kba **an^(h)gurjas* > lt *ungurys* (> murt. *ungarijs* ~ *uņgeris* ~ *ungerijs* ~ *ingurys* ~ *viņguras* ~ *vingurijs*), pr *angurgis* [anguris], ksl **án^hgarju* > kesl *ūgor*, sln *ogōr*, tšek *úhor*, pl *węgorz*, ven *угорь* *ankerias*
 ⇐ kba **angis* > lt *angis* (: *-iēs*) kyy; lv *ōdze*, murt. *ōdze* ~ *ōdze* ~ *ōdzis* ~ *ōcs* kyy; pr *angis* käärmē; ksl **āngju* > kesl sln *vōž* rantakäärmē, Natrix natrix; *gōž* kyy; pl *wąż* käärmē, misl *ужь* (>) ven *уж* kyy ym. sl

< kie, joko (SEJL, EDBIL) **h₂eng^{wh}-i-* t. (AIEW) **n₂-ng^wi-* > lat *anguis* käärmē (⇒ *anguilla* *ankerias*), miir *escung* *ankerias*; mysa *unk* käärmē; ⇒ kr *ἰμβρηγίς* *ankerias*

Jo Thomsen 1869: 80 esittää lainaa lt sanasta *ungurys*. Donner 1884: 262 tarkoittaa, että sm *-ias* edustaa alkuperäisempää asua kuin lt *-ys* < **-jas* ja vertaa myös pr. siin *angurgis*. Thomsen 1890: 88, 158 lisää, että myös pr *a-* on alkuperäisempi kuin lt *u-*, ja ba sisätävun *-u-*ta edustaa ims *-e-* myös lainoissa *NUKĒRO ja *PERKELEH. Junttila 2015b: 19 uskoo, ettei keskikantasuomessa ollutkaan *-U-*ta sisätävussa.

Wiklund 1916: 168 kirjoittaa, että jokikalat lohi (^LOHI) ja *ankerias* elävät Itämeren vesistöalueella mutta eivät ur kielten aiemmilla puhuma-alueilla Mustanmeren ja Kaspienmeren valuma-alueilla.

Muu selitys

Mägiste 1955a: 73–7 ehdottaa, että sana voisi olla deskriptiivistä lähtöä, vrt. vi *vingerdama*. Junttila 2015c: 169 huomauttaa, ettei deskriptiivisyys ole alkuperänselitys.

Päätelmät

Alkumerkitys on varmasti A 'ankerias'; B 'kyy' ei välttämättä liity ba **angis-*sanueen merkitykseen vaan saattaa selittyä myös myöhäisenä tabunimityksenä.

← ba.

***ANSA** > sm ka *ansa*, va *aasa*, vi uk *aas*, li *âzy(z)* s.

A silmukkapyydys; **B** pyydys yleisesti; **C** muu silmukka (esim. jalkineessa); **D** sankka, kahva, kädensija; **E** (luonnon)nurmi, rantanurmi t. -laidun; **F** hylly; auma, pieles, haasia; **G** kannatinhirsi, siltapalkkeja ym. tukeva aluspuu

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
aBg	ABeg	bc	Abg	ABc	aBc	A	A	A		
S	L	K	I	R	A	ink				
CDE	CE	CEf	CEF	CEF	AC					
CD		C	C	C	va					
li		M	T	V						

→ *ansas* (*-aha-) Hä Et Sa 'ABC; tallukan pohja', Lo Hä Ep **G** (? = li *âzyz*)

Balttilaislainaetymologia

< kksm *ansa → ksa 1470 *vōssē > P (Et Ar Lu) *vuos'si* sankka

← baP *ansā < kba **ansa^h* > lt *qšà* 1 astian kahva, korva; 2 arkun, laatikon kahva; 3 virsun silmukka (lenkki) nyörien pujottamista varten; 4 napinreikä, napinläpi; 5 ripustuslenkki (vaatteen tms); 6 piiskan tai köyden silmukka; 8 neulansilmä; 9 saappaanvarren lenkki; lv *òsa* ~ *ôsa* 1 kahva, ripa, sankka, korva; 2 reikä kengännauhan pujottamiseksi, silmukka, lenkki

< kie *h₂enseh₂ > lat *ānsa* kahva, kädensija; ote, kiinne kohta

⇐ kie **h₂ens-* > lv murt. *òss* ~ *ôss* (> *òse* ~ *ôse*) 'lv *osa*'

⇒ mpr *ansis* kattilan ripustuskoukku; kr *ŕvía* ohjakset, suitset; msk *æs* reikä kengännauhan pujottamiseksi

Etymologiaa esittää Donner 1884: 262.

Muu selitys

Thomsen 1869: 112 esittää s:aa *ansas* (~ *ansa*) **G** lainaksi ge muodosta, jota jatkavat go yks. dat. *anza* 'palkki, parru', msk *áss* 'paalu, seiväs, palkki, harjahirsi' ja ru *ås* 'harjahirsi'

Päätelmät

Merkitys **B** 'pyydys' näyttää kehittyneen merkityksen **A** 'silmukkapyydys' kautta yleisemmästä 'silmukan' merkityksestä **C**, josta myös **D** 'sanka' on voinut saada alkunsa. Ba sanueella on kuitenkin sekä merkitykset **C** että **D**, ja saamesta tavataan vain **D**, joten kummatkin lienee palautettava lähtökieleen. R (*v*)*aasa*,

I K *aas* F tuskin liittyy näihin, vaan on ehkä < G (← ge, ^Thomsen), koska erilaiset heinäkuivatusrakennelmat koostuvat kannatinpalkeista, t. mieluummin (^LägLoS) sm s:n *haasia* (← ge) epäsäännöllinen vastine.

Ongelmallisin on merkityksen E 'nurmi, laidunmaa' alkuperä. Useimmissa EMS:n esimerkkilauseissa *aas* E liittyy joenrantojen kontekstiin, ja Vihma 1983 perustelee laajemman aineiston valossa sen yhteyttä joenmutkiin. Tältä pohjalta jo Saareste EKMS on yhdistänyt sen *ANSA-sanueen vanhimpaan merkitykseen C. Oletetun välimerkityksen 'joenmutka' puuttuessa yhdistelmää on pidettävä hieman epävarmana.

AB < CD ← ba; E ? < C.

*APILA > sm va *apila*, li *å'bil*; ~ *APILAS > ka *apilas* s.

A Trifolium

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	A	A	A	A	A	A	A	A		
S	L	K	I	R		ink				
					a					* <i>apila</i>
A					va					* <i>apila</i> ~ <i>apilas</i>
li		M	T	V						* <i>apilas</i>

vsm *apila* ~ *apilas* A

> li *å'bil*; ⇒ Hä Sa *apilainen*; Lo *a(a)pilja*; Hä *apilias*;
Hä *apela, apelas*; Lo Hä *apelia, apelja, apelias*; Hä *apelva*

Balttilaislainaetymologia

< kksm **apila(s)*

← baP *ābilas (t. akk. *ābilan) < kba **ā^hbilas* > pr *wobilis* *apila*; ⇒
tuntemattomalla *d-aineksella > lt *dóbilas*, murt. *dobýlas* *apila*

⇐ katoasteinen kie **h₂ēb-l̥-*

⇒ **h₂ēb-l-o-* > ksl **ā^hbla* > sln murt. *jáblø* 1 omena; 2 omenapuu; blg murt.
ябло, tšek murt. *jablo* ym. sl omena; sln murt. *jábat* omenapuu; ⇒ mksl (*j*)*аблань*
ym. sl omenapuu;

⇒ *h₂ēb-l-ieh₂ > pr *woble* omena

~ *e*-asteinen kie **h₂eb-el-* ⇒ lt *obelis* 1 omenapuu, *Malus*; 2 kvitteni, *Cydonia*
oblonga; lv *ábele*, murt. *ábels*: -s omenapuu

~ *o*-asteinen kie **h₂eb-ol-* ⇒; miir *ubull* n, kmr *afal* m, msk *epli* n, ru *apple*, sa
Apfel omena; ⇒ **h₂eb-ol-n-* > pr *wobalne*, miir *aball*, kmr *afall* omenapuu

~ *ō*-asteinen kie **h₂b-ōl-*

⇒ **h₂b-ōl-o-* > lv *ābōls*, murt. (demin. *ābōlīņš* *apila*) 1 omena; 2 *apila*; 3 mon.
perunat; (vokaalin lyhenemisten kautta > lv murt. *ābuls* 1 *apila*; 2 omena; lv

murt. *abols*, *abuls*, demin. *abuliņš* apila); ⇒ tuntemattomalla *d-aineksella > lv murt. *dābols* (vokaalin lyhenemisten kautta > lv murt. *dābuls*) apila
 ⇒ **h₂b-ōl-io-* > lv murt. *ābolis*, lt *obuolys* 1 omena; 2 pyöreä omenankokoinen hedelmä; 3 omenankokoinen esine; 4 täplä; 5 aataminomena;
 ⇒ *h₂b-ōl-ieh₂ > lv murt. *ābole* omenapuu

Etymologiaa esittää Thomsen 1890: 156 todeten, että suhde sm *a* ~ lt *o* on sama kuin s:ssä *LAPIDO, ja sana kuuluu balttilaisperäiseen heinäviljely- ja karjankasvatustaanastoon.

Päätelmät

Balttilais-germaanis-keltiläisen 'omena'-sanan katsotaan yleisesti (SEJL, AIEW, EDPG, EDPG) palautuvaan kie *l*-vartaloon **h₂ēb-l-*: **h₂ēb-e/ol-*: **h₂b-ōl-*. Näistä taivutusvartalon eri asteista on kielihaaroissa muodostettu johdoksia, joista baI kielissä *e*-asteiset yleisesti tarkoittavat 'omenapuuta' ja *ō*-asteiset 'omenaa', kun taas preussissa ja slaavissa molemmat merkitykset ilmaistaan katoasteisen **h₂ēb-l-*vartalon johdoksia; ge ja ke kielissä käytössä ovat *o*-asteiset johdot. Katoasteisen vartalon syllabisen *-l-*n sisältävä muoto edustuu vain 'apilaa' merkitsevissä johdoksissa pr *wobilis* ja lt *dobilas*.

Ba 'apilaa' merkitsevä sana palautetaan yleensä *dāb-kantaan (SEJL), jonka etymologiaa ei tunneta ja joka on sekoittunut 'omena'-sanaan sekä lätissä että preussissa (LEW, EDBIL) sekä välttämättä myös ksm:n ba lainojen lähtökielessä, koska ims:ssä sen *d*-alkuisuudesta ei ole jälkiä. Oletus on monimutkaisuudessaan epätodennäköinen, kuten jo Kalima 1940a: 385–8 osoittaa, eikä selitä ba 'apila'-sanan alkuperää.

Onkin luultavaa, että 'apilaa' on merkinnyt kba konsonanttivartalosta **ā^hbil-* (< kie **h₂ēb-l-*) *a-johtimella (< kie **-o-*) muodostettu **ā^hbil-as*, kun taas 'omenaa' ovat jääneet tarkoittamaan **ā^hbl-* (> sl, pr) ja **ā^hbōl-* (> baI) vartaloiset sanat. Johdoksen motivaationa ovat tällöin olleet apilan omenanmuotoiset kukinnot. Lv murteista sana on taas väistynyt 'omenaa' merkitsevän sanan *ābols* (ym.) ja sen uudemman (deminutiivi)johdoksen *āboliņš* tieltä. Lv murremuotojen *abols* ~ *abuls* 'apila' lyhyt *a-* on vaikutusta s:sta *amuls* 'misteli', ^Koivulehto 2000a: 106–7. Lt s:n *dobilas* vaikutusta lienee lv *dābols* ~ *dabuls* 'apila'.

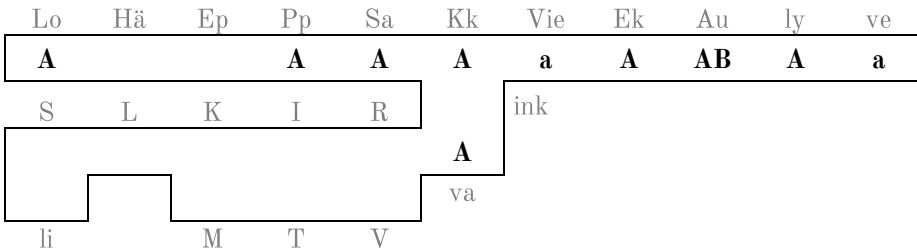
'Apila'-sanueen vain itäbaltista tavattu *d-* voi olla jäännös aiemman yhdysmuodon määriteosasta (prefiksistä?). Kenties samaa alkuperää on *d-* eng s:ssä *dapple* 'täplä, pyöreä laikku', vrt. *apple* 'omena' ja lt *obuolys* 'omena; täplä'?

Li *ā'biļņ* 'apila' on ← lv *āboliņš*, mutta tähänastisten käsitysten (^SSA) vastaisesti rinnakkaismuoto *ā'biļ* on toisen tavun *i*:n perusteella < ksm, vain ensi tavun pitkä vokaali on lv lainan vaikutusta.

← ba.

***ARTO** > sm va *aarto*, ka *oarto*, ve *ard* s.

A haasian tapainen (viljan t. verkkojen t. lihan) kuivatusteline kahdesta t. useammasta kannatinpuusta ja niiden välisestä orresta; **B** käsipuu, kaide

vsm *aartopuu* **A**

Lönnrot 1874 *arta*; Kk Ek Au ly *arto*;

> Pp Sa (Kk Vie) Ek va *aarto* (~ *oa-* ~ *ua-*); Lo (Pp) *aartto*; Pp Sa Kk *aaro*;

⇒ Sa *aarre* **A**; K M ` *ardu*, *artsik*, M ` *artu*, *ardus*

katos (rakennuksen seinää vasten) karjasuojana t. varastona

Balttilaislainaetymologia

< kksm *arto

← baP **arda-* < kba **arda-* > lt *ārdas* 1 orsi ladossa; 2 paikka kahden orren päällä, orsilla kuivatettavan pellavan t. viljan mitta; 3 laivan maston poikkipuu; 4 kuoppa, lätäkkö; 5 kasvillisuuskerros; lv *ārds* (~ murt. *ārde*), tav. mon *ārdi*, *ārdi* 1 kuivausorret riihessä; 2 paksut orret tuvassa uunin yläpuolella t. vierellä päreitten, vaatteitten ym. kuivattamiseksi; 3 paksut orret keittiössä, saunassa t. riihen uunen päällä lihan savustamiseksi; 4 tulisija; 5 kokoon haravoidut heinät

ei (LEW, SEJL) ← ven Karjala *ápða* nuottaalku ← ka *arto*,

vaan ? joko ? (EDBIL) ~ arm *ardn* keihäs

t. ? (LEW) ⇐ lt *ardýti*, *ārdo*, *ārdē* 1 hajottaa; 2 purkaa lankaa, ratkoa (vaatetta); 3 kaivaa, kuopsutella; 4 hajottaa osiin, purkaa; 5 rikkoa, särkeä; 6 huutaa, parkua; 7 tapella, otella; lv *ārd|īt*, *-a*, *-īja* 1 erottaa, nostaa erilleen; 2 levittää; 3 purkaa; 4 hävittää, ^IRTA

Thomsen 1890: 159 ehdottaa lainaetymologiaa, vaikka pitääkin merkitysvastaavuutta ongelmallisena. Kalima 1928a: 102–3 lisää, että monet suomen seivästä t. riukua merkitsevistä sanoista ovat balttilaisperäisiä. Nieminen 1945b: 530–1 vastustaa selitystä, koska hänen mukaansa ba *as*-maskuliineista ja *a(n)*-neutreista ei ole lainautunut *o*-päätteisiä muotoja kuten *aarto*. Junttilan 2015c: 174 mukaan (*a*)*arto* voi kuitenkin selittyä johdoksena *a*-päätteisestä muodosta *arta*.

Päätelmät

Ims lähtömerkitys on **A** 'kuivatusteline', jota ba-sl kielissä lähimmäs tulee lt *žārdas* = lv *zārds* = ven *zopód*, ^HIRCI. Tästä odottaisi *h*-alkuista laina-asua, jonka puuttumisen selittäisi kahden äänteellisesti ja semanttisesti läheisen

sanueen sekaantuminen jo lähtökielessä. Laajahko äänteellinen variointi ja odotuksenmukaisen lähtömuodon *arta* esiintyminen vain Lönnrotin sanakirjassa eivät tue vanhan lainan oletusta.

? ← ba.

***ASTRA** > sm Loppi Kymi *ahra*, PP Kai *atra*, Au ink *azra*

⇒ ***-in** > sm *ahrain*, ka *asrain*, ly *adrain* s.

~ ***ASTRA(N)GA** > ly ve *azra(n)g*

A varrellinen väkäpiikkinen kalastusväline

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
a	A		A	A	A	A	A	A	A	A
S	L	K	I	R	A	ink				
					va					
li	M		T	V						

vsm **A**

> Sa *aatrain*; Sa *ahroan*, Vie Ek *asroan*;
 ⇒ Pp Sa *atras*; Sa *atres*, *atro*, *atroot*, *atrain*; Hä *atras(t)in*

Balttilaislainaetymologia

< kksm *astra ~ **aštra

← baP *aštra- < kba *aštra- > lt *āštras* (= *aštrūs*) 1 terävä; 2 tarkkanäköinen, teräväkatseinen; 3 vahva, voimakas (mausta, lääkkeestä); 4 ankara, kiivas; ksl *āstru > mksl *ocmp̃* 1 terävä; 2 epätasainen; ym. sl

⇒ kba *aštraga^h > tšek *ostroha*, pl *ostroga*, ven *ocmpozá* ahra; in

⇒ kba *aštranga^h > kesl *òstruga*, pl murt. *ostręnga* id.

← kie *h₂ek- (LIV 261, ^AHTINGAS) ⇒ mia *áštrā* häränajopiikki, av *aštrā* piiska

Liukkosen 1999: 102 mukaan ba -štr- sopii sm -hr- ~ -tr-vaihteluun paremmin kuin sl -str-, ja sama konsonanttiyhtymävaihtelu on myös s:ssa *OSTRA ← ba. Sm -ime-vartaloista monet ovat balttilaisperäisiä, tuulastustermeistäkin myös *AHTINGAS ja *TUULAS. Junttila 2012: 273 huomauttaa s:n *OSTRA selitetyn arjalaisperäiseksi.

Muu selitys

Jo Genetz 1877: 20 rekonstruoi ims s:iin -str-yhtymän ja esittää sitä lainana ven s:sta *ocmpoza*.

IMSK 215 pitää mahdollisena myös ar lähtöä, vrt. em. mia ja av sanat. S. 216 se erottaa muodot ink *astrega*, Vie ly *ostroga*, ve *astrag*, va *astraga* ~ *aströgō* varmasti venäläisperäisenä -str-yhtymän perusteella. Vie muodot

astrain, *astruan* ja *austruan* taas ovat joko edellisten (-in:) -ime-johdoksia t. muodon **astra-in* vastineita, joihin on venäjältä tarttunut *s*.

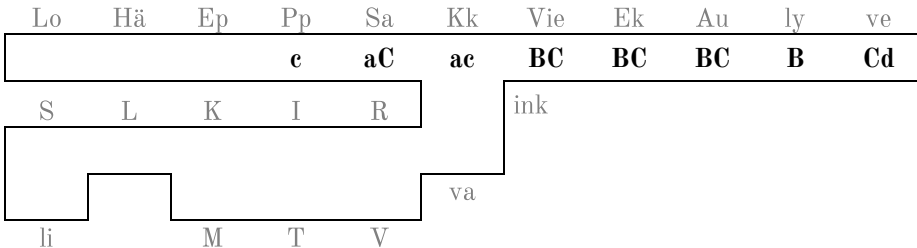
Päätelmät

Liukkoselta jää huomiotta imsP itäinen *-sr-* (~ *-zr-*) edustus, vrt. Viitso 2000, kartta 1. Sitä ei voi palauttaa *-tr-* edustukseen, sillä se esiintyy ainoastaan sanojen **ASTRA*, **OSTRA* (oik. **ocra* > ka *osra*), **istra* (> ka *isra*) ja **kesträ* ~ **kecrä* (> ka *kesrä*) jatkajissa, kun muuten mksm *-tr-* on säilynyt: **PĚTRA* > ka *petra*. Karjalassa (KKS) ei ole kantasuomeen palautuvia *-hr-* yhtymiä, mutta (*-str-* >) *-sr-* > *-hr-* on äänteenmuutoksena todennäköisempi kuin (*-htr-* >) *-hr-* > *-sr-*. Niinpä mksm **astra* on uskottavampi rekonstruktio kuin **ahtra* < kksm **aštra*. Slaavilaisperäisyyttä tukee myös sanueen ims levikki sekä 'ahrainta' merkitsevän lähtömuodon puuttuminen baI ja baL kielistä.

Ei ← ba, vaan ← sl.

*ATIVO > sm ka *ativo*, ve *ativ* s.

A nainut tytär kylässä vanhempiensa luona; **B** kyläjuhlan päiviksi kutsuttu nuori vieras talossa; **C** (sukulais)vieras yleisemmin; sukulaistalo; **D** (miehen) kihlattu, morsian

> Pp Sa *atimo*; ⇒ Kk–Ek *ativoida*, (Pp) Sa *atimoida* vierailta (sukulaisissa)

Balttilaislainaetymologia

< kksm **atejvo*

← baP **ateivā* < kba **at-eivā^b* > lt *atėiva*, *atėivis* tulokas, vieras, muukalainen

⇐ lt *at|eiti* **tulla**, **saapua**; **palata**; **lv at|iet**

Kalima 1939–40a ehdottaa ba etymologiaa selittäen *-ti-* yhtymän syntyneen < *-tej-* ← ba *-tei-*, jolloin lainautuminen voi edeltää ksm *ti* > *si* -muutosta (toisin Heikkilä 2014: 88). Koivulehto 1972: 628 rekonstruoi vastaavan kehityksen myös s:n **TIINE* ensi tavuun. S:n tulee olettaa lainautuneen prefikseineen, mistä Liukkonen 1999: 27 osoittaa rinnakkaistapauksena s:n **SARANA*. Holopainen & Kuokkala & Junttila 2017: 129 pitävät kolmannen tavun vokaaliedustusta odotuksenmukaisena.

Muu selitys

Mikkola 1901 ehdottaa sl lähtömuotoa, joka on säilynyt kesl sanassa *odíva* 'lapsuudenkodistaan pois avioitunut tytär', mutta luopuu etymologiastansa 1934, kun lähtömuoto yhdistetään v:iin *hòditi* 'käydä, kulkea'.

Päätelmät

Laajalevikkisin merkitys **C** on tuskin vanhin, sillä alueen vastakkaisista päistä tavatut **A** ja **D** liittyvät läheisesti toisiinsa, ja **BC** selittyvät < **A**. Todennäköinen lähtömerkitys on 'avioituva t. avioitunut tytär'.

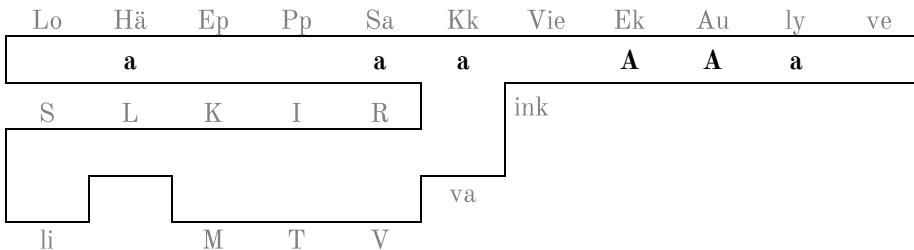
Ba etymologia on muodon ja merkityksen kannalta mahdollinen, mutta levikki ei sitä tue. Sl lainaselitys sopii merkitykseen täydellisesti ja levikkiin hyvin, mutta lähtömuodon on oletettava hävinneen laajalta alueelta itä- ja länsislaavista. Äänteellisesti *ATIVO vastaa ksl muotoa **xadi^hvā^h* muutoin paitsi *x*-n osalta. Toisaalta sl *x*- ei edustu mvöskään lainassa sm *atvata* 'ahnehtia, koota. anastaa'. *atvailla* 'ahnehtia. koota: udella': ka *atvata* 'ahnehtia, haalia itselleen, anastaa vähiin' ← ven *xamam^b* 'siepata; haalia, hamuta'.

Mieluummin ← sl kuin ← ba.

***ATKALA** > ka *atkala* a./s.

~ **ATKĒLA** > Heinola *aatkela*, KarP KarK *atkela*, ly *atkel*

A ikävä, surullinen; ikävä, suru

> Hä *aatkela*, Sa *aatela*; ⇒ ly *atkalaine* suru

Balttilaislainaetymologia

< kksm *atkala ~ *atkēla

← kba **at-kala-* > lt *ātkalas* 1 vastakkainen, päinvastainen, käänteinen; 2 nojautunut t. painautunut jtk vasten, taaksepäin

~ lv *atkal* 1 uudelleen, jälleen, taas; 2 puolestaan, taas

⇒ lv *atkalētiēs* 1 toipua, palautua taudista; 2 iloita ruuasta ja juomasta; 3 ryhtyä pitkän tauon jälkeen innokkaasti jhk; 4 vieroittua

~ lt *ātkaras* 1 taaksepäin kaartuva, käyrä; 2 uppiniskainen, itsepäinen, vastahakoinen

~ lv *atkare* haluttomuus

~ lv murt. *a(t)kar*, ^*atkal*

⇐ lv *atkārtiēs* ripustaa takaisin

Etymologiaa esittää Kalima 1952b: 32–3, jonka mukaan ims a:n merkitys on voinut kehittyä 'nurja' > 'haluton', vrt. sm *nurja mieli*; vain lainan levikki on erikoisen suppea. Junttilan 2015c: 216 mukaan leksikaalistuneita prefiksinomineja on lähes kaikissa nykyisissä ja historiallisesti tunnetuissa indoeurooppalaisissa kielissä, joten on luultavaa, että niitä on ollut myös balttilaisessa lainanantajakielissä.

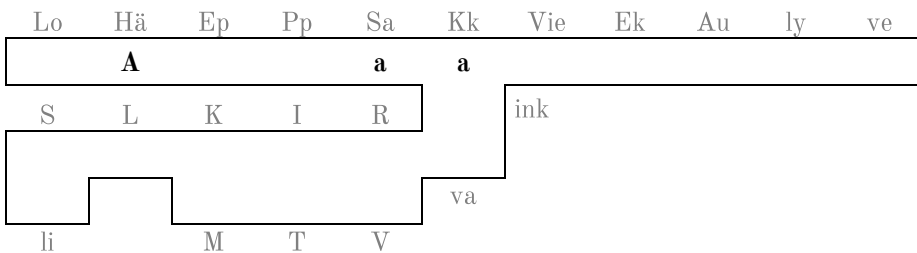
Päätelmät

Ims merkitys 'surullinen' on varsin kaukana lt 'käänteisestä'. Levikki ei tue ba alkuperää. Todennäköisempi lähtömuoto liittyy venäiän Pihkovan murteen sanoihin *отголосить* 'itkeä ääneen häissä t. hautaisissa' ja *отголоска* 'itkuvirsi' (~ ven *отголосок* 'kaiku'); selitettäväksi tosin jää -s-n kato.

Ei ← ba, vaan ← sl.

***ELKI** > sm *elki* (⇒ *elje*);

A (tav. mon.) paha tapa, kuje, juoni, oikku, ilkeys s.

vsm A

⇒ vsm (Hä) *elkeä* 'häijy, ilkeämielinen, iljettävä, paheellinen';

Lo–Ep Sa *-elkinen* -tapainen; Hä Ep (Pp) Sa (Kk) *elkeet* (~ *eljeet*) kujeet, juonet; Ek Au *ellendeä* = ly ve *elgeta*: *elgenda*- ymmärtää; ve *elgetoi* järjetön; ~ Ek (Au) *elgo* tapa; järki, ymmärrys ⇒ Ek Au *ellotoin* = ve *elgetoi* järjetön

Balttilaislainaetymologia

< kksm *elki

← baP **elgi-* ← kba **elg-ia-* (AIEW kerjätä) > lt *el̃glti*: -ia: -ė 1 tehdä, toimia, pärjätä t. tulla toimeen; 2 vaikuttaa jhk, jkhun; 3 kerjätä, pyytää, anoa; refl. -s 4 ansaita elantonsa, käydä kauppaa, harjoittaa jtk; käyttäytyä (huonosti), valittaa; 5 käyttää, hyödyntää; 6 olla tekemisissä jnk kanssa, olla jnk ystävä; 7 tyytyä jhk, ruokkia itsensä jllak, elää jllak; 8 elää; 9 raataa, tehdä työtä (kitkuttaa, tulla jotenkuten toimeen); lv *elgt* 1 jankuttaa; 2 tungetella, vaatia tunkeilevasti; refl. -iēs hillitä itsensä

⇒ lt *elgesys* ~ *elgesis* käyttäytyminen, käytös

⇒ lt *elgimas* käyttäytyminen, käytös

← kba *alga^h > lt *algà*, lv *alga* palkka

← kie **h²elg^{wh}*- (LIV 263–4) ⇒ mia *árhati* ansaita; kr *ἀλφῆ* ansio; ym. ie

Kalima 1936a: 85, 92 esittää ims sanueen lähtökohdaksi lt s:ja *elgesys* ja *elgimas* sekä v:ää *elgtis*. Junttila 2015c: 219 tarkentaa, että lähtömuotona on voinut olla joko ba nominijohdos (← lt *elgtis*) t. ba verbi, josta lainautunutta muotoa edustaa ve *elgeda*. Ba kielistä kadonneesta, verbikorrelaatin perusteella rekonstruoitavasta nominista on lainautunut myös *KARSTA; takaperojohdos taas on sm *kina* ← *KINATTAK.

Päätelmät

Sm s:n merkityksiin ovat vaikuttaneet yhtäältä *elää*-verbin johdos *ele*, toisaalta germaanisiperäinen (LägLoS ? ← ge) *ilkeä*, joka lienee motivoinut myös vsm johdoksen *elkeä*. (LägLoS pitää myös a:a *elkeä* mahdollisena vanhana ge lainana, mikä on kuitenkin epätodennäköistä, sillä SMS tuntee sanan vain Suoniemeltä.) Tätä taustaa vasten on mahdollista, että s:n *ELKI aiemmat merkitykset ovat olleet suunnilleen samat kuin Ek johdoksella *elgo* 'tapa; järki, ymmärrys', ja siitä on johdettu myös *elke-ntä- 'ymmärtää'. Tällöin johdossuhde kba *elg-ia- ('ansaita' >) 'kerjätä' > lt *elgti* 'käyttäytyä (huonosti)' ⇒ *elgesys*, *elgimas* 'käytös' on tulkittava siitä erilliseksi ja s:n *elki* merkitys 'paha tapa, ilkeys' vain sattumalta samansuuntaiseksi.

Toisaalta *ELKI on alun perinkin voinut tarkoittaa 'pahaa tapaa', jolloin *elke-ntä- on eri lähtöä. Tällöinkin s:lla on tunnistettava merkitysyhteys vain ilmeisen nuoreen lt johdokseen, joten ba etymologia jää epätodennäköiseksi.

Tuskin ← ba.

***HAARA** > sm *haara*, ka *hoara*, va *aara* ~ ***HARA** > sm ka *hara*
 ~ ***HARO(I)** vi *haru*, uk *haro*, li *a'r s*.

***haara** **A** haarautumiskohta, hanka, risteys, nivus, lovi, loveus, halkio;
 päärungosta tms. erkaneva osa, oksa, raaja, lahje, tie, joki, pii t. kärki; suunta;
 asianhaara; (neg. yht.) apu, hyöty

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	A	A	A	A	A	A	A			
S	L	K	I	R	A	ink				
	a	A	A	A	A					
li		M	T	V	va					

vsm **A**

***hara** **C** oksaisesta puusta valmistettu t sen muotoinen työväline: harava,
 risuäes, naara, pasmapirta, patasuti ym.; **E** pilvenhattara

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
	C	C	C	C	C	C	C	e		
S	L	K	I	R		ink				
				c						
li		M	T	V	va					

vsm **C**

⇒ K L M–V *harakas* **C**

***haro(i)** **A** haarautumiskohta, nivus; päärungosta tms. erkaneva osa, raaja,
 lahje, kädensija, myllynsiipi, nuotanreisi, tie, joki t. kärki; suunta; **B** erä rukiita
 riihessä puitaviksi; **C** harava; **D** pasmakaide

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
					d					
S	L	K	I	R		ink				
A	A	A	A		C					
A		A	A	Ab	va					
li		M	T	V						

vsm **E** a. harottava; vvi **A**

> M T *arg: aru*; **Vrt.** Lo–Pp *sahra*, Sa–ve ink–va *saara* 'haara; hankoaura;
 vannas'; R *saar: -a V saro* 'pörröpää'

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šara

← baP *žarā ~ *žara < kba *žara^h ~ *žara- > lt žarà 1 aamu- t. iltarusko, taivaanrannan kajastus; 2 kytevä kekäle; kipinä; 3 liikkeen suunta; raja; 4 (väki)joukko; žāras 1–4 id.; 5 vitsa, risu; varsi; 6 kukka kukinnon reunalla; lv zars 1 oksa, haara; kärki, työkalun pii; elinkeino; säde; 2 verso, pistokas; 3 penis (LEW) ~ pr sari hehku; mksl zopra hohde, loiste; ym. sl

⇐ lt žerėti, žirti, ^HEREDÄ

EDBIL ja AIEW kuitenkin pitävät erillisenä sanueena merkityksiä lt žarà 4, žāras 4, 5 ja lv zars muut paitsi 'säde', jotka

joko (EDBIL) ? ~ kr χορός tanssi, karkelo; tanssiva joukko; kuoro

t. (AIEW) metateeseitse < lt rāžas 1 kuiva oksa; keppi; haara; 2 kulunut luuta; 3 sänki (sadonkorjuun jäljiltä); 4 korret; 5 heinäkasvien varsi; 6; 7 haarukan tms. työkalun pii, saksen terä

Etymologiaa ovat esittäneet Thomsen 1890: 247–9 ja Koivulehto 1990a: 12.

Päätelmät

Huomiota herättää, että *HAARA ja *HARO **A** lukuisine alamerkityksineen ovat pitkälti synonyymiset ja niiden levikkialueet kattavat yhdessä lähes koko ims:n, mutta vain kuudesta Viron pitäjistä (Jõe Iis Trm JMd Ris Rid) on tietoja kummastakin. Levikkialueitten välinen jyrkähkö raja ei vastaa mitään murrerajaa. Äänteellisiä välimuotoja ei ole: **haaro puuttuu eikä s:lta *HARA tavata yksittäiseen haaraumaan palautuvia merkityksiä **A**, vaan sen semantiikka lähtee haaromisesta, monihaaraisuudesta.

S:n *HARA **C** levikki on aiemmin ulottunut eteläisimpäänkin ims:een, minkä osoittaa synonyyminen johdos K L M–V *harakas C. Haro* 'harava' ja **D** ovat myöhäisiä johdoksia ⇐ *HARA **C**.

Ba s:n lähtömerkitys on 'säde' (ME s.v. *zars*), mutta myös 'oksa, haara' on ainakin baI taholla lt–lv kieliyhteyden katkeamista vanhempi.

Etymologiset johtopäätökset edellyttävät sanojen Vrt. Lo–Pp *sahra*, Sa–ve ink–va *saara* 'haara; hankoaura; vannas' ja R *saar*: -a V *saro* 'pörröpää' merkitysten kartoittamista arkistolähteitten pohjalta.

***HAASTADAK** > sm *haastaa*, ka *hoastoa*, vi Hi *haastada*, uk Lei *aastag* v. (?oik. ***HAGASTADAK**)

A puhua, pitää ääntä; osata puhua; sanoa, kertoa, jutella; nimittää jtk; **B** suostutella, maanitella; **C** vaatia; kutsua vaatien; **D** vaatia oikeuteen; **E** varoittaa; **H** kyteä, hehkua

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
D	c	C	c	Ac	A	a	A	aH		
S	L	K	I	R	A	ink				
BE										
				e	va					
li		M	T	V						

vsm **ACD**; **F** kieltää; **G** uhata, uhmata; kerskua, mahtailla

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šasta-

← kba *žād- (pr. *žād^hsta-) > lt *žósti*: *žósta* (*žódžia*, *žódo*, -*ti*): *žódo* (*žódė*) 1 lausua, sanoa; 2 syyttää, soimata, haukkua; 3 päättää, ilmaista päätös

⇒ lt *žosmė* 1 puhe, huhu; 2 puhetapa; huuto; 3 tekosyy; 4 suu;

⇒ lt murt. *žóstė* (= *žosmė*); vlt *žostis* puhe;

⇒ lt *ap|žosti* 1 nuhdella; 2 soimata; *i|žosti* 5 epäillä t. ennustaa vaaraa t. onnettomuutta; *per|žosti* 1 varoittaa; 2 keskeyttää; *pra|žosti* 3 alkaa riidellä; *su|žosti* syyttää, nuhdella, torua

← kba *žad- (pr. *žā-n-d-) > lt *žàsti*: *žānda*: *žādo* 1 lausua, sanoa; 2 herätä, virota;

~ lt *žādas* 1 puhekyky, kieli; 2 ääni, puheääni; 3 tajunta, tietoisuus; 4 hengitys; 5 meren kohina

Büga 1908a: 31 esittää lähtömuodon vastineena lt s:ia *žosmė*. Ba alkuperää ehdottaa myös Liukkonen 1999: 32–3, jonka mukaan ksm *šāst- ~ *šast- alkuisen verbin lähtömuotoa vastaa lt inf. *žósti* t. *žasti* t. pr. 3 *žósta*.

Muut selitykset

1. Hakulinen 1933: 181 ja 1938: 147 asettaa lähtökohdaksi v:n Au *hoastoa* 'kyteä, hehkua', josta merkitys olisi kehittynyt > 'huokua, puhaltaa' > 'puhista kiivaasti' > vanha kirjasm 'puhua kiivaasti, torua, uhmata, kieltää'. Hakulisen 1966a: 11 mukaan v:n tunnelaus on vuosisatojen mittaan vähentynyt.

Mägisten 1953b: 365 mukaan uskottavampi alkumerkitys viittaa tulen t. hehkuvien kekäleiden ritinään, vrt. V *läüädädäg* 'syttyttää', *lägü(ne)däg* 'syttyä' ~ ink *läätä* 'puhua'. Samoin Kettunen 1949a, joka kuitenkin yhdistää Au v:n = Sa Verml *huostoa* 'hehkua' ~ ve *hoštāb* 'hehkuu' ~ sm *huokua*, *huoata* ~ vi *hoog* 'hyöky', ja täten erottaa sen *haastaa*-v:stä.

2. *HAGASTADAK: Kettunen 1949a johtaa *haastaa*-v:n s:sta sm ka *haka* merk:ssä 'sormikoukku', jolloin lähtökohtana on 'olla sormikoukkusilla', josta > 'riidellä, haastaa riitaa' ~ ka *haka* *pakina* 'riita' ~ L *ageleda* 'kiistellä, kinastella, sanailla; tapella, nujakoida', T *hagada* 'tarttua; ahnehtia; estää' elleivät nämä < *hakea*. Siro 1949: 141–2 kuitenkin vastustaa merkityksenkehitystä 'riidellä' > 'puhua' paralleelien puuttuessa. Koponen 1999: 516–7 ehdottaa, ettei lähtömuotona ole *haka* 'väkänen, koukku' < ru, vaan vanhempi, *hakea*-verbiin liittyvä *haka.

3.–5. Koponen 1999: 517 esittää lähtökohdaksi esi-itämerensuomalaista juurta **šay*V- 'tavoitella, pyrkiä' t. juurta **čay*V- 'lyödä' t. interjektiota sm *has*, vi *hass* 'puskii (koiralle)'.
 3.–5. Koponen 1999: 517 esittää lähtökohdaksi esi-itämerensuomalaista juurta **šay*V- 'tavoitella, pyrkiä' t. juurta **čay*V- 'lyödä' t. interjektiota sm *has*, vi *hass* 'puskii (koiralle)'.

Päätelmät

Selitykset 3–5 ovat äänteellisistä syistä (-*y*-n edustus, *č*-n edustus, interjektioista muodostettu konsonantivartalo) mahdottomia.

Merkitys **H** (Au *hoastoa* 'kyteä, hehkua') eroaa merkityksistä **BCDEF** niin paljon, että yhteinen alkuperä on epätodennäköinen. Merkitys **G** (vsm 'kerskuu, mahtailla') on periaatteessa lähempänä sitä, vrt. sm *hehkuttaa* 'ylistää', mutta palautunee kuitenkin lähtömerkitykseen 'haastaa tappeluun'.

Johdosselitys *haka ⇒ *haastaa* 'haastaa tappeluun, uhmata, vaatia' > **BCDEFG** on uskottava, vrt. *hakainen* ~ *vastahakainen* 'riitainen', Ep Sa *hakailla* 'panna vastaan, riidellä', K M *agane* 'riitaisa'. Rinnakkaiselta näyttää johtosuhte V *haak* 'haka' ⇒ *haaki minnäg* 'riitaantua', *haagöldaq* 'haastaa riitaa'. Lähtömuodoksi ei kuitenkaan sovi ruotsalaislaina *haka* 'koukku, väkänen', sillä sen levikin ulkopuolelta tavataan merkitykset **B** ja **E** Hiidenmaalta (*aastada* 'suostutella; varoittaa') ja **E** Leivusta: (*aastaq: ma aasta, ala paatu nei* 'varoitin, älä puhu niin', EMS, tulkinta Juntila 2019a: 104).

Kantamuodoksi on rekonstruoitavissa mksm *haka 'riita, kärjääasia' < kksm *šaka < kge *sakō > msk *šok* 'oikeusjuttu, riita', ru *sak* 'esine; asia; oikeusjuttu, riita' (^EDPG s.v. *sakō*-; jälkitävun ksm -a on Holopaisen – Kuokkalan – Juntilan 2017: 121–2 esittämien paralleelien *hätä*, *lauha* ja *ohja* perusteella odotuksenmukainen). Kantagermaanin s:n verbikorrelaatista on samalla kaudella lainautunut sm *hakea* (Koivulehto Vir 1976: 39), jonka johdoksella L *ageleda* on merkitykset 'kiistellä; nujakoida'. V:n *hakea* vastineina (mm. SSA) mainitut V *hakōq*, (Lutsu) *hakiq* 'kieltää, moittia' joko ovat saaneet merkitysvaikutusta *haka-sanueesta t. selittyvät mieluummin < *haka.

Merkitys **A** ('puhua' ym.) on yleisluontoinen ja vähäaffektinen. Sitä tavataan koko välillä Savosta Aunukseen sekä vsm:ssa. Merkityksenkehitys **H** > **A** on hypoteettinen ja Mägisten sille esittämä paralleeli epävarma. Merkityksen väljähtyminen **B/C/E/F** > **A** on mahdollista, mutta vailla tarkkaa paralleelia.

Laina ba pr. **ž^hsta*- → *haastadak **A** on periaatteessa mahdollinen, mutta merkityksen nykylevikki ei tue sitä. Oletetulle ba lähtömuodolle ei tunneta mitään vastineita liettuan ulkopuolelta. Merkityksen terävöitymiselle **A** > **BCDEFG** on osittaisena paralleelina *jutella* Sa Kk 'käydä oikeutta, kärjööidä',

joka kuitenkin on ehkä syntynyt vasta v:n *haastaa* sm yleiskielen merkityksen **D** törmäyksestä murremerkitykseen **A**. Jos taas **A** ← ba ja **BCDEFG** ← *haka, voisi edellisen *-a-* > *-aa-* selittyä vaikutuksella jälkimmäisestä, mutta toisaalta *-a-*n pitenemiselle *h-*n jäljessä on paralleelejakin (Junttila 2019a: 107).

A tuskin ← ba, vaan < **B/C/E/F**; **BCDEFG** ← *haka 'riita, käräjäasia' ← ge.

***HAAVA** > sm *haava*, ka *hoava*, va *aava*, vi uk *haav*; li *ä'v*.⁷ s.

A iskun t. viillon aiheuttama halkeama; **B** hetki, kerta, erä; **C** yritys, alku, teelmä, keskentekoinen esine tms.

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
AB	AB	AB	Ab	A	A	Ac	A			
S	L	K	I	R	A	ink				
AB	AB	AB	AB	AB	A					
A		AB	AB	Ab	va					
li		M	T	V						

vsm **AB**; vvi vuk **A**

> Pp *haahva*.

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šawa

← kba *šāwa^h > lt *šovà* 1 onkalo, kolo, laho kohta puussa; 2 murtunut, repeytynyt kohta, kuoppa, talven aiheuttama halkeama puussa; 3 pahka, rupi, arpi; 4 säppi, salpa; 5 sukkula; 6 aukio metsässä; 7 ampuma-ase; lv *sáva* pitkänomainen arpi ihosta, nahassa t. puun pinnassa

← kba *šau^h- > lt *šauti*, ^HAUKI

Vaba 1992f: 222 ja 2015a: 206 esittää *haavan* alkumerkitykseksi 'iskun t. nuolen aiheuttamaa vauriota'. Tällöin lähtökohdaksi sopisi kba *šāwa^h.

Muut selitykset

1. < vksm *šaya: Donner 1876: 101 rinnastaa = ers *чавомс*, mkš *šavəms* 'lyödä; tappaa' ja Wichmann 1923: 108 = ma *чонаш* 'hakata salvos, salvoa'. E. Itkonen 1953–54: 160 kiistää kummatkin yhdistelmät ja UEW 53–54 hylkää ne merkityssyistä.

⁷ Liivin loppu-*A*-n kadon edellytykset vaativat vielä kartoittamista. Säilyminen näyttää kuurinmaanliivissä olevan säännöllistä mksm pitkän tavun jäljessä (*ōda* 'hautä', *jälga* 'jalka'). SSA:n aineistossa näkyvä kuitenkin myös katotapauksia: (C)VVCV-tyypin sanoissa niitä ovat *juom* 'uoma', *mār* 'mittä', *piņ* 'piina' *pūd* 'puuta', *piņ* 'piena' *sig* 'siika', *suol* 'suola', *vēl* ~ *vēl* ^VEELÄ. Myös mksm ylipitkän tavun jälkeinen *-a* on usein kadonnut, ^HEREDÄ, alaviite.

2. *HAKVA ~ *HAAVA: Koivulehto 1977a: 132–37 esittää ← kge *hawwa- t. ksk *haggwa- > ru *hugg* 'isku; lyönnin jälki, arpi, lovi; hyökkäys; äkillinen kipu'. Jo Kalima 1909: 150–51 rekonstruoi merkitysten 'haava' ja 'kerta' taustalle lähtömerkityksen 'isku, lyönti'. Koivulehto osoittaa myös ge sanalle kehittyneen sk taholla lisämerkityksen 'hetki, kerta'. Ritter 1993a: 129–131 kyseenalaistaa lainaetymologian äänteellisin perustein.

Päätelmät

Merkityksen **C** kirjaa KKS Jyskyjärven murteen s.lle *hoava*, joka = Ek Au *hoave* (sm *haave*) eikä kuulu tähän yhteyteen.

Merkitysten **A** ja **B** lähtökohtana on luultavimmin 'isku, lyönti'. Ba sanoilla tällaista ei ole tavattu; niiden lähtömerkitys lienee 'pisto t. ampumahaava', josta merkitys **B** on tuskin johdettavissa. Md ja ma verbeihin 'isku, lyönti' on yhdistettävissä. Sk sanoilla se on perusmerkitys, jonka ohella esim. ruotsista tavataan merkitykset **A** ja **B** (SAOB s.v. *hugg* merk.t 1g, 3a).

Äänteellisesti ba etymologia on moitteeton ja ge selitystäkin tukevat Koivulehdon mt. paralleelit *kaava* ja ?*naava*. Md ja ma taas ilmeisesti < kur *čana, jonka ims. vastineelta odottaisi *t*-alkuisuutta.

Tuskin on perusteltua erottaa *haava **A** ← ba ja *haava **B** ← ge.

Mieluummin ← ge kuin ← ba.

***HABĒN** > sm ka *haven*: *hapene*-;

⇒ ve *habin*: -o-; vi *habe*: -me; uk *hapōn*: *habōna*; li *a'bbyn*|z: -d s.

A hius t. partakarva, etenkin ohut t. harva; hapsu; **B** parta; **C** mon. viikset; **D** ylähuuli, yläleuka, nenäalusta; huulet, suu; **E** naava; **F** havupuun lehvä t. neulanen; **G** harva korsi, vilja tms. karvoja muistuttava kasvinosa

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
Aeg	Aef	a	afg	Ag	Aeg	AD	AD	Ad	A	abCD
S	L	K	I	R	ink					
B	Be	BE	B	B	va					
A		Ae	A	Aeg						
li		M	T	V						

vsm **AbG** vvi **B**

> Ep Sa *apene(s)*; ⇒ Lo–Kk Au *haiven*: *haivene*- ~ *haipene*- **AG**

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šapen

← baP *šapen- < kba **šap|ōn*: -en-

~ lt *šāpas* 1 rikka, korrenpätäkä; risu; pieni luu, ruoto; 2 kuv. heikko ihminen; 3 hyvin pieni määrä, hiven

← It *šēpti*: *šēmpa*: *šēpo* kasvaa karvaa (SEJL virheellisesti *šēpti*) (LEW, EWAia II 629, AIEW) ? ~ mia *šāpah* ajopuu, virran mukana kulkeutuva tavara; liete; (LEW) ⇒ *šāpetah* kaisla, ruoko

Ba etymologiaa on Hahmo ehdottanut 1990: 212 ja tarkentanut 1994a: 85–8, että se edellyttää lähtökieleen samakantaista substantiivia merkityksessä 'parta'. Tällöin ims *-ene*-vartalo on joko peräisin lähtökielestä tai analogiaa muista samanvartalosisista ims sanoista.

Junttila 2015: 225–6 huomauttaa, että oletetulle *n*-johdokselle ei ole esitetty indoeurooppalaisia vastineita, kaksimorfeemisten lähtömuotojen vartalonvaihtelua edellyttävät rekonstruktiot ovat epävarmoja, ja suffiksinvaihdon malliksi itämerensuomen *ene*-nominityyppi on kovin harvinainen.

Muu selitys

Vaihtoehtoisena Hahmo 1994a: 85–8 esittää myös kge lähtömuotoa **hawō* > msk *há* 'iho, nahka', jolloin kge *-w-* → ksm *-p-* kuten sanassa *arpi* ym. Lähtömuoto palautuu kie juureen **(s)keu-* 'peittää' (EDPG < **kouH-eh₂*), josta myös ⇒ kge **xūđi* > ru no ta *hud*, isl *húð*, sa *Haut* 'iho'. Saman juuren ge johdoksista on lainattu myös *hipiä* ja *hius*. Ba sanue tulee kuitenkin merkityksen puolesta lähemmäs ims sanaa.

Päätelmät

Levikin perusteella vanhin merkitys on 'karva' A t. tarkemmin 'partakarva'. Muut merkitykset ovat siitä johdettavissa. Suppeampilevikkinen Lo–Kk Au *haiven* 'A; harva vilja, heinä, hiutale tms.' lienee s:n HABĒN variantti, johon on vaikuttanut *haja-* tai *haippu-*sanue.

Sekä ba että ge etymologialta puuttuu lähtömuodoksi sopiva *n*-vartaloinen substantiivi, mutta säilyneitä ovat sen kantasanaksi ehdotettu verbi ja tästä johdettu erivartaloinen nomini. Ge sanue viittaa kuitenkin 'nahkaan', joten merkitysero on liian suuri. Ba etymologia sopii ehdotetun lähtömuodon kantaverbin semantiikkaan hyvin, mutta sitä heikentää kantaverbin epävarma ie tausta.

Lähtömuodon tarkkojen vastineitten puuttuminen on vähäisempi ongelma, sillä liettuasta on todistettavasti kadonnut *-en*-vartalosisia (lt *-uo*-päätteisiä) verbikantaisia tekijännimijohdoksia. Ambražas 1993: 150–1 mainitsee eräitä vielä Širvydaan vuonna 1629 painettuun liettuan sanakirjaan päässeitä muotoja, jotka sittemmin ovat jääneet käytöstä.

? ← ba.

***HAIMO** > sm ka *heimo*, ve *heim*, va *ōimo*, vi (→ uk) *hōim*, li *aim* s.

A suku, kauemmat sukulaiset; perhe; kansanryhmä; sukulainen; **B** ulkosaarelainen; **C** mehiläisyhdyskunta

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
ab		a	A	A	A	A	A	A	a	A
S	L	K	I	R	A	ink				
a	A	a	a	a	a					
Ac			A	A	va					
li		M	T	V						

vsm vvi vuk **A**

> Au *heima*

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šajmo

← baP *šeimā < kba *šeima^h > lt *šeimà* 1, 2 perhe; 3 palkolliset, apuväki; 4, 5 pesye;

⇒ lt *šeimyna* 1, 2, 4–6 = *šeimà*; 3 leipäkunta; suku; 8 asujamisto

⇒ pr *seimins* talonväki, perhe

t. ← *o*-asteinen baP *šaimā

~ kba *šaimis > ven-ksl *сѣмь* henkilö

⇒ kba *šaimia^h > lv *sāime* ~ *saīme* palkolliset; suurperhe; misl *сѣмья* 1 palkolliset, orjat; perhe; 2 puoliso; ym. sl

⇐ kie **koi-mo-* > go *haims* kylä; msk *heimr* koti; maailma; ru *hem* koti ym. ge

Etymologiaa esittää Donner 1884: 266. Thomsen 1890: 103 pitää lähtömuotona ba *-ei*-llistä asua. Kiparsky 1968b: 311–2 lisää, että poikkeava li *ai-* voi olla sanan lv *sāime* vaikutusta. Smoczyński 2007 s.v. *šeima* mukaan laina kuitenkin on saatu *-ai*-llisesta asusta, joka ba taholla on ensisijainen. Schalin 2016: 249 selittää, että vain li *aim* on odotuksenmukainen ja *-ōi-*muualla ims:ssa johtuu myöhäisestä ”tertiäarisestä” takavokaalistumisesta.

Päätelmät

B palautuu merkitykseen ’(kauempi) sukulainen’ (**A**₂) ja **C** merkitykseen ’perhe’ (**A**₁). Oletetun ba lähtömuodon semantiikkaan sopii hyvin lähtömerkitys ’perhe’, josta > ’suku’ > ’kansanryhmä’.

Diftongiedustus on ba lainoissa ainutlaatuinen, mutta selitty mksm Suomenlahden murteen kehityksellä *ai* > *ëi*, joka näkyy myös v:ssä va *sōisoa* = sm *seisoa*. Jälkitavun *o*:lla ei ksm:ssa ollut etistä vastinetta, mikä jätti muuten odotuksenmukaisen *ai* > *ei* -kehityksen puolitiehen. Ukalan *hōim* on tällöin selitettävä lainana virosta. ”Tertiäariselle” takavokaalistumiselle *-o*:n vaikutuksesta ei ole paralleleja, sillä muut *e*:n takavokaalistumistapaukset on todettu myöhäiskantasuomea vanhemmiksi (Pystynen 2019: 42).

Lv *sai*me lienee äänteellisesti liian kaukana li sanasta *aim* 'perhe, kotiväki' ollakseen aiheuttanut sen diftongin vaihtumisen. Ba lähtömuotoon on kaikesta päätellen rekonstruoitava *-ai-*.

← ba **šaimā*.

*HAINA > sm ka *heinä*, ve *hein*, va *einä*, vi *hein*, li *āina*, uk *hain* s.

A pellossa, niityllä tms kasvava ruohovartinen kasvi; **B** heinänteko(aika), kesä; **C** lääke; myrkkyy

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
Ab	Ab	A	Ab	Ab	Ab	A	Ab	Ab	A	A
S	L	K	I	R	A	ink				
AB	AB	AB	AB	AB	A	va				
AC		A	A	A						
li		M	T	V						

~ Lo *heina*;

vsm **AB** vvi vuk **A**

Balttilaislainaetymologia

< kksm **šajna* → ksaa 1171 **sōjnē* > P (ylsaa) *suoidni* heinä
 ← baP **šaina* < kba **šaina* > lt *šiēnas* 1 rehuksi korjattu ja kuivattu heinä; 2 kuiva, kuivunut ruohonkorsi; lv *siens* heinä; ksl **sajna* > mksl *сѣно* ym. sl id.
 < kie **koinom* > kr *zová* rehu (EDBIL, AIEW)

Etymologiaa esittää Thomsen 1869: 33, tarkentaen 1890: 223 että lähtömuotona on ba neutri, vrt. mksl n *сѣно* id.

Koivulehdon 1990b: 148–9 mukaan sl ja kr edustukset edellyttävät kba lähtömuotoon *-ai-*diftongin, joka > baI *-ie-*. Kallio 2008: 274 taas ehdottaa, että ba lainojen lähtökielessä sekä kba *ai* että *ei* edustuvat *ai*:na.

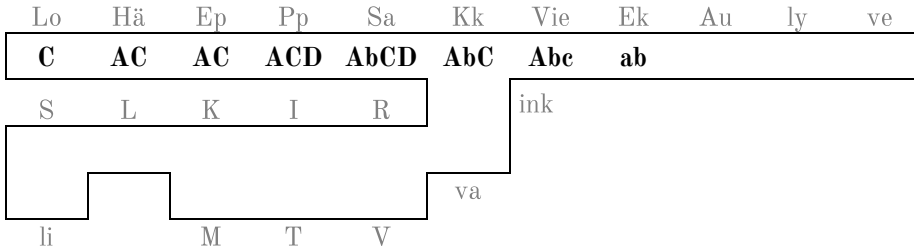
Päätelmät

Liivin **C** < **A** lienee lv s:n *zāle* 'ruoho; lääke' vaikutusta. **B** on ongelmitta johdettavissa merkityksestä **A**, joka on aivan sama kuin ba lähtömuodolla.

← ba.

**HAITTA > sm ka *haitta*

A salpa, lukon t. avaimen sulkijaosa t. muu vastaavaan tarkoitukseen tehty pidäke; **B** nuotanvetoa häiritsevä vedenalainen este; **C** hankaluus, riesa; **D** liika; partikk. hyvin

vsm **A**

⇒ (Hä) Pp Sa (Kk) va *haitto* **C**

Balttilaislainaetymologia

< kksm **šajtta*

← kba **žaižda^h* (< **žaid-da^h*) > lt *žaiždà₁* haava, ihon t. limakalvon vaurio

⇐ lt *žer|sti: -džia: -dė* 1 haavoittaa, naarmuttaa; 2 vahingoittaa; 3 aiheuttaa kipua; 4 satuttaa henkisesti, loukata; 5 häväistä, loukata kunniaa; 6 loukata tunteita

Orrman 1993: 99–100 ehdottaa, että sana on lainautunut ennen morfeeminrajaista ääntenmuutosta ie *-tt-/-dt-/-td-/-dd-* > ba *-st-/-zd-* (^HUTTU), ja lainan vaikutuksesta on *-jtt-*yhtymä on tullut kantasuomessa mahdolliseksi. Liukkonen 1999: 34–5 tukee etymologiaa merkitysparalleelilla misl *vepedž* 'haava' = mksl *epredž* 'vahinko, vaurio' ja äänneparalleelilla *LAUTTA.

NES pitää ba selitystä semanttisesti ongelmallisena. Junttila 2019b: 58 täsmentää, ettei sanan konkreettinen merkitys 'lukon salpa, avaimen pidäke' sovi ba oletukseen. Junttila 2015c: 183 ja 2019b osoittaa myös, että *haitta* ja *lautta* ovat tavarakenteeltansa keskikantasuomea nuorempia sanoja.

Muu selitys

Junttila 2019b: 58, 65 rekonstruoi mksmP muodoksi **hagitta*, joka ← ksk **hagiḫō* > ru *hejd* 'raja, määrä (kielt. yhteyksissä)', murt. *häjd* 'aitaus' ⇐ ksk **hagjan* 'aidata'.

Päätelmät

A on konkreettinen perusmerkitys, josta muut ovat johdettavissa. Ba sanue ei sitä selitä. Sk selitys vaatii rekonstruimaan lähtömuodolle merkityksen 'salpa' tms., mikä on ajateltavissa, vaikkei todennettavissa. Äännerakenne ja levikki tukevat balttilaislainoja myöhempää alkuperää.

Ei ← ba, vaan ← sk.

***HAKARA** > sm *hakara*, vi *agar*, li *agār*, uk (*h*)*akar*

~ ***HÄKÄRÄ** > sm ka *häkä*rä s.

***hakara B** hautunut iho; **C** halu, mieliteko; **F** härmä; **J** tuuhea, tiheäkasvuinen; **L** hupsu, tokkurainen; **M** hajamielinen; **N** ahkera, uttera, ripeä, riuska; ronski

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
		c		m		b		f		
S		L		K		I		R		
N		jN		N		N		IN		
N				jN		N		jIN		
li				M		T		V		

ink

va

vsm **A** piikki; pistäminen; ärsytys

⇒ Hä Ep Sa *hakaro*i|da, -ta, *hakartaa* 'tuntua pistelevältä, kirvellä; panna vastaan; tavoitella, pyrkiä', K L M T *agarik* 'oksaainen; tuuhea; pöheikkö'

***häkä**rä **C** tarve, halu, into, kiihko, himo; **D** kiire, pula, hätä; täpärä; **E** välipala; **F** härmä; **G** auer, utu, sumu, höyry; pilvenhattara; utuinen, auterinen; **H** savunsekainen ilma, häkä; **K** hämärä, sumea

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve	
de		cdGhk		dGk		CDgh		CDg		cgH	efhk
S		L		K		I		R			
li				M		T		V			

ink

va

⇒ vsm (**D** ⇒) *häkä*röitä 'hätiköidä'

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šakara

← kba *žagara- > lt *žāgaras* 1 kasvin ohut ranko ilman lehtiä; kuiva oksa, risu; 2 kulunut luuta t. harja; 3 pensas; 4 vitsa; 5 pienet risut sytykkeinä; risuaidas, aidanvitsas; 6 pajunvitsa; risukarhi; 7 laiha, nälkiintynyt susi; 8 vastaan hangoitteleva; rohkea; 9 häpeäpaalu; → lv *žagars* vitsa, kuiva oksa, risu

← kba *žaga- ~ *žaga^h, ^**HAKO**

Büga 1908a: 29 ja Ojansuu 1921a: 6 esittävät ba alkuperää vsm s:lle *hakara*.

Päätelmät

Parhaiten ba sanueen merkitykseen sopii vsm **A** 'piikki', josta > 'pistos' > 'ärsytys'. Edelleen ehkä 'ärsytys' > **B** 'hautunut iho' ja 'pistos' > **C** 'mieliteko'

(vrt. *päähänpisto*) > **D** 'hoppu, hätä', josta > **E** 'välipala = pikainen eine'. Merkityskehitykset eivät kuitenkaan ole ilmiselviä, ja yhteys ba siin on epävarma, sillä 'risu' ≠ 'piikki'. Toisaalta kantasanan lt *žagas* lähtömerkitys lienee 'seiväs', jolloin johdoksella *žagaras* on voinut olla deminutiivinen merkitys 'pikku seiväs, neula, piikki' (^HAKO).

Semanttisesti paremmin sopii lähtömuodoksi ksl (*ġēgādla >) **d'žagādla* t. myöhempi *žāgādla > misl *жагало* 'hyönteisen pistin', vrt. ven-ksl *жегало* 'suitsuke'; ven *жегало* 'hyönteisen pistin; poltinrauta; tuura'; ven murt. (CPHG) *жагало* 'mehiläisen piikki'; *жагала* 'tuura; nokkonen'; *жегала* 'nokkonen'; yläsorbin *žahadlo* 'hyönteisen pistin' (ym. sl.); vrt. myös Pihkovan murteen *жэгло* ~ *жэглó* ~ *жиглó* ~ *жало* ~ *жэжло* 'mehiläisen tms. piikki'. Sananalkuisesta äännesubstituutiosta ^HIRSI, ^HOOI; sanan sisällä etymologia edellyttää aiemmin tuntematonta substituutiota ksl *-dl-* → ksm *-r-*.

Sl sanat ovat johdoksia verbistä, jota venäjän murteissa edustaa *жагатъ* (~ *жигатъ* ~ *жогатъ* ~ *жогнутъ*) 1–2 pistää kipeästi; 3–4 (nokkosesta) polttaa; 5 sivaltaa ruuskalla; 6 pelästyttää, säikäyttää (CPHG). Laaajan sanueen kantasana on ksl *ġektéj > ven *жечь* 'polttaa' (ym. sl.). Sen johdoksille on sl kielissä kehittynyt samantapaisia merkityksiä kuin ims:ssa *HAKARA-sanueelle, mm. ven-ksl *жегу* polte, kirvely (~ **B**) ja ukr *жага* jano; himo, mielihalu (~ **C**).

ImsP etuvokaalisilta muodoilta tavattavat merkitykset **GHK** ja luultavasti myös **F** on erotettava näistä johdoksena ← ksm *hākā (> sm va *hākā*).⁸

L M *agar* V *hakar* **J** 'tuuhea' eroaa huomattavasti merkityksestä **A** 'piikki', mutta tulee lähelle lt s:n *žāgaras* merkitystä 3 'pensas'. Merkityksen **J** levikki ei kuitenkaan tue varhaisen lainan oletusta. Yksinkertaisimmin tämä sana selittyy johdoksena ← *HAKO **M** 'lehdeksi t. vihdaksi kerätyt oksat'.

R *agar*, V *akar* **L** liittyy vi a:iin *ogar* 'hullu'. Samansuuntainen Pp *hakara* **M** taas on sm ka a:n *hatara* deskriptiivinen variantti.

Suomenlahden eteläpuolella yleisimpään merkitykseen **N** vertautuu v:lle *жогатъ* ~ *жегатъ* venäjän Karialan murteissa kehittynyt merkitys 'raataa itsensä uuvuksiin' (CPFG). Lähtömuodoksi sopivaa johdosadietiivivia ei kuitenkaan sl taholla ole. Ims sana onkin voitu saada muinaisruotsista, a:sta *hagher* 'kätevä, sukkela', vrt. msk *hagr* 'taitava, etevä'.

Ei ← ba, vaan (**BCDE** <) **A** ← sl, **FGHK** ← *hākā, **J** ← *HAKO, **L** ← vi *ogar*, **M** ← sm *hatara*, **N** ← mru.

⁸ *Hākā-sanueella on samantapaisia merkityksiä kuin vllä mainittuun sl sanueeseen kuuluvalla ven murreosanalla *жега* '1 oksien poltto kaskessa; 2 palohaava; 3 närästys; 4 rvtäkkä. melske; 5 nahoinnitelv; 6 veiiari. kelmi. netkuttaja; konkari. vanha tekiiä; 7 saiture; 8 hövrvlaiva' (CPHG) ja sen sl vastineilla. vrt. sln. ksl *žega* 'naahde. polte. helle. naiste'. Niinä senkin slaavilainen alkuperä lienee mahdollinen. Aikio UED kiistää sanalle oletetut saa ja hnt vastineet.

***HAKO** > sm ka va *hako*, ve uk *hago*, vi *hagu*, li *a'g* ~ ***HAKA** > vi uk murt. *haga*

A havunneulanen; **B** havupuun lehvä; **C** kuiva havunoksa; **D** maatonut t. vettynyt puu; **E** murtuneen puun kanto; **F** puun pääjuuri; **G** puukappale, kokkare, painopuu; **H** peltojyrä; **J** iso, kankea t. laiska olento; **K** reenjalaksen kiinnityspuu; kangaspuiden sivupuut; **L** oven- t. ikkunanpieli (IMSK: pihtipieli); **M** polttopuuksi, lehdeksi t. vitsaksi kerätyt oksat; **N** kauran röyhy, vihne; **O** untuvapilvi, pilvenharso; **P** siivenjälki lumessa; komeetan pyrstö

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
B	Bgj	ABg	AB	bcDgj	Dg	bDI	DL	DKL	Dk	DH
S	L	K	I	R		ink				
MNop	MNop	MNop	M	Mp	Def					vain * <i>haka</i>
AB		Mp	M	M	va					* <i>haka</i> ~ * <i>hako</i>
li		M	T	V						vain * <i>hako</i>

vsm **AB**

> Hä Pp *haku*; ~ L *aha*, *häga* **N**; ^**HAKARA** **J**

Balttilaislainaetymologiat

< kksm *šaka ~ *šako

1. ← kba *šaka^h > lt *šakà* 1 oksa; äes, karhi; 2 oksankohta puussa t. laudassa; 3 juurimukulan osa; 4. hirven t. peuran sarven haara; kynttilänjalan haara; haravan pii; sisäelimen haarauma; verkon laita; 5 tien, joen t. järven haara, vuoren kieleke; 6 köyden, nuoran, kuidun tai palmikon säie; 7 erillisten lankojen osa kankaassa, puoli lointa; 8 toisen vanhemman puoli suvusta; 9 taiteen-, tieteen- t. elinkeinon ala; 10 suunta; lv *saka* joenhaara; mon. *sakas* luokki; länget

Weske 1890: 168, Būga 1908a: 30–1 ja Ojansuu 1921a: 6 esittävät kukin ilm. itsenäisesti ← lt *šakà*. Kalima 1936a: 93 epäilee ims s:n merkityksen 'irttonainen t. hakattu oksa' voivan palautua ba s:n merkitykseen 'haara'. Nieminen 1940: 378 huomauttaa ba s:n merkitsevän 'oksa'. Junttila 2017: 142 pitää *-k*-ta epäodotuksenmukaisena (p.o. *-kk-*).

2. ← baP *žaga ~ *žagà < kba **žaga(s)* ~ *žaga^h > lt *žāgas* 1 heinäseiväs, heinä-, olki- t. viljakeko; 2 kuv. suuri määrä; 3 riukujen päälle nostettava katos heinälle ym.; 4 halkopino; 5 heinäpieles; keko; 6 katon tukipuu; 7 9 jykevä keppi t. karahka; 8 aita puista ja oksista; ? → lv *žagas* mon. irtolehdet; lehvä, lehtevä oksa, vihta

⇒ lt *žāgaras* → lv *žagars*, ^**HAKARA**

⇐ kie *ǰog^h ⇒ ru murt. *kage* kanto, no murt. *kagi* matala pensas

⇒ ru *kägla* keila, mys *kegil* paalu, seiväs = oss *zægæl* naula (ALEW s.v. *žagaras*, ИЭСОЯ s.v. *zægæl*, SAOB s.v. *kägla*)

? ~ *e*-asteinen kie *ǰeg^h ⇒ kba *žēga^h > lv *zega* ihmiskeho, ruumis, vartalo

Thomsen 1890: 244 esittää epäillen ← ba ~ lv *žagas*. Mägiste 1928: 19–20 pitää alkuperäisimpänä muotoa **haka*, Nieminen 1934: 24–5 levinneempää muotoa **hako*.

Mägisten mukaan merkitys 'untuvapilvi' juontuu ilmaisusta *tuulehaga*, jolla pieniä nopeasti liikkuvia pilviä tuulen suuntaa tarkkaillaessa verrataan tuulen liikuttamiin puun oksiin. IMSK II 71–2 mukaan ksm merkitys on ollut 'oksa', josta lähtien kaikki nykymerkitykset ovat selitettävissä; Länsi-Suomea idempänä kirveen koskemattomissa metsissä "järeimpien tuulen murtamien oksien ja suurempien puiden tukahduttamien ja sortamien runkojen kokoero on ollut vähäinen eikä ole estänyt oksaa primaaristi tarkoittaneen *haon* täsmäntymistä yleisesti maatuvaan, vettyvää tuulenmurtoa merkitseväksi".

Junttila 2017: 139 liittää lähtömuodon yhteyteen lv s:n *zega*, jolloin sekä 'oksa' että 'runko' voidaan selittää ba lainan lähtömerkityksiksi.

Muut selitykset

1. T. Itkonen 1974: 31 ehdottaa, että sm *hako* ~ *haku* voisi liittyä sm sanaan *havu* [[^]HAPU] labiaalivokaalin aiheuttaman sporadisen *k* ~ *v*-vaihtelun kautta, vrt. sm *tyvi* ⇒ *tykö*- ja *syvä* ⇒ *vi sügav*.

2. Koponen 1999: 216 esittää kantamuodoksi v:ä ksm **hakëdak*, vrt. etenkin S *ageda* 'pelotella kaloja verkkoon', V *hakôq* 'pelotella (susia pakosalle, lasta pahanteosta); kieltää, moittia (lasta)', (⇒) L *ageleda* 'kiistellä; nujakoida', I L T *agur*, R *hagur* 'naara'.

Päätelmät

Lähtömuotona ei voi olla *havu*, sillä sekä **HAKO* että *havu* ([^]HAPU) ulottuvat vepsään ja liiviin, joissa *-k*-n heikko aste on ksm:sta saakka säilynyt klusiilina. V. *hakea* ei merkityksensä puolesta sovi lähtömuodoksi.

Merkitykset **AB** (= [^]HAPU **A**) voivat olla vanhoja, sillä ne tavataan kielialueen reunoilta etelästä (li) ja pohjoisesta (Lo–Sa) sekä vsm:sta. Toisaalta ne voivat selittyä myös [^]HAPU-sanueen vaikutuksena aiemmin yleisesti 'oksa' merkinneeseen sanaan.

D 'maatunut puu' lienee **HJ**:n lähtökohta. **DEFG** taas voivat palautua merkitykseen 'oksa' laajentuman 'maastossa kulkua hidastava puuaines' kautta; **C** 'risu' saattaa olla tämän kehityksen väliaste. Oletetun merkityksenmuutoksen tulee olla varsin vanha, sillä merkitys **D** on levinnyt laajalle imsP:ssa (Sa–ve), eikä yleismerkitys 'oksa' ole säilynyt missään. **B** 'havunoksa' ei sovi lähtökohdaksi.

Merkitykset **MNOP** esiintyvät vain vi–uk alueella, ja **M** sopii **NOP**:n välittömäksi lähtökohdaksi. Vain näihin merkityksiin liittyvä *-a*-llinen asu selittyy saarten murteesta levinneenä uudennoksena, jonka leviäminen on pysähtynyt Võron murteen rajalle; sille kaikkialla manterella rinnakkainen *-o*-llinen asu on siis periytynyt kantasuomesta, vaikka merkitykset eroavatkin muusta **HAKO*-sanueesta. Myöskään **M**:n lähtökohta ei voi olla **B**, eiväthän havunoksat sovi lehdeksiksi tai polttopuiksi.

Kaikki ims. merkitykset voidaan siis johtaa 'oksasta': jo ksm:ssa > **B** > **A** ja myöhemmin etelässä > **M** > **NOP** ja idässä > **C** > **DEFG** ja **D** > **HJ**.

Kba *śaka^h lienee merkinnyt 'oksaa, haaraa', kun taas lainanlähteen vastineeksi äänteellisesti sopivamman lt s:n *žagas* lähtömerkitykseksi palautuu 'seiväs' (josta > 'heinäseiväs' > 'heinäkatos; halkopino'). Edellinen siis tulee semanttisesti lähemmäs, mutta toisaalta jälkimmäisen ie juuren *gog^h-alkumerkitykseksi voi yllä esitettyjen vastineitten nojalla rekonstruoida 'oksan', josta sk taholla > 'risu' > 'kulkua hidastava puuaines, pensas, kanto tms.' ~ ***HAKO DEF**. Kun myös sen lt johdoksella *žāgaras* on merkitykset 'vitsa' ja 'pienet risut sytykkeinä' = ***HAKO M**, ja lv *žagas* merkitsee 'lehvää, lehtevää oksaa, vihtaa', on todennäköistä, että merkitys 'oksa' oli myös kba *žag-kantisella sanalla. Toisaalta 'neulasen' **A** motivaationa saattaa olla periaatteessa olla myös deminutiivinen 'pikku seiväs, neula, piikki', jota lähelle tulee osseetin 'naula'.

← ba *žaga ~ *žagā.

***HALA-** ⇒ sm *halava*, Ganander NFL myös *hala*, *halaja*; Hä KSm Saloinen *hala*|*paju*, vi *hala*|*paju*, li *alā*|*b(yz)*, uk *hala(k)*|*puu* ~ -*pai* s.

A jokin isoksi kasvava pajulaji; **B** viikatteen nide

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	A		Ab	a						
S	L	K	I	R						ink
a				a						
A		a	a	Ab	va					
li		M	T	V						

vsm **A**

> Pp *haleva*, *havela*

Balttilaislainaetymologia

< kksm **šala-*

← baP **žala-* ~ *žalā > kba *žal^h*a-* ~ *žal^h*a*^h ⇒ lt *at*|*žalā*, *āt*|*žala* 1 verso, puun rungosta tai juuresta kasvava nuori oksa; 2 kuv. jälkikasvu, perillinen; lt *žālas*, -*ā* 1 tumman punaruskea (naudasta); vlt (ALEW) harmaa (hiuksista); lv *zals* ruskea, punertava, oranssi, vaaleanpunainen (naudasta)

~ lt *žāšvas*, -*ā* 1 2 vaaleanvihreä, vihertävä; 3 liejun t. mudan peittäjä; 4 raaka, tuleentumaton (vilja); 5 puolikypsä, raaka (leipä);

~ (t. ⇐) *žālias*, -*iā*, ^**HALJAS**

Suhonen 1989a: 217–9 ehdottaa s:n tai sen kantavartalon *hala-* lainautuneen em. ba sanueesta merkityksessä 'nuori oksa, verso, vesa' tai vain 'vihertävä'. Toisaalta s:n muotoon ja merkitykseen on voinut vaikuttaa ur perintösana

salava. Koivulehto 2006c: 427 huomauttaa merkitysyhteyden epämääräisyydestä, Junttila 2015c: 220–1 tarkan ba lähtömuodon puutteesta.

Pystynen wikissä ehdottaa johdosta balttilaisperäisestä 'harmaata' merkinneestä *hala*-aineksesta, [^]lt *žalas*, motivaationa halavan kukintojen harmaus. Ksm lähtömuotona on voinut olla **hala|paju*, josta sm *halava* on lyhentymä.

Muut selitykset

1. Paasonen 1918: 55, SKES s.v. *salava* ja TESz 3 s.v. *szil* esittävät lähtökohdaksi s:aa *salava* (= md ma unk), jossa olisi tapahtunut sporadinen *s* > *š*, ehkä s:n **HALĒDA JK* vaikutuksesta.

2. Koivulehdon 2006c: 426–9 mukaan mksm **halaya* (**halaga*) < vksm **šalaka* ← vkge **salix(a)* t. esige **salik-* > sa *Sal|weide*, vanh. *sale*, en *sallow* 'raita'. Samasta ge s:sta on myöhemmin saatu myös *salava*. Pystynen wikissä huomauttaa, etteivät ims murremuodot tue rekonstruktiota **halaga*. Vain uk Kan *halakpuu* sisältää velaarisen aineksen, joka sekin selittyy *-kkA*-johtimeksi. Gananderin sanakirjan *halaja* voi selittyä analogiseksi, vrt. sm *katava* ~ *kataja*.

Päätelmät

Taipuisat pajunoksat sopivat viikatteen niteiden valmistukseen. Nide on siis voitu nimetä puun mukaan, eli merkitys **A** > **B**.

Germaanisessa etymologiassa merkitysvastaavuus on riittävä, sillä sekä *raita* että *halava* ovat pajuja. Selityksen edellyttämältä velaariklusiililta puuttuu kuitenkin varma edustus.

Balttilaista alkuperää ei voi todistaa lt prefiksijohdoksella, eikä halavan nimen motivaatioksi sovi 'vihertävä' tai 'vesä'. **HALA*-aineksen motivaationa 'harmaa' on uskottavampi, ja sitä tukee myös Hä *halaleppä* 'harmaaleppä'. Ba taholla **žal^ha-* kuitenkin merkitsee 'harmaata' vain vlt:ssa hiusten kontekstissa, joten lainaselitystä ei voi pitää todistettuna.

? ← ba.

*HALĒDA > sm Lo Sa Kk *halea*, ka *halie*, vi *hale*, uk *hallō* a./s.

J surkea, kurja, säällittävä; **K** haikea, surullinen, alakuloinen; hellä, lempeä, herkkä, armollinen; s. sääli, surku, ikävä; **L** mieluin, rakas; **M** ahne, perso

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
K			k	Klm	K	L	I			
S	L	K	I	R	K	ink				
JK	JK	jK	jK	JK						
		K	jK	JK	va					
li		M	T	V						

vsm **k**; vvi **JK**; vuk **K**

- > Pp Sa *haalea*, Lo Hä Ep Kk *hailea*; ~ V *haladaq*, *halastaq* 'valittaa; katua';
 R-S M T *halastada*, li *alästy*, T V *halöstaq* 'armahtaa; auttaa hädässä';
 K-S *halestada* 'sääliä; surra; valittaa';
 R-K M V *haletseda* ~ *haletsada* 'sääliä; valittaa, voivotella'.

Balttilaislainaetymologia

← *hala < kksm *šala

← baP *žalā < kba **žal^ha^h* > lt *žalà*₁ 1 harmi, haitta; sato, jota uhkaa kato; onnettomuus; 2 sairaus; 4 riitä; *žalà*₂ interj. sääli; (LEW; toisin AIEW) ven *на|зол(a)* murhe, harmi, kiusa, ukr *зол|ок* kipeä haavakohta

← kie **ǵ^holh₃-*, ^HALJAS, t. eri **ǵ^holH-* (EDBIL; EDPC s.v. **galaro-*; AIEW epäillen) ⇒ msk *galli* m vika, vamma, ru *galla* paisuma hevosen nivelessä, sa *Galle* rakkula, eng *gall* hankauma; ? = miir *galar* n kipu, vaurio, ahdinko, suru, kymr *galar* m suru, heet *kallar-* paha

Suhonen 1989a: 215–17 johtaa sm a:n *halea* (> *haalea*) **JK** nominikannasta **hala-*, jolle esittämänsä balttilaislainaselityksen hän perustelee semanttisesti. Muina saman kannan johdoksina hän esittää verbit V *haladaq*, *halastaq* 'valittaa; katua' ja R-S M T *halastada*, T V *halöstaq* 'armahtaa; auttaa hädässä'.

Muut selitykset

1. Mägisten EEW s.v. *hale* mukaan *HALĒDA **JK** ← R *hala* 'valitus, älinä'. Onomatopoeettis-deskriptiivisenä sanan esittää myös Koponen 1998a: 201 V s:n *hōla* 'kaipausta, himo' yhteydessä.
2. Hakulinen 1974: 104 pitää a:a *HALĒDA **KL** sm v:n *haluta* johdoksena.
3. Viitson 1992a: 186 mukaan lähtömuodoksi käy myös ven *жалъ* 'sääli'.

Päätelmät

Sa *hallee* ym. **LM** 'mieluin, rakas; kiintynyt; ahne' ja Vie Ek *halie* ym. **L** 'rakas' esiintyvät vain lyhyt-*a*:llisina. Ne voi ajatella johdetun sm v:stä *halata* ~ *haluta* (← *ge*). Toisaalta muillakin henkilöviitteisillä merkityksillä **JK** 'surkea; haikea jne.' pitkä-*a*:lliset muodot ovat hyvin harvinaisia (SMS:ssa merkitty vain Nurmes ja Reisjärvi) ja selittyneet myöhäisiksi.

*HALĒDA **JK** balttilaisperäisen s:n *hala johdoksena selittää myös verbi-johdosten -*a*-kantaiset muodot (uk *hala|daq*, -*staq* jne.), joista kehittyneiksi -*e*-kantaiset (vi *haletseda* jne.) ovat selitettävissä. Kantasanana *hala merkitys lienee ollut 'harmi, sääli', jolloin yksinomaan Kuusalusta tavattu R *hala* 'valitus, älinä' selittyy myöhempänä takaperojohdoksena.

Toisaalta kantasanaksi sopii myös vksm *šali > mksm *HOOLI, joka voi myös olla ba perua, mutta se on vaikeammin todistettavissa. Näitten sanueitten yhdistämisen myötä tulisi kuitenkin verbikanta **hala-* jotenkin selittää **halē-*kannasta toissijaisesti kehittyneeksi. Sl etymologiasta ^HOOLI.

JK joko $\leftarrow$ *hala **K** $\leftarrow$ ba t. ? $\leftarrow$ vksm *šali; **LM** joko $<$ **JK** t. $\leftarrow$ *haluta $\leftarrow$ ge.

***HALJAS** $>$ vi haljas, va allaz, uk halas, li aľaz a.

$\Rightarrow$ *halja|kka $>$ sm ka haljakka; -kkas $>$ vi haljakas; -inën $>$ li alľi a.;

$\Rightarrow$ *ha(a)ľeda $>$ sm haalea ($\rightarrow$ ka hoalie), ka halie, vi K-S, uk M hale a.

*haljas **A** vihreä; **B** raaka (kasviksista); **C** kirkas, kiiltävä

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
[Empty box]										
S L K I R					b	ink				
ABC ABC ABC ABC ABC					Bc					
A		ABC ABC AC			va					
li		M T V								

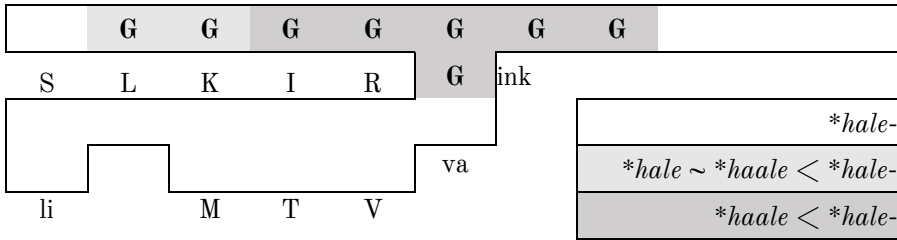
*halja|kka, -kkas, (li) -inën **A** vihreä, vihertävä; **B** raaka (kasviksista); **D** harmauttava; **E** vaalea, haalistunut, kalvakka, kelmeä; vaaleansininen; **F** laimea, väljähtänyt (juoma t. keitto); **G** ei kuuma eikä kylmä; **N** s. verka; verkatakki

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve	
eg		e		EF		EFg		dN		N N N	
S L K I R					ink						
Abd		Ad		Abd							a
a		d			va						
li		M T V									

$>$ Hä Pp Sa Kk hailakka $\sim$ hailakas ym.

*ha(a)ľeda **C** kirkas; **E** vaalea, haalistunut, kalvakka, kelmeä; vaaleansininen; **F** laimea, väljähtänyt (juoma t. keitto); **G** ei kuuma eikä kylmä

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve											
E		E		E		Ef		E			e ce C										
S L K I R					ink																
E		E		e																	
li		E			va																
		M T V																			
										*hale-											
																				*hale $\sim$ *haale $<$ *hale-	
Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve											

vsm aCG; h solakka, notkea

> Hä Ep Pp Kk *hailea*, Sa *haahlea* ym.;
 ⇒ Hä *haleva* G, Ep Pp *haleva* E, Lo Hä *haaleva* EG, Sa *haalis* G

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šaljas

← baP *šaljas < kba *šal^hias > lt *žālias*, -ià 1 vihreä; 2 vehreä, vihertävä (kasvista); 3 koristeellinen, hieno; kaunis; tuore; 4 kelmeä (kasvoista); 5 kostea; 6 raaka (sadosta); 7 raaka, ei kypsennetty (ruuasta ym.); 8 raaka (materiaalista); työstämätön; limainen, epäpuhdas; 9 valkaisematon (pellavalangoista); 10 kirkaslieminen keitto; 11 vankka, vahva; 12 epäkypsä, kokematon; 13 kuv. huoleton; lv *zalš* 1 vihreä; 2 tuore; raaka, kypsymätön; 3 terve, voimakas, vahva; 4 hilpeä, huoleton; mpr *saligan* vihreä

~ lt *žālas*, -à, ^HALABA

⇐ kie *g^holh₃-, josta ? (VA; epäillen EDPG) ⇒ av *zāra*- m sappi; kr *χόλος* sappi; viha; msk *gall* sappi; ym. ie, ^HALĒDA

~ e-asteinen kba *žel^h- (pr. -ja-) > lt *žėlti*: *žėlia* (~ *žėli*): *žėlė* (~ *žėlo*) 1 kasvaa vihreänä, vihannoida; rehoittaa 2; itää, versota; 3 kasvaa nurmea, heinää, ruohoa; 4 turvota, paisua; lv *zēlt*₁: *zēl*: *zēla* vihertää, vihertyä; kukoistaa; yletä ⇒ ksl *zelenu > mksl *зеленѡ* ym. sl vihreä

(EDBIL, AIEW) < kie *g^helh₃- ⇒ mia *hāriḥ* kellertävä, vihertävä; kr *χλορός* vihanta, vihreä; lat *helvus* kellertävä; mysa *gelo*, meng *geolu*, eng *yellow* keltainen ym. ie

Thomsenin 1890: 116, 244–5 mukaan sm muotojen *haljakka* ja *haalea* pohjana on va vi uk muotojen kaltainen *haljas*-asu, joka on lainaa 'vihreätä' merkitsevistä ba a:sta. Muut, harmaaseen ja ruskeaan viittaavat värimerkitykset johtuvat Thomsenin mukaan s:n *HALLA ja sen johdosten vaikutuksesta, Kaliman 1936a: 94 mukaan myös lt a:n *žālas* merkityksestä 'harmaa'. Erilähtöisenä Thomsen pitää a:a *haalea* 'ei kuuma'.

Wiklund 1896: 140 liittää tähän saa a:n *čuollad* 'vaaleansininen', jota ei kuitenkaan löydy sanakirjoista (? ~ saaP *čuovgad* 'vaalea').

Pukki 1941: 66–67 esittää, että Vie *hallakka* 'juhlaaate' perustuu ellipsiin < *hallakka vaate* 'sinertävä villakangas'.

Suhosen 1980: 189 mukaan "balttilainen lähtömerkitys näyttäisi juontuvan vielä kypsymättömästä viljasta tai hedelmästä, joka voi olla yhtä hyvin vihreä kuin vaaleanpunainen ja tietysti samalla raaka, miksei myös voimakas ja terve".

Mägistee EEW erottaa semanttisista syistä *HALJAS- ja *HALĒDA-sanueet, samoin Suhonen 1989a: 215–8.

Kosken 1983: 135 mukaan vi *aljas* ~ *állas* 'kirkas, kirkaanvihreä' ja vi *állakas* id. ~ sm *haljakka* ~ ka *hallakka* "on yleensä nähty *haljas*-sanueen sisäisen merkityksenkehityksen tuloksina ... mutta etymologinen erilähtöisyyskin voisi olla mahdollista". Ainakin R–L *állakas* 'vihreä' ⇐ *állas* (~ *haljas*), mutta I–L M *állakas* 'harmaa, harmahtava' ⇐ *áll* (~ *halli*).

Koski 1983: 138 "Vihreää merkitsevän sanan ekstension laajentumisesta myös sinistä merkitseväksi ei ole näyttöä mistään kielestä. Tämä onkin heikko kohta yritettäessä kytkeä suomen ja karjalan *haljakka* länsikantasuomesta periytyvien kielten *haljas*-sanaan. Sitä paitsi *haljas* on kaikilla esiintymisalueillaan hyvin leimallisesti (ja samalla primaaristi) tuoreeseen kasvuvaiheeseen viittaava, mutta tästä funktiosta ei ole jälkiä suomessa eikä karjalassa. Olisi myös luultavaa, että *haljas* esiintyisi sellaisenaan jossakin suomen tai karjalan kielimuodossa (muuallakin kuin vatjan vaikutukselle alttiissa Rosonan murteessa), jos *haljakka* olisi samaa sanuetta. Mutta jos *haljas* kuitenkin on levinnyt suomen itämurteiden kantakielimuotoon, sen on täytynyt yhdentyä *ha(a)lea*-sanueeseen, johon se on jättänyt *lj*-sekvenssinsä, ilmeisesti *halja*-johdoksen vaikutuksesta. Yhdentymisen semanttisena lenkinä olisi ollut denotaatio vähäkylläiseen kylmään väriin, jollainen ei-kypsan kasvin väri usein on. Viron moderatiivinen *haljak* 'vaaleanvihreä' voi kyllä olla muodostettu *haljas*-sanasta, sillä *kka* on yleinen johdin ims kielissä värinimityksiä moderatiivistettaessa. Viron *halja(ka)s* 'kirkas' ei kuitenkaan selity helposti 'tuore kasvuvaihe'-merkityksestä kehittyneeksi, vaan sekin perustunee *hale*- ja *haljas*-sanueiden integraatioon. Muissakin kielissä *ha(a)lea*-sanueella esiintyvä merkitys 'kirkas' perustunee puolestaan siihen, että veden, metallin ja tavallaan taivaankin "väri" on vähäkylläinen (esim. Renvallin sanakirjan "Halewa" ja au *halei* 'kirkas': yleisesti *halei taivaz* ja *halei ilm on hyvä, heinän kuivoau* Säämäjärvi KKS)."

Päätelmät

I–L M *állakas* **D** on ⇐ *áll* 'harmaa' (⇐ *HALLA), kun taas imsP (Hä–Vie) *haljakas* ~ *haljakka* **DEFG** on a:n *hallakka* (~ *hallakko*) **DE** (⇐ *HALLA) äännteellinen variantti (kuten myös *hailakka*), jonka merkityksistä ainakin **E** ja **G** ovat tarttuneet a:sta **ha(a)lëda* ja levinneet edelleen *HALLA-lähtöisen sanueen puolelle. Sekä *haljakka että **ha(a)lëda*-johdoksella suomen itämurteissa esiintyvä merkitys **F** 'laimea' on ilmeisesti kehittynyt **E**:stä (*haalistunut ' > 'väljähtynyt'). Kummallakin imsP a:lla on myös *hailV*-kantaisia varianteja, ja niitten merkitykset limittyvät sekä keskenään että muunlähttöisten (etenkin < *HALËDA) merkitysten kanssa. Vie–ly *haljakka* **N** voisi liittyä merkityksiin **DE**, mutta levikki ei sitä tue.

Merkitykseltään muihin sanueisiin sekoittumattomia a:n *HALJAS johdoksia ovat R–L *állakas* ja li *all* **A**. Kantasanan *HALJAS levikki ei ulotu imsP:een, paitsi ink < va / R, mutta imsP:ssa yleisellä a:lla **ha(a)lëda* on säilynyt sen kanssa yhteinen merkitys **C** 'kirkas' sekä vsm:ssa että Kk Au lyhytvokaalisilla muodoilla *halie* ~ *halei*. Niinpä ainakin **C**:n osalta johtosuhde **ha(a)lëda* ⇐ *HALJAS on varma. *HALJAS **C** 'kirkas' saattaa liittyä merkitykseen **B** 'raaka'.

Sen eriytymistä eivät selitä a:n **ha(a)lēda* värimerkitykset **CE**, joita tavataan vain osalla **HALJAS C*:n alueesta.

Vanhojen sm sanakirjojen antama merkitys *ha(a)lea* **H** 'solakka, notkea' perustuu vain kansanrunon käsitteelle *haleva hauki* ~ *halehauki*, jota a:ia *haleva* tuntematon kirjoittaja on tulkinnut hauelle tunnusomaisten ominaisuuksien kautta. Tämä *haleva* kuvaa ilmeisesti hauen suomujen kirkkautta tai kiiltoa eli selittyy merkityksenä **C**, kuten KKS:n *Šuatih halie hauki* (Kontokki). 'Kirkkaan' merkitys – uskonnollisessa mielessä – selittää myös ilmaisun *ei tule hullua ha(a)leammaksi* (SMS). VKS:n ainoa poiminta a:sta *haalea* värimerkityksessä on Just 1654 *Hopeess halees hohtavaisen*, joka merkinnee 'kirkkaassa, kiiltävässä hopeassa' (toisin VKS).

Merkitystä **C** lähelle tulee suomen murteissa pitkä-, mutta karjalassa lyhytvokaalinen *haalea* ~ *halie* **E** 'vaalea, haalistunut, kalpea', virossa ja Mulkissa (*h)ale* **E**. Suomessa sekä vokaalin pituuden että merkitysmuutoksen **C** > **E** voi selittää a:n *vaalea* (~ vi *valev*) vaikutus. Vielä todennäköisempää on, että sekä 'kirkas' että 'kalpea' perustuvat jo ba lähtömuotoon, [^]lt *žālias* 4, mutta negatiivissävyinen homonyymi **HALĒDA* 'surkea ym.' ja suomessa paitsi *vaalea* myös *haalea* **G** ovat aiheuttaneet ylevän merkityksen 'kirkas' katoamisen. Karjalassa on myös a:n **HALĒDA* vastineilla positiivinen merkitys 'mieluihin, rakas, kiintynyt', eivätkä *halie* **C** ja *hoalie* **G** ole homonyymejä.

Alueittaiset erot vokaalin pituudessa osoittaa imsP adjektiivit **ha(a)lēda* **CEF** ja **ha(a)lēda* **G** erillään syntyisiksi johdoksiksi. Tätä havainnollistavat erilliset karttaskeemat, mutta koko variaatio ei näy niistä, sillä lyhytvokaalisesta *halea* **E**:stä on hajaesiintymiä Hä Ep Sa Kk alueella ja lyhytvokaalisesta *halea* **G**:stä Sa Kk alueella. Pitkävokaalinen *haalea* **G** taas lienee Hä Ep alueella verrattain uusi. Yleiskuva on kuitenkin selvä: läpinäkyvämmiin värilähtöiset **CEF** esiintyvät pitenemättöminä lähinnä karjalan kielen alueella, kun taas lämpötilaan viittaava **G** noudattaa suomen murteissa tavallista ensitavun vokaalinpituuden jakaumaa: länsimurteissa lyhyt, itämurteissa pitkä vokaali. *Halea* ~ *haalea* **G** 'ei kuuma eikä kylmä' on kaikesta päätellen nuorempi, syntynyt suomen alueella ja lainautunut karjalaan asussa *hoalie*. Se on voinut kehittyä a:ien **ha(a)lēda* **E** ja **HALĒDA* **K** 'haikea' yhteisen merkityskomponentin 'heikko' pohjalta, mutta mukana on mahdollisesti ollut jokin kolmaskin lähtösana.

*HALJAS AB ← ba; **HALJAS AB* > **HALJAS* ~ **ha(a)lēda C* > **ha(a)lēda E* > **F**; **ha(a)lēda D* ← **HALLA*; **ha(a)lēda G* (?) < **ha(a)lēda E* + *HALĒDA K*.

*HALLA > sm ka *halla*, ve *hala*, va *alla*, vi uk *hall*: -a, li *āla* s.
⇒ **hallēi* > sm ka *halli*, vi *hall* (→ va *halli*), uk *hall*, li *aļ* a./s.

*halla **A** yöpakkanen; **B** kuura, härmä; **J** kipu; suru, mielipaha; **L** kaihi

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	A	A	A	Ab	Ab	A	ABJ	ABJI	A	A

S	L	K	I	R	A	ink
ab	AB	AB	AB	AB	Ab	
AB		AB	AB	AB	va	
li		M	T	V		

vsm **AB**

> K L *ald*, L *alg*; ⇒ vsm Lo–Au *hallava*, Hä Pp *halleva*, Pp *hallee* 'harma|htava, -antuva'; K *allas* **A**; R (I) K–S *halle*, M–V *hallõh* **ABHL**

***hallëi** **D** a. harmaa; s. harmaakarvainen eläin; E harmaahylje; F raaka; G vihreä; H home; K horkka, malaria; L kaihi

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
D	De	D	De	D	De	d	d			
S	L	K	I	R	D	ink				
DeLfg	DeFGk	Dk	Dk	DEH	D					
E		DkhK	DK	DhK	va					
li		M	T	V						

vsm vvi vuk **D**

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šalna → ksa 1176 *sōlnē kaste > P (E Pi–T) suoldni kaste; usva; halla

← baP *šalnā < kba **šal^hna^h* > lt *šalnà* halla, yöpakkänen; 2 yöpakkaskausi; 3 huurre, härmä, kuura; 4 kylmyys; lv *salna* 1 halla, routa, huurre, kuura; 2 vaaleanharmaa lehmä; ven-ksl *члана*, kesl *slána* kuura, huurre ym. sl

⇒ lv *salns* harmaa (hevonen t. nauta), kimo, hallava; haaleanvärinen

⇒ lt *šalnis*, -*ė* harmaa nauta; kimo; lv *salnis* kimo

← kba **šal^h*- > lt *šalti*: *šq̄la* ~ *šála* ~ *šálsta* (ym.): *šálo* ~ *šálė* 1 olla kylmä (sää), pakastaa; 2 jäädyttää, kylmettää; 3 jäätyä; 4 palella, palettua; palelluttaa; 5–8 kylmettyä; kylmetä; lv *sal̄t*: *sal̄st* ~ *saļa*: *sala* 1 palella, palettua; olla kylmä (sää); jäätyä; 2 hyytyä, juoksettua (LEW)

(EDBIL) < kie *kolH- (AIEW) ⇒ msk *hēla* kuura, huurre

Thomsen 1869: 79 yhdistää sm *halla* ← lt *šalna*. Thomsen 1890: 220–1 esittää s:n *halla* johdoksina myös sanat *halli*, *hallava*, *hallee* ja *halle* = M–V *hallõh* sekä ksm lainana saa s:n *suoldni*. Mts. 245 Thomsen huomauttaa myös a:n ***HALJAS** vaikuttaneen näihin johdoksiin, tarkoittaen ilmeisesti merkityksiä **FG** 'raaka, vihreä' = ***HALJAS** **AB**.

Thomsenin 1890: 221 kirjoittamaa on mahdollista tulkita myös niin, että mainitut johdokset ovat suoraan ← lv *salns*, *salnis*, lt *šalnis*. SKES:n s.v. *halli* mukaan ne ovat ”osaksi nähtävästi *halla* sanan johdannaisia, osaksi ehkä suoranaista lainaa balttil. taholta.”

Suhonen 1980: 209 ehdottaa sanan *halli* merkityksenkehitykseksi 'homeen väri' > 'harmaa' > 'harmaahylje'.

Kosken 1983: 176–82 mukaan a:n *halli* kehitys perusvärinimitykseksi 'harmaa' on alkanut pohjoisvirosta ja lähtökohtana on ollut harmaantuneitten hiusten ja parran väri; myös 'harmaakarvaisen eläimen' merkitys on vanha, kun taas tarkempi merkitys 'harmaahylje' on samoin levinnyt pohjoisvirosta muualle ims:een. Kosken mt. 182–4 mukaan v:ien *hallistaa* ja *hallistua* 'harmaantua' kantana on *halla* eikä *halli*.

Rätsepan 1985: 59 mukaan 'harmaa' on Berlinin ja Kayn teorian nojalla todennäköisimmin nuorimpia perusvärinimityksiä, joten suoraksi balttilaislainaksi se sopii huonosti.

Päätelmät

Kuten *HARMĒI ~ *HARMAGA, on myös *hallēi ~ *hallava* ~ *hallee* motivaatioiltaan 'härmän väri', ilmeisesti alkuaan karvoituksesta puhuttaessa. Merkityksestä **D** ovat kehittyneet **EHLK**, kaikki mahdollisesti tabun kautta. Merkitykset **FG** ovat a:n *HALJAS vaikutusta. Merkitys **J** 'mielipaha' on merkityksen **A** 'yöpakkanen' abstrahoituma. Merkitykset **AB** palautuvat suoraan ba originaaliin.

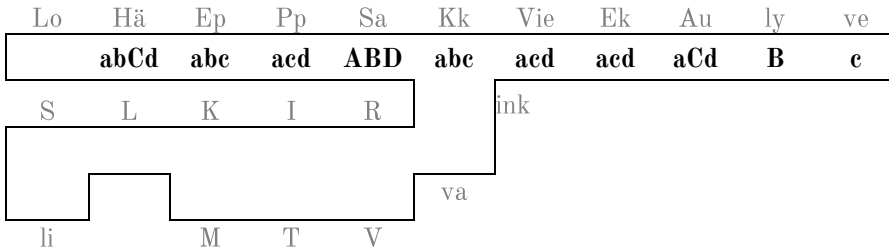
Sanan *hallēi adjektiivinen käyttö näyttää pohjautuvan substantiiviseen eläimennimijohdokseen. Se voisi olla erillinen laina < kksm *šalnij ← baP < *šalnias ~ *šalnīs < kba **šal^hnias* (> lt *šalnis*, lv *salnis*). Kuten s:ssa *HIRVI, tulisi maskuliinin päätteän jäädä edustumatta, mutta siitä poiketen olisi oletettava yleisluontoisen ba johtimen *-*jas* ~ -*īs* edustuneen *j*-aineena, joka sitten olisi levinnyt kantasuomessa yleisemminkin värikantaisten kotieläimennimien johtimena.

Tämä mahdollisesti balttilaisperäinen johdin näyttää muodostaneen aivan vanhimpia ims *i*-vartaloisia nomineita; sittemmin *i*-vartaloit ovat levinneet sekä verbi- ja nominikantaisten, *-*j*-aineiden sisältävien johdosten että slaavilaisten ja muinaisskandinaavisten lainojen myötä. Yksi *-*j*-johtimen tehtävistä on ollut deminutiivistaa nomineita (**Hakulinen 1979: sivut**), mikä merkityksen puolesta sopisi kotieläimennimienkin selitykseksi, mutta ksm *-*j*-johtimella *a*-vartaloista muodostetut johdot ovat *o*-päätteisiä, kun taas *i*-päätteisiä deminutiiveja on *a*-vartaloista saatu vasta ksm johdossuhteen hämähäytyä ims kielissä. Koska värikantaiset kotieläimennimet kuten *hallēi ja *HARMĒI ovat kuitenkin kauttaaltaan *i*-päätteisiä ja laajalevikkisiä, tulee eläimennimijohtimen -*ēi* erillisyyttä ja balttilaislähtöisyyttä ainakin toistaiseksi pitää mahdollisena. Balttilaiset eläimennimitykset lienevät ainakin motivoineet johdosta.

*HALLA ← ba; *hallēi joko ← ba t. ⇐ *HALLA.

*HALMĒH > sm *halme*, ka *halmeh*, ve *haumeh* s.

A kaskimaa; **B** raivio t. viljelysmaa metsässä; **C** kesanto; aho; **D** laiho

vsm **AeD**

> Au (Genetz TAK) *halveh*

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šalmōš

← baP *žalm- < kba *žel^h|mōn ~ žal^h|mōn m (t. *-mēn n?): -men- > lt želmuō ~ žalmuō 1 viljan oras, itu; 2 kasvava viljapello; 3 ruoho; 4 vihreä kasvi; 5 jälkeläinen, vesa

⇐ kba *žel^hi- > lt žėlti: žėlia (~ žėli): žėlé (~ žėlo), ^HALJAS

Thomsen 1890: 245–6 ehdottaa sanaa lyhyesti joko a:n *HALJAS johdokseksi tai lainaksi lt s:sta želmuō ~ žalmuō.

Muu selitys

Toivonen 1917b: 6–8 ehdottaa kge lainaa lähtömuodosta *xalmaz > msk *halmr* 'oljenkorsi', ru *halm* 'olki'. Saareste 1924a: 138–41 liittää samaan yhteyteen virosta s:n R–K (L S) *ale* (: *ale* ~ *aleja*) ~ R Kuusalu *hale* 'kaski, kaskimaa; kivinen kumpare'.

LägLoS ehdottaa sporadista äänne muutosta *halveh > vi (*h*)*ale*, vrt. *terveh > vi *tere*. Liettuan a:llista lähtömuotoa *žalmuō* LägLoS pitää heikosti todistettuna ja päättyy tästä syystä suosimaan germaanista etymologiaa.

Päätelmät

Viron s:n (*h*)*ale* selittäminen kahden sporadisen äännekehityksen (*m* > *v* > 0) kautta ei ole uskottavaa. Luultavammin (*h*)*ale* ja sen T vastineet *alejas*, *alendik* 'kaskimaa' ovat johdoksia verbistä, jota vastaa li *a'lty* 'sytyttää'. *HALMĒH ei kuitenkaan voi olla johdos tästä verbistä eikä a:sta *HALJAS, sillä mitään *-*meh*-johdinta ei tunneta.

LKŽ esittää riittävästi aineistoa muodon *žalmuō* tueksi. S:n *HALMĒH levikin rajoittuminen imsP:een sitä vastoin tukee sanan germaanista etymologiaa. Kolmantena mahdollisuutena on laina ge sanoien vastineesta kba *šal^hmas ~ *šal^hma^h, vrt. lv *salms*, mpr *salme*, ksl *šal^hmā^h > ven *солóма* ym. sl 'olki'.

Lt s:n *žalmuō* merkitykset viittaavat itäviin ja kasvaviin viljelykasveihin ja sopivat siltä osin paremmin s:n *HALMĒH merkityksiin kuin 'olki': kuivat oljet eivät ole kaskeamisen ensisijainen tavoite. Kaskiviljelysanastoa on myös lainautunut enemmän balttilaiselta taholta. Niinpä Thomsenin etymologia on uskottavampi kuin Toivosen.

Mieluummin ← ba kuin ← ge.

***HALTIA** > sm *haltia*, ka *haltie*; ⇒ *-in > va *haltiain*; ⇒ *-s > vi *haldjas* s.

A ihmishahmoinen luonnon t. asuinpaikan henki; etiäinen, suojelushenki; **B** omistaja, isäntä, emäntä; **C** lapsenvanhempi; **D** hoitaja; **E** rohkeus, hallitsevuus; **F** vaakasuora kannatinparru

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
AB	ABCef	ABcDe	Abd	Abde	Abde	Ab	AB	A		
S	L	K	I	R	A	ink				
A	a	A	A	A						<i>*haltija</i>
					va					<i>*haltija ~ haltijas</i>
li		M	T	V						<i>*haltijas</i>

+vsm **AB**; myös 'valtiat, johtaja, esimies; kasvattaja, opettaja'

⇒ va *haltiain*, Lo *haltein*, Pp *haltio*, ink *haltee*, R *alde A*

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šaltia

← kba *šal^h(k)tias > lt *žal(k)tys* 1 rantakäärme, Natrix natrix; 2 käärme-eläin; 3 paratiisin käärme; kuv. pahuus; 4 ilkeä, ilkiö; 5 eräänlainen kirous; lv *žal(k)tis*, *žal(k)sis* rantakäärme, Natrix natrix

(LEW, SEJL) ← kba *šaljas, ^HALJAS, t. (ALEW) ← kba *šalga-> lv *zalg*s hoitava

Liukkonen 1999: 35–7 (^ jo Harvilahti 1990: 70–1) esittää s:ia *haltia* **A** ba lainana erotettavaksi s:sta *haltija* **BCD** ← *hallita* ← ge. *Haltian* mytologisen olennon nimityksenä Liukkonen juontaa rantakäärmeestä, jota sekä Baltiassa että Suomessa tiedetään pidetyn kotieläimenä esikristillisen perinteen mukaan. Kotikäärmeen katsottiin haltioiden tapaan suojelevan taloa ja karjaa.

Muut selitykset

1. Thomsen 1869: 115 esittää sanaa johdokseksi ← sm *hallita* ← ge. Karsten 1934a: 109 kuitenkin huomauttaa, ettei johdossuhde ole odotuksenmukainen, vrt. *hallitsija* ← *hallita*.

2. Karstenin 1934a: 109 mukaan *halti(j)a* ← ksk m *haldia(z) ⇒ mru *bōna-hælde* 'rukoilu, rukoukset', *sam-hælde* 'yhteisyys, yhteisö', *up(pe)-hælde* 'ylöspito, hoitaminen', *væl-hælde* 'hyöty, etu'

Päätelmät

Mytologinen merkitys **A** on verrattomasti laajalevikkisin ja vaikuttaa siten vanhimmalta. Oletetulta sk lähtömuodolta ei tavata mytologisia merkityksiä,

mutta sen kantaverbistä, msk *halda* 'pitää (kiinni, hallussaan)' (^LägLoS s.v. *haltija*) on johdettavissa sk kielistä kadonnut substantiivi, jolla on ollut kaikki t. useimmat s:n *HALTIJA merkitykset. Näistä **A**, **BCD**, **E** ja **F** vaikuttavat neljältä erilliseltä lainalta.

Ba sanaa pidetään johdoksena 'vihreätä' merkitsevästä a:sta. S:n mytologiset nykymerkitykset lienevät vasta kristinuskon muovaamia, mutta tarhakäärmeen ja kodinhaltian yhteiset ominaisuudet jo vanhempia. Ba selitys törmää kuitenkin äännesuhteeseen: odotuksenmukainen laina-asu olisi **halsia.

Ei ← ba, vaan ← ge.

***HAMBAS** > sm ka vi uk *hammas*, ve *hambaz*, va *ammaz*, li *āmbaz* s.

A hammas t. sitä muistuttava piikki t. pykälä; **B** rahalahja vastasyntyneelle

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	A	A	A	A	A	AB	AB	AB	AB	A
S	L	K	I	R	A	ink				
A	A	A	A	A	A	va				
A		A	A	A						
li		M	T	V						

vsm vvi vuk **A**

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šampas

← baP *žambas < kba *žambas > lt *žambas* 1 esineen terävä kulma t. reuna; 2 helma; esiliinan tasku; 3 terä; 4 viilto, lovi; 5 jokin kapeneva asia; 7 viikatteen hamara; lv *zòbs* 1 hammas 2 sahan hammas t. avaimen pykälä 3 pitsin nipukka; ksl *zambu > mksl *зѡбъ* ym. sl hammas

(EDBIL) < kie *gomb^hos > mia *jámbħaħ* hammas; leuka; kr *γόμφοϛ* tappi; naula; msk *kambr* kampa; terävälaitainen seljänne; ru *kam* kampa; harjanne; ym. ie

Thomsen 1869: 73 osoittaa, että *hammas* on lainaa ba sanasta, jonka alkuperäinen merkitys on säilynyt lätissä ja slaavissa, vaikei liettuassa.

Päätelmät

Merkitys **B** < **A** käännöslainana ven s:sta *зубо́н* 'pikku hammas; varpajaislahja'

← ba.

*HANHI > sm ka *hanhi*, ve *hanh*, va *anō*, vi *hani*, uk *haah*, li Sal *aani* s.

A Anser-sukuun kuuluva vesilintu; B lumme; C pajunkissa

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
S	L	K	I	R	A	ink				
Ab	A	Abc	A	A	A					
a		Ab	A	A	va					
li		M	T	V						

vsm vvi A

> Ep *hanes*, *hanis*, Pp *hanhii*, *hani*, va *anōh*, *ana*, *ano*

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šanši (? ~ *šansi)

← baP *žansis < kba *žansis > lt *žąsis* (: -*iēs*) 1 hanhi; 2 hanhen liha; 3 vaahtopää, murtuva aalto; 4 kuv. lahja; 5 naisen sukupuolielin; 6 kimppu t. kourallinen harjattua pellavaa; žem *žantsis*, lv *zòss*, mpr *sansy* hanhi t. ← baP *žansiā < kba **žansia^h* > lt murt. *žąsė*, lv murt. *zòse* id.

t. ← baP *žans < (edellisten kantasana, alkuperäinen ie konsonanttivartalo) kba *žans (⇒ *žansis, **žansia^h*) > lt murt. mon. nom. *žąses*, gen. *žąsų* < kie **g^hh₂ens* > msk *gás* f, ru *gás*, sa *Gans* id.; ⇒ mia *hamsah*, *hamsi*, kr *χίγυ* mf, lat *anser* m id.; miir *géis* joutsen

Thomsen 1869: 83 ehdottaa lainaa aiemmasta ba konsonanttivartalosta, koska ims sana on *e*-vartaloinen (ei siis **hanhes t. **hanheh). Nieminen 1945b: 527 taas kirjoittaa, että ba *i*-vartaloita lainoissa vastaavat yleensä ims *e*-vartalot, mutta 1956b: 200–1 1956c: 204 pitää lähtömuotona konsonanttivartaloa ensi tavun *a*:n (pro *o*) takia.

Donner 1884: 262 kiinnittää huomiota poikkeukselliseen äänne-edustukseen lt *-s-* ~ ims *-h-*. Setälä 1891a: 297–8 ehdottaa syyksi ksm assimilaatiota **š_s* > *š_š*.

Thomsen 1869: 83 liittää samaan yhteyteen saa s:n *čuoņjā* ~ *čuoņji* 'hanhi'. Jacobsohn 1922: 167–8 ehdottaa, että kba *š* (> lt *ž*) edustuu vanhimmissa lainoissa saa *č*:na. Wichmann 1914a: 15–17 kuitenkin erottaa saa s:n tästä yhteydestä sekä alku- että keskikonsonantiston perusteella ja esittää sille vastineet permistä: ko *ðəðəðə*, udm *žəžəžə* 'hanhi'. Koivulehto 1983d: 143 1983c: 115 esittää saa s:lle ja 2001a: 244 pe s:lle erilliset ieur lainaetymologiat.

Thomsen 1890: 247 pitää myös ers s:ia *шенже* 'sorsa' lainana samasta ba lähteestä. Heikkilä 2014: 86 selittää kummatkin < kurL *šanšā ← ba *žans.

Muu selitys

Paasonen 1896: 8 rinnastaa = ers *шенже*, ko *чөж*, udm *чөж* 'sorsa'. Munkácsi 1903: 379 pitää näitä ers ja pe s:eja ir lainoina ja Toivonen 1928b: 114–15

yhdistää niihin eräitä saa, mns ja hnt sanoja. Pareren 2006a: 60–1 ja 2008: 132–3 taas erottaa balttilaisperäisen s:n *HANHI ers ja pe s:ien yhteydestä.

Päätelmät

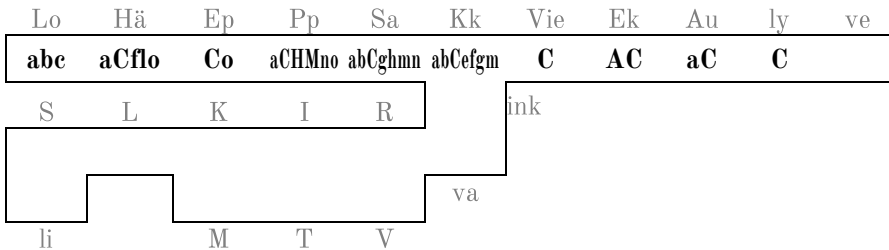
SaaP *čuoņjā* ~ *čuoņji* 'hanhi' ei jo Wichmannin mainitsemista syistä voi kuulua ims sanan yhteyteen. Pe muotoihin ko *чōж*, udm *čōж* 'sorsa' on rekonstruoitava kur -č-, ims sanassa ja ers muodossa *шенже* taas edustuu -nš-.

Ims ja ers s:ien taustalle voi Heikkilän tavoin rekonstruoida kurL *šänšä-muodon, jos olettaa ba lainan voivan olla kksm muutosta $\underline{ä} \underline{ä} > a \underline{i}$ vanhempi. Ainoa ehdotettu paralleeli on *HAUKI < *šävkä. Muut ims ja md balttilaisperäiset sanat selittyvät paremmin tai vähintään yhtä hyvin erillisiksi kuin länsikantauraliin palautuviksi lainoiksi, mutta *hanhen* yhdistää ersän vastineeseen sama epäsäännöllinen edustus -nš- ← ba -ns- (säännöllinen -ns-edustuu sanassa *ansa*). Linnunnimessä tämä saattaa tosin selittyä myös rinnakkaisena sekundaarina onomatopoeiettistumisena. Ims:ssa ei ole -nse-, -lse- t. -rse-vartaloisia sanoja, kun taas -e-vartaloisia ovat myös linnunnimet *tilhi* ja *närhi*. Ensimmäisen tavunrajan -s- on voinut astevaihdella -h-n (< -z-) kanssa (edelleen *mies: miehen*), jolloin paralleelittoman -nse-vartalon tilalle on heikosta asteesta yleistynyt -nhe-.

(? = ers *шенже*) ← ba.

***HANKA** > sm ka *hanka*; ⇒ ***hangas** > sm ka vi K–R *hangas*
⇒ ***hanko** > sm ka *hanko*, ve vi *hang*, va *аҥко*, li *ang* s.

***hanka** **A** peukalon ja etusormen t. puun oksan ja rungon välinen kulma; **B** haarukanmuotoinen varrellinen työväline; rugin lyhty; **C** tullo, veneen partaan tappi t. haarukka, johon airo soudettaessa tuetaan; airon siihen kiinnittävä silmukka; **E** kaulain kotieläimen liikkumisen vaikeuttamiseksi; **F** koukku esim. kangaspuiden reidessä, verkon puikkari; **G** päällä lepäävää rakennetta vakauttava lovi hirressä, telineessä tms.; **H** lovi poron t. lampaan korvamerkinä; **M** tuulen suunta; eri t. väärä suunta; **N** riita; **O** vointi, kunto

vsm **A**

⇒ Hä) Et (Sa) *hankka* 'O';
S *аӥк* (: *angi*) 'G; hammasrattaan hammas; ahvenen piikki; pärepihti';
(T) V *hank* (: *hangu*) 'C; koukku; silmukka; tempu'; S *hange* 'A'

*hangas A peukalon ja etusormen välinen kulma; **C** tullo; **D** tullon kiinnityslauta veneen partaassa; **J** risuaita; **K** johdeaita, aitamainen peuran ym. pyydys; **L** aidattu pelto t. haka

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
aL	ac		K	k				k		
S	L	K	I	R						ink
		j	Dj	j						va
		d		d						
li		M	T	V						

vsm **KL**

*hanko A peukalon ja etusormen välinen kulma; **B** haarukanmuotoinen varrellinen työväline; rugin lyhty; **C** tullo; **E** kaulain kotieläimen liikkumisen vaikeuttamiseksi t. puun paksuuden mittaamiseksi; **G** päällä lepävää rakennetta vakauttava lovi t. vako hirressä, telineessä tms.

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
B	Be	Be	Be	aBcEg	BEg	B	BcE	Be	B	B
S	L	K	I	R	B					ink
AB	ABg	B	B	B	B					va
B		b								
li		M	T	V						

vsm **B**

Balttilaislainaetymologia

< kksm **šanka* ~ **šanko*

← baP **šankā* < kba **šanka^h* > lt *at|šanka* (myös *at|šankė* ~ *āt|šankė*) 1 väkä, koukku, käyristymä; 2 kalaverkon suppilomainen perä; 3 = *šakà* oksa, haara, elinkeinonala, ^HAKO

t. ← baP **šankas* ~ **šanka(n)* < kba **šankas* ~ **šankan* > mksl *сѣкѣ* rikka, risu; pl *sąk* oksa, pahka; ven *cyк* oksa, karahka, risu; ym. sl.

(EDSIL) ← kie **konk-* ⇒ (**konk-ús* >) mia *šankúh* puunaula, tappi, paalu; (**kónk-us* >) msk *hár* airopuu, tullo; hai; ym. ie

Mikkola 1894: 15 ehdottaa Vesken tekemän rinnastuksen pohjalta, että *hanko* voisi olla lainaa lt s:n *šakà* nasaalilajenteisesta variantista, joka ~ mksl *сѣкѣ*. Linde 1994 esittää saman etymologian, liittäen lähtömuotojen yhteyteen myös s:t lv *saka* 'joenhaara' ja ven *coxa* '(hanko)aura, sahra(t)'.
Linde pitää imsP s:ia *hanka* (takapero)johdoksena s:sta *hanko*, koska tämän levikki on paljon laajempi. Myöhemmin Linde 2007: 190–1 esittää s:n **HANKA* suoraan ba kielestä lainatuksi. Holopaisen, Kuokkalan & Junttilan 2017: 127–8 mukaan ba lähtökielen pitkän vokaalisen aineksen (tässä *-an-*) jälkeinen *-ā*

edustuu lainoissa säännöllisesti -A:na, eikä semantiikkakaan estä olettamasta s:ia *HANKA ba lähtömuodon johtamattomaksi lainavastineeksi.

Muut selitykset

1. Ahlqvist 1871: 155 ehdottaa lainaa ← msk *hanki* 'renkas, ripa, kahva, sankä'.

2. Andersonista 1893: 209 lähtien vastineena on pidetty unkarin sanaa *ág* 'oksa, virpi, varpu; haara'. TESz 1967 s.v. *ág* epäilee tätä, koska muista ur kielistä ei löydy ims s.lle sopivia vastineita, ja koska unk *ág* voi myös kuulua samaan ugr sanueeseen kuin mnsE *taw* I *tay* L *tēγ* P *tow* 'oksa', haI *jāγi jāγi* E *tāwə* P *lōwī* 'oksankohta'. Linde 1994: 255–8 toteaa, ettei mns hnt sanoissa edustu ur -*γk*-.

3. Tunkelo (Saxén 1896: 7) rekonstruoi ← kge **hangu* [LägLoS **xangu-z*] = mia *sankúh*, vrt. msk *hár* (^ba etymologia) < kge **hanhu* [LägLoS **xanxu-z*]. Samaan rekonstruoituun lähtömuotoon Tunkelo palauttaa erillisenä lainana saaLu (Pi–T) s:n *hág'γo* 'veneen tullo'. Muodolla ei ge kielissä ole jatkajia, mutta sen suora vastine on mia *sankúh*, Karstenin 1943: 110 mukaan myös ba etymologiaan liitetyt sanat. (^Setälä 1906: 31, ^Koivulehto 1983: 114.)

Toivonen 1938c: 341 huomauttaa, että ims sanan merkitys on yleisempi kuin skandinaavin, alkuaan 'haara, haarukka', mikä näkyy sm johdoksista *hangas* ja *hanko*. Koivulehto 1983: 114 osoittaa kuitenkin samoja merkityksiä sk sanueen vastineilta ie kielissä: kymr *cainc* 'oksa, haara', mksl *сккѡ* '(myös) vesa, virpi'.

LägLoS ei ge etymologiaa kannata, koska kge **xanxu-z* ei äänteellisesti sovi lainanlähteeksi, mutta myöntää, että hypoteettinen kge **xangu-z* sopisi s:n *hanka* C lähteeksi, vaikka *hanka*, *hangas*, *hanko* AB lieneekin = unk. Linde 1994: 255–8 selittää, että myös veneen hanka (C) on alun perin voinut olla oksanhaara, johon airo kiinnitettiin.

4. Katz 2003: 273 ehdottaa lainaa ← vkar yks. akk. **h₂ankóm-* > mia akk. *ańkám* 'koukun, kouku(a)'.

Päätelmät

Ahlqvistin mainitsema msk *hanki* t. samakantainen *hōnk* 'kädensija' on Hä–Ek s:n *hankki* 'silmukka, lenkki; hihna; koukku; ripa; ripustin; suukapula; takki' lähtömuoto (näin mm. SSA), mutta ei liity *HANKA-sanueeseen.

Katzin esittämä mia *ańkáh* 'koukku' on semanttisesti etäinen ja sen laryngaaliedustus edellyttäisi hyvin varhaista lainautumista, jota levikki ei tue.

Laajalevikkisemmän s:n **hanko* koko alueen kattaa merkitys B, kun taas imsP:een rajoittuvalla s:lla *HANKA koko levikkialueen kattaa C. Sanojen yhteisellä alueella on B paikoin tarttunut edellisestä jälkimmäiseen ja C vastakkaiseen suuntaan.

Merkitys C on johdettavissa B:stä, sillä veneen tullo on usein, vaikkei aina haarukan muotoinen. GH ja johdoksen S *ańk* (: *angi*) merkitykset 'hammasrattaan hammas' ja 'ahvenen piikki' sen sijaan voivat palautua vain

'oksan hankaan' **A**, eivät 'haarukkaan' t. 'hankoon' **B**. Edelleen 'kaulain' **E** ja 'koukku' **F** tulevat muodoltaan lähemmä 'oksan hankaa' **A** kuin 'haarukkaa' **B**.

I M V *hangas* **D** on varmasti $\leftarrow$ *HANKA **C**, josta myös $\Rightarrow$ mksm **han|kko* **C** $>$ (T) V *hank* (suffiksinvaihdosta $\wedge$ sm *lau|kko* $\leftarrow$ *LAUKA-). Sen sijaan *hangas **JKL** palautuu merkitykseen **K** 'pyydyksen johdeaita' erillisenä johdoksena $\leftarrow$ *HANKA **A**. Motivaationa on voinut olla 'haarautuma, johon saalis houkuteltaan', $\wedge$ lt *at|šanké* 1, 3 $>$ 2.

Abstraktien merkitysten **M** 'suunta' ja **N** 'riita' takana on 'haarautuminen', ja johdosten Lo–Kk *hankala*, Pp Sa Vie *hankaleh* 'työläs, vaikea; itsepäinen, riitaisa' motivaationa lienee ollut 'oksan hanka'. **O** 'vointi, kunto' on **vaikeampi palauttaa sanan muihin merkityksiin**.

Merkityksen **B** nykyisen levikin laajuudesta huolimatta se lienee kehittynyt aiemmasta **A**:sta. Tulkintaa tukee **A**:n primitiivisyys. Vanhin johdossuhde voi olla *HANKA **A** $\Rightarrow$ *hanko **B**, jos L S *ang: -u* **AG** on sekundaaristi siirtynyt s:n *ang: -u* **B** paradigmaan eli johdossuhde on homonyymistymisen kautta kadonnut näkyvistä. Myöhempi johdos lienee *HANKA **A** $\Rightarrow$ *hanko **E**. Muotojen *hangas ja *hanko yksittäiset **A**- ja **G**-esiintymät selittyvät merkitysvaikutuksena s:sta *HANKA.

Koska saaLu *hág'yo* Pi–T vastineineen on äänne- ja merkityskriteerien nojalla varmasti (Pystynen wikissä) $\leftarrow$ mkge **xanx-* ($>$ msk *hár* **C**), lienee samasta lähteestä myös samanmerkityksinen *HANKA **C**, jolloin *-k-* odotuksenmukaisen *-h-*n sijasta selittyy lähimerkityksisen s:n *hanka* **A** vaikutuksena. Suomenlahden eteläpuolelta kantasana *HANKA **C** on kadonnut, mutta johdokset I M V *hangas* ja (T) V *hank* todistavat sen aiemmin laajemmasta levikistä.

Merkityksen **A** yhteyteen sopivat hyvin sekä unk *ág* että mainittu ie sanue. Unk s:n todennäköisemmät vastineet ovat levikkisivistä kuitenkin ugr kielissä. Ims s:iin äännteellisesti sopivia ie lähtömuotoja ovat kar **čanku-* ($>$ mia *šankúh*) ja ba *šankas ($>$ mksl *сѣкѣ*) $\sim$ *šanka^b ($>$ lt *-šanka*). Semantiikan ja levikin kannalta ba lähtömuodot ovat parempia kuin arjalainen.

*hangas **K** ($>$ **JL**), *hanko **B**, *hanko **E** $\leftarrow$ *HANKA **A** ($>$ **FGHMNO**) $\leftarrow$ ba *šankā t. **šanka(n)*; *hangas **D** $\leftarrow$ *HANKA **C** $\leftarrow$ ge.

***HAPU** $>$ ve *habu* $\sim$ ***HAVU** $>$ sm ka *havu*, va *avu*, li o'v s.

A havupuun lehvä t. neulanen; **B** havupuun lehvästä tehty (uuni)luuta

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
	a		a	A	Ab	AB	AB	AB	AB	a
S	L	K	I	R	AB	ink				
					AB					vain * <i>hapu</i>
A					va					* <i>hapu</i> $\sim$ * <i>havu</i>

li	M	T	V	vain * <i>havu</i>
----	---	---	---	--------------------

vsm **A**> li (LW) *o'u*; ⇒ L *hapus* **A****Balttilaislainaetymologia**< kksm *šawu ~ *šapu← kba *žaba^h ~ *žaba- > lt *žabá* 1 risu; *žābas* 1 id.; 2 varsi, keppi; 3 vitsa; 4 pensas, pusikko; oksa pistokkaana; 5 kuolaimet;~ lt *žabó|ti*: -*ja*: -*jo* 1 suitsia; 2 hillitä, hallita; 3 sitoa köysi naudan turpaan; 4 ajaa jnk ympäri; 5 kutoa verkkoa~ ? kge *kabla- > msk *kafli* m kapula, sauva; ru *kavle* kapula; kaulin; miekan kahva; tela; puntarpää, Alopecurus; ym. sk (LEW, AIEW ym. ge?)Etymologiaa ehdottaa Kalima 1936a: 99 sillä edellytyksellä, että ims *-v-* on heikon asteen yleistymä ja alkuperäinen *-p-* on säilynyt llydissä, Junttilan 2017: 129 mukaan myös vepsässä.**Päätelmät**

Ims sanoja ei voi palauttaa yhteiseen kantamuotoon säännöllisten äännekehitysten kautta, sillä liivissä ei ole sellaista astevaihtelua, jonka kautta *-v* voisi palautua aiempaan *-p*-hen. Ly ve *habu* ei myöskään ole säännöllinen sm *havu*-muodon vastine, vrt. Lo-ve *savu*.

Ba etymologia edellyttää kksm *-p*-llistä muotoa eikä selitä ims *u*-vartaloa. Merkityksen (**A** > **B**) puolesta ba selitys on mahdollinen, muttei varma, sillä yhteisiä merkityksiä ims ja lt sanueilla ei ole. Myös lt sanueen varmojen ba ja ie vastineitten puute heikentää lainaetymologiaa.

Tuskin ← ba.***HARAGA** > ve *harag*, va *araga*; ⇒ *-s > li *arāgyz* s.;⇒ ***harakka** > sm ka *harakka*, uk *harak*; ⇒ *-s > vi *harakas***A** Pica pica; **B** (harv.): närhi, Garrulus glandarius; **C** kutomavirhe; **D** rugin liipotin, reen jalaksen tukisidos, vitsas; **E** vaahtopäinen aalto

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
Ab	Ac	A	A	Ac	A	A	AC	AC	A	A
S	L	K	I	R	A	ink				
A	A	A	A	Ae	Ad					
A		A	A	Ac	va					
li		M	T	V						

vsm vvi **A**

⇒ Ek *harakki*, (K) L *aranga* A

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šaraka

← kba baP *šarkā < *šar^hka^h > lt šarka 1 harakka, Pica pica; 4 virhe kangasta kudottaessa; 5 kotona valmistettu kangas; 6 piiskan solmu; 7 omistajan merkki ratsupiiskassa; 9 rikkakukonkannus, Delphinium consolida; ? ksl (EDBIL) *šar^hkā^h > pl kaš sorb sroka, tš slk straka, sln srāka, rus ukr ven copóka, vven capoka Pica pica

~ pr sarke Pica pica;

? (SEJL; toisin EDBIL; AIEW epäillen) ⇐ kie *kor- ⇒ kr κόραξ, lat corvus korppi, Corvus corax

~ ksl *swár^hkā^h > ~ kesl svrāka, blg cepaka Pica pica

Ba alkuperää esittää Donner 1884: 266. Heikkilä 2012b: 107 huomauttaa, että odotuksenmukainen asu olisi **harka. Junttilan 2015: 143 mukaan ”kba *šarkā on ehkä jo lainautuessaan saanut linnun ääntä jäljittelevän kolmitavuisen asun kksm *šaraka, jonka klusiili on kielittäin pidennyt säästyäksensä sanan ikonista asua uhanneelta toisen ja kolmannen tavun välisten klusiilien säännönmukaiselta kadolta ... Samankaltainen vaihtelu on toisessakin linnunnimessä: sm kajakka, vi kajakas ~ sm kajava, kajaa, kajaja ym., ly ve kajag, va kajaga, li kajag.”

Muu selitys

Heikkilä 2012b: 107 esittää Schalinin etymologiana ← ksk *h^arōkaz (< kge *xrōkaz) > isl hrókr id. Vastaava epenteettinen vokaali ge lähtömuodossa edustuu Heikkilän mukaan myös lainoissa haikara, hattara, Kaleva, kattara, matara, kakkara ja *karha.

Päätelmät

Merkityskehitys A > C on joko rinnakkainen karjalassa ja liettuassa tai perustuu johonkin ulkopuoliseen malliin. Merkitykset DE voivat olla s:n *HARA johdoksia.

Ge etymologian ongelmat ovat äänteellisiä. Kge *ō* ei edustu ims a:na, ja Heikkilän oletama epenteettinen vokaali sijoittuu ensitavuun vain sanoissa *harakka*, *Kaleva* ja *karha, joitten germaanisperäisyys ja väitetty substituutiosuhde jäävät siis todistamatta.

Ba sanue on ilmeisen onomatopoeettinen ja sen ikä jää todistamatta varmojen ie vastineitten puuttuessa. Myös ims sanueen kohdalla on otettava huomioon linnunnimille tyypillinen onomatopoeettisuus.

Joko ← ba t. onom.

***HARJA** > sm ka *harja*, ve *harj*, va *arja*, vi uk *hari*: -*ja*-, li *âra* s.

A hevosen t sian pitkä niskakarvoitus, kanalinnun päälaen poimu, ahvenen selkäevä; (niska)hiukset; **B** harjaksista valmistettu sukamainen työväline; **C** rakennuksen, esineen t maaston pitkänmuotoinen kohoama; **D** kaislikko, ruovikko t sukamainen kukinto; **E** talven kylmin jakso

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
ABCd	ABCd	ABCd	ABCd	ABC	ABCd	ABD	ABe	ABC	AB	AB
S	L	K	I	R	AbC	ink				
BC	ABC	ABCe	ABC	ABCe	AbC					
BC		ABC	ABC	ABCe	va					
li		M	T	V						

vsm **ABCD**; vvi **BC**

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šarja

← baP mon. *šarjai ~ *šarjā < kba (SEJL) **šarja(s)* t. (EDBIL) **šar^hja(s)* >
lv murt. *saris*, mon. *sari* 1 sian harjakset, hevosen jouhet; hevosen harja;
karvat; 2 syyhy t. näppylät lapsella; 3 säteily

~ kba **šar^ha-* > lv *sars*, mon. *sari* id.

(SEJL) ~ kba **šarš-* > misl *øø(c)|copouumu* kohottaa (hiuskarvat) pystyyn
(joko kie *o*-asteena tai ba *er* > *ar* -kehityksen kautta)

⇐ kie (SEJL) **ker(s)-* t. (EDBIL) **kerH-*, jonka eri apofonia-asteista myös
⇒ lt *šerj̄s* 1 sian t. villisian karkea karva, harjas; jouhi; 2 karhea, karkea karva
t. hius; ihokarva; 3 kärki, huippu; 4 nahan t. karvan väri; 5 eläimen turpa- t.
viiksikarva; 6 evän piikki; 7 pikilanka; 8 jouhilanka; 9 pienet karvat kasvissa;
10 arvio; 11 katonharja; 12 pellavakupo, -keko

⇒ lt *šerti(s)*: *šeria(si)*: *šerė(si)* refl. 1 (karvat) pudota; 2 pudottaa karvansa t.
karvaa; 3 haalistua, muuttaa väriään; tr. 4 tartuttaa väriään, värjätä; lv *sertiēs*:
seřas: *sērās* pudottaa karvansa t. karvaa

⇒ srb-ksl *čepcmь*, pl *siersć*, sln *sist* ym. sl karva

? ⇒ kge *hēra n > msk *hár*, ru *hâr*, sa *Haar*, eng *hair* ym. ge hius (SEJL,
AIEW; toisin VA, EDPG)

Etymologian on esittänyt jo Thomsen 1869: 80. Thomsenin 1890: 88 mukaan
lv *-a-* on alkuperäisempi kuin lt *-e-*, mutta ims vokaaliedustus on tämän
oletuksen ainoa peruste.

Päätelmät

Vanhin merkitys on primitiivinen **A**, josta erikseen > **B**, > **C** (> **E**) ja > **D**.
Koska lt ja lv s:t merkitsevät yksikössä lähinnä 'karvaa', lainan lähtömuodoksi
sopii paremmin monikko, joko m *šarjai t. n *šarjā. Sanueen ba-sl levikki
osoittaa sen lainautumisen kannalta riittävän vanhaksi, vaikka siltä puuttuvat
varmat vastineet muualla ie kielikunnassa.

← ba.*HARMĒI > sm ka *harmi*, vi *arm*, uk *harmó* a./s.~ *HARMAGA > sm *harmaa*, ka *harmaa*; ⇒ *-s > vi KJn *armjas* a.*harmēi **A** a. väriltään mustan ja valkoisen välinen; **B** s. harmaakarvainen eläin; **C** s. hämäre

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
b			B	Bc	b		B	B		
S	L	K	I	R		ink				
ab					AB					
li		M	T	V		va				

~ Hä–Sa Ek ly *harmoni* **B***harmaga **A** a. väriltään mustan ja valkoisen välinen

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
S	L	K	I	R	A	ink				
		a								
li		M	T	V		va				

vsm **A**

> (Hä Ep) Pp Sa (Kk) *harmaja*, Lo *harmava*, Hä *harmah(a)*, ly *harmag* ym.;
 ⇒ Au *harnei* (< *-eta); K *armjas* **A**

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šarma-

← baP *šarma(s) t. *šarmā < kba *šar^(h)ma(s) t. *šar^(h)ma^h > lt *šārmās* huurre, härmä, kuura; *šarmà* 1 id.; 2 halla, yöpakkanen; lv *sārma* huurre, härmä, kuura
 ⇒ lt *šārmās*, -à a. kuurainen, jäinen

⇒ lt *šarmuō* (= *šermuō*) 1 kärppä, Mustela erminea; 2 metsäkissa, Felis silvestris (AIEW s.v. *šarma*)

? (EDBIL; toisin SEJL, AIEW) ⇒ kba *šar^hma- > lt *šārmās* 1 tuhkalipeä; pontikka; 2 emäs; potaska; lv *sārms* (tuhka)lipeä

~ lt *šārvās*, -à musta hevonen, jolla on siniharmaita karvoja;

⇐ kie (SEJL) *kor- t. (EDBIL) *korH-, jonka katoasteesta

⇒ lt *širmas*, -à (= *širvas*, -à) a. 1 harmaa(karvainen), kimo; 2 harmaantunut, harmaapäinen; 3 harmahtava; lv *sirms* a. 1 harmaa, hopeanharmaa; 2 harmaantunut, harmaapäinen;

⇒ lv *sirmis* harmaa hevonen, hiirakko

? (EDBIL; toisin SEJL, AIEW) ⇒ pr *sirmes* lipeä

Budenz 1875 № 412 ehdotti a:n *harmaa* palautuvan lainana merkitykseltään läheisiin a:ihin lt *širmas*, *širmys* ja lv *sirms*. Donner 1884: 261, 266 esitti lähtömuotona äänteellisesti lähempää, *o*-asteista lv s:a *sarma* 'huurre' ja Hanusz 1886: 271 sen lt vastinetta *šarma* id. Mahdollisesti merkityseron takia näitä ei kuitenkaan myöhemmin mainittu ims sanalle mahdollisena lainanlähteenä, ennen kuin Liukkonen 1994: 90 ja 1999: 37–9 esitti sm a:n *harmaa* (< **harmaka*) **kA*-johdoksena s:sta **harma* 'härmä', $\wedge$ *hallava* ← **HALLA* ← ba. Myös **HÄRMÄ* on ← ba, ja sen johdos **šärmäkä* edustuu saa Ven lainassa *siermag* 'harmaa'.

Päätelmät

Sanan **HARMĒI* adjektiivinen käyttö **A** on levikin perusteella sekundaarista, ja lähtömerkitys on substantiivinen **B**.

Derksen tukee Bügan tulkintaa (kirjallisuus $\wedge$ EDBIL s.v. *šarmas*), että baI sanueen yhteyteen kuuluu pr *sirmes* 'lipeä'. Tällöin sanueen ba–sl levikki osoittaisi sen riittävän vanhaksi ksm:een lainautuakseen. AIEW s.v. *šarma* ei yhdistä näitä sanueita, mutta katsoo *en*-vartaloisen johdoksen lt *šarmuō* osoittavan lainaan yhdistetyn sanueen viimeistään kantabaltilaiseksi. AIEW rekonstruoi sen kantamuodoksi 'harmaata' merkinneen adjektiivin, mutta tähän päätelmään on vaikuttanut ims adjektiivin merkitys.

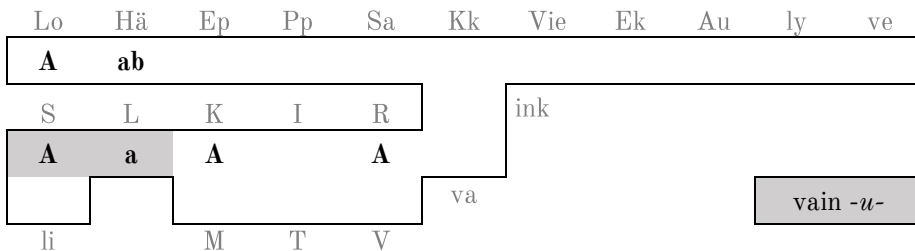
Sekä a. **HARMAGA* että s.t **HARMĒI* ja **harmoi* ovat johdoksia s:sta **harma* 'härmä', jonka etuvokaalistunut rinnakkaisasu **HÄRMÄ* on säilynyt ims:ssa.

← **harma* ← ba.

*HATRA > sm *haura*; (yks. gen. >) vi Kos VNg *adra*

~ **HATRU* > VarP *hauru*, vi Rid Kuu (*h*)*atr*: -u (→ Kym *hatru*), jonka yks. gen. > vi *adru* s.

A *Fucus vesiculosus*, rakkolevä; **B** rantaan ajautunut hylkytavara

~ R *atras*; Lo vsm *hautera*, *hauteri*, Hä *houtere*, *houteri*, Kk *houer* ink *hover*,
Lo Hä *höyteri*, Hä *höysteri*, Kk *höyeri* **A**; vsm *ahvenenhauru* 'ahvenheinä'

Balttilaislainaetymologiat

1. < kksm **(š)atro*

← ba, vrt. lt *audrà* ~ *áudra* 1 myrsky, rajuilma; 2 kuv. rajuotteinen ihminen; 3 tulva, vedenpaisumus

Viitso 1983: 272 perustelee etymologiaansa sillä, että tyypillisesti hauraa tuovat rantaan juuri myrskyt. Sanan *-tr*-yhtymä viittaa lainaan, ja *h*-alkuisuuden saattaa selittää homonymian välttäminen sanaan *aura*. Junttila 2011: 121 pitää kuitenkin merkitysyhteyttä kyseenalaisena.

2. < kksm **ša(n)tra*

← ba, vrt. lt *šandras* ~ *šandrus* korsi, olki, risu (→ lv *šandri* roskat)

~ lt *švéndrė* Phragmites communis, järviruoko; ksl slov *svedrc* Centaurium erythrea, rohtosappi < kie **kwend^hr-o/eh₂* > vah(an)in *spandr* pilviharmikki; lat *combrētum* kombretum(kasvi); iir *contrán* karhunputki

Vaban 2016b mukaan lt sanueeseen kuuluvia monikkomuotoja *šaňdrai* ~ *šandros* käytetään aineksesta, jota jokien tulviessa huuhtoutuu rannoille ja niityille samaan tapaan kuin rakkolevää meren rannoille.

Muu selitys

← msk *haur 'merilevä, rakkolevä' > ru *hötter*, Sm *höyter*, *höuter*, *heuter*, *häuter*, *hautär*, *hööter*, *höttär* ym; gotl. (*h*)*auter*, (*h*)*autur* id.

Fries 1962: 33–6 yhtyy Hakulisen kirjeitse esittämään käsitykseen, jonka mukaan s:n kaksitavuisten sm–vi muotojen pohjana on *hatru ~ *hatra, jossa *-tr-* > smL *-ur-*. Kolmitavuisia muotoja Fries pitää myöhempinä lainoina ru murteista. Ruotsin sana tavataan Itämeren rannikolta pohjoiseen Uplantiin saakka eli rakkolevän pintavesikasvustojen pohjoisrajaan saakka. Sille Fries mainitsee Karstenin 1943: 114–5 etymologian < msk *haff-þære 'merilevän keruupaikka'.

Vaba 2016b kuitenkin huomauttaa, ettei substituutiosta msk diftongi + *tr* → smL *-ur-* ~ muu ims *-tr-* ole paralleleja. Ruotsin sanueen sk etymologia ei Vaban mukaan ole selvä, joten lainauksen suunta voi olla vastakkainenkin.

Päätelmät

Merenrannalta kerätty rakkolevä on ollut Itämeren ja Suomenlahden rannikon viljelijöille tärkeä lannoite, jota ei sisämaassa kuitenkaan ole tunnettu ainakaan *HATRA ~ *HATRU -nimellä. On siis epätodennäköistä, että sanue olisi lainattu sen enempää myrskyä kuin tarpeetonta rikka-ainestakaan merkitsevästä sanasta tai ylipäänsä sisämaan balttilaiskielistä. Merkitys **B** tavataan vain Ulvilasta, joka sijaitsee Friesin määrittelemän rakkolevän keruualueen pohjoispuolella ja on siten varmasti toissijainen.

Äännesuhde Lo *-ur-* ~ Hä (Kymi, Vehkalahti, Suomenlahden saaret) R K–S *-tr-* viittaa lainan korkeaan ikään. Sana on voitu lainata jo mksm Suomenlahden

murteeseen muodossa **hatra* ~ **hatru*, jolloin sen lähtömuodon **hau|-
| |* ~ **hau|-
| |* diftongin jälkikomponentti on jäänyt edustumatta, mahdollisesti koska *-tr*-yhtymä ei ollut mahdollinen pitkän tavuaineksen jäljessä.⁹ Kolmitavuiset muodot ovat joka tapauksessa myöhäistä ruotsalaislainaa.

Ei ← ba, vaan ← sk.

*HAUKI > sm ka *hauki*, ve uk *haug*, va *autsi*, vi *haug*, li *aig* s.

A Esox lucius

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
S	L	K	I	R	A	ink				
A	A	A	A	A	A	va				
A		A	A	A						
li		M	T	V						

vsm **A**

> I (K) L S M (*h*)avi, *aavi*, *abi*, L *öug*, S *oug*

Balttilaislainaetymologia

< kksm **šawki* < vksm **šäwkä*

← baP **šeukā* ⇐ kba **šeuh* < kie **keuH* > lt murt. *šiauti*; lv *šaut*: *šauj* ~ *šāun*: *šāva* sysätä, lykätä; lyöä, iskeä; ampuu; rynnätä, juosta; ? (AIEW) pr mon. akk. *āu|schautins* velat

~ o-asteinen kba **šauh* < kie **kouH* > lt *šauti*: *šauna* ~ *šauja*: *šové* ~ *šāvé*, *šāvo* 1 2 ampuu, laueta; 3 räjähtää, pamahtaa; lentää (kipinä); tulla (kuuma, hiki); 4 iskeä (salama); räiskyä, välkkyä; sädehtiä; 5 iskeä, lyöä; pahoinpidellä, hakata; pistää (mehiläinen); 6 heittää voimalla, pauskata; 7 lykätä, sysätä; 8 panna uuniin paistumaan; 9 päästää sukkula irti kutoessa; 10 ampaista lentoon; 11 juosta, ajaa t. lentää kovaa vauhtia; refl. ryhtyä äkisti toimeen; pudota; 12 sanoa tylästi, suoraan; 13 juoda, ryypätä (alkoholia), juopotella; 14 refl. ylettyä,

⁹ Tämän perinteisen näkemyksen ovat viime vuosina haastaneet Heikkilä 2012a: 20 ja Pystynen 2018: 69–70. He pitävät pitkiä vokaaleita mahdollisina myöhäiskantasuomessa obstruentin ja resonantin yhtymien edellä ja rekonstruoivat esim. muotojen sm *neula*, ka *niekla* taustalle mksm asun **nēēkla*. **HATRA* ~ **HATRU*-sanueen levikki ei kuitenkaan idässä ulotu *niekla*-alueelle, vaan Suomenlahden pohjoisrannikon ja saarten *hatru*-muodot selittyvät lainana lahden eteläpuolelta. Muut muodot voi Heikkilän ja Pystynen mallissa rekonstruoida säännöllisinä lyhentyminä mksm muodosta **hau.*

ulottua; lv murt. *saūt* (= lv *šaut*); mksl *cova|mu*: -*æmɔ* lyödä, piestä; ryöpytä, pursuta; misl *covamu*, *coynoymu* heittää (keihäs); sln *suváti*, *súniiti* sysätä, pistää; pl *suwać*, *sunąc* työntää, sysätä; liu'uttaa; ven *covamb*, *cynymb* pistää, työntää; ym. sl

? ~ kba **skeu^h*- < kie **skeuH-* ⇒ sln murt. *ščukati* leikata, veistää, vuolla; yläsorbin *ščukać* nyhtää, repiä, raastaa; siepata, napata, nappailla, nipistää; haukkoa henkeään;

(SES) ⇒ ksl **skéw^h|ká^h* > pl *szczuka*, sln *ščúka*, kesl *štúka*, ven *у́йка* hauki

(VA, AIEW) ⇒ kie **skeuH-d-* > msk *skjóta* ampua, laukaista; sysätä; heittää; osua, ru *skjuta* id.; (kasveista) kasvaa; sa *schiefen*, eng *shoot* id.; suihkuta, ryöpytä; ym. ge

Liukkonen 1999: 40–2 ehdottaa lähtömuodoksi ba asua **šaukē*, jolla ei itä- eikä länsibaltissa ole vastineita, mutta joka on johdettu kie juuresta **skeu-* ~ **skēu-* 'heittää; ampua; sysätä' samoin kuin sl kielten 'haukea' merkitsevä s. on johdettu saman juuren *kentum*-variantista **skeu-* ~ **skēu-*. Tällainen *satem-kentum*-vaihtelu on baltoslaavin sisällä tavallista. Ba *-k*-johdos on myös lt *lydekà*, lv *līdaka* 'hauki' ~ lt *lydis* 'juoksu; loikka'. Lähtömuodon motivaationa on ollut 'ampaisija', onhan hauki tunnettu erityisen nopeana, äkillisesti hyökkäävänä ja pitkiä matkoja taittavana petokalana.

Etymologiaa vastustavat Rédei 2000: 227 ja Kallio 2012: 233 lähtömuodon suorien vastineitten puuttuessa. Liukkosen mukaan siitä on kuitenkin voitu muodostaa lt joennimi *Šaukupis*, ja Gliwa 2009: 193–7 esittää, että siihen voivat palautua myös lt suonnimet *Šaukbalė* ja *Šaukys* ja niitynnimet *Šaukės* ja *Šaukančioji* entisten järvien niminä, sekä lv järvennimi *Saukas ezers*, mikäli *Sauka* sen rannalla on saanut nimensä järveltä eikä päinvastoin.

Junttilan 2015: 244–5 mukaan ba lähtömuoto on ollut **šėukā*, josta → vksm **šāvķā* > kksm *šawki*. Se eroaa sl 'hauki'-s:n pohjalta rekonstruoitavasta ba muodosta **šėukā* vain *s mobilien* osalta: ba **šėukā* ← kie **keuH-* ja ba **šėukā* ← kie **skēuH-*. Jälkimmäistä on esittänyt Snoj SES s.v. *ščuka*, jonka mukaan sl s:n motivaatio on ollut 'muita kaloja sieppaileva t. nappaava kala'. Junttila 2016: 228–9 lisää, että lähtömuodon vartalolla on vastine itäbaltissa, mutta päätteellä slaavissa, ja samalla tapaa hajanainen edustus on sanojen *kekāle* ja *kylki* lähtömuodoilla.

Muut selitykset

1. Pogodin 1900: 352 ehdottaa lainanlähteeksi em. ksl muotoa. Myöhemmin etymologian esittää uudelleen Viitso 1982: 78, jonka mukaan lähtöasu on ollut sl **štauka* ~ **škauka* < ksl **skeuka*. Koivulehto 1990: 151 tarkentaa, että sl lähtömuotoon tulee olettaa *šč-* ja myös substituuatio sl **šėukā* > vksm **šāvķā* on mahdollinen. Koivulehdon mukaan myös ^HIRCI on lainautunut ennen ksm *š* > *h* -muutosta ja slaavin "ensimmäisen palatalisaation" jälkeen.

Liukkonen 1999: 40–2 huomauttaa, että kantaslaavia puhuttiin kaukana kantasuomesta. Kallio 2006: 163 ja 2012: 233 kuitenkin katsoo, että muutama kantaslaavin sana on voinut lainautua jo kaukokauppayhteyksissä ilman väestöjen naapuruutta, esimerkiksi roomalaisella rautakaudella Venäjän jokia

pitkin käydyin kaupan mukana. Gliwa 2009: 193–7 kirjoittaa, etteivät peruselintarvikkeet kuten hauki ole olleet kaukokauppatavaraa.

Ims slaavilaiskontaktien alkaessa 6. vuosisadalla oli Liukkosen mukaan sl muotona jo diftongiton *ščuka* ja ksm $\check{s} > h$ -muutos oli päättynyt. Kallion 2006: 161 mukaan *HAUKI, *RAUTA ja *ROUHIDAK sekä Koivulehdon 2006: 191–2 mukaan *jäytää* ja *Väinä* voivat kuitenkin olla sl lainoja monoftongisoitumista edeltäneeltä kaudelta, sillä ven joennimi *Лыга* ← sm *Laukaa* on lainautunut ennen yleisslaavilaista monoftongisoitumista, joka novgorodinslaavissa saattoi olla hyvinkin myöhäinen ilmiö.

Junttila 2015: 244–5 pitää ongelmana, että substituoitio sl *ščaukā → vksm *šavki edellyttää lainautumista jo silloin, kun väljään vokaaliin päätyviä, pitkän ensitavun sisältäviä sanamuotoja lainattiin yleisesti *e*-vartaloina. Sekä *ti* > *ci* että $\check{s} > h$ -muutosta edeltävän slaavilaisen lainakerrostuman oletaminen kahden mahdollisen etymologian perusteella ei ole luotettava deduktiivinen päätelmä. Useimmat muut tarjotut varhaiset sl lähtömuodot eivät olennaisesti eroa niille kantasuomen ba lainojen lähtökieleen rekonstruoitavista muodoista, kun kantaslaavikin ymmärretään ba kantakielen perilliseksi (Junttila 2016).

2. Ariste 1971b: 257 pitää *haukea* ja eräitä muita kalannimiä substraattina kadonneesta muinaiskielestä.

Päätelmät

Ba alkuperä edellyttää, että ksl **skéw^h|kā^h* 'hauki' on johdos kie juuresta **skeuH-* ('raapaista; juosta' > ksl:ssa 'siepata', Snoj SES s.v. *ščuka*) ja balttilaislainojen lähtökieleessä on samanmerkityksinen johdos saatu verbistä, joka juontuu saman kie juuren *s*-alukkeettomasta variantista. Verbillä on vastineet sekä liettuassa (*šauti* ~ *šiauti*) että lätissä (*šaut* ~ *saut*), ja niiden merkitykset viittaavat nopeaan liikkeeseen, joka sopii 'hauen' motivaatioksi. Lähtömuodoksi sopii sekä **šau|kē* että **šeu|kā*, mutta tarkkojen vastineitten puuttuminen tekee etymologian epävarmaksi. Jälkimmäisessä tapauksessa lainan tulisi edeltää kksm muutosta $\check{a}_i > a_i$ (^HANHI), mikä lisää epävarmuutta.

Sl alkuperä edellyttää, että ksl asua **skéw^h|kā^h* myöhempi muoto *ščaukā t. *ščeukā on lainautunut ennen kksm $\check{s} > h$ -muutosta. Sama kronologinen suhde esiintyy kuitenkin myös mahdollisissa slaavilaislainoissa *HAKARA, *HIRSI ja *HÄKÄ (^HAKARA, alav.). Diftongitkin kuuluivat nykykäsityksen (UsW) mukaan kantaslaaviin ainakin vielä n. v. 600 tienoilla.

Ongelmallisempaa on, että muoto *ščaukā olisi pitänyt omaksua ennen pitkäensitavuisten *A*-vartaloitten yleistymistä tai muoto *ščeukā ennen kksm muutosta $\check{a}_i > a_i$. Kummassakin tapauksessa lainan täytyisi olla vanhempi kuin useimmat (ellei kaikki) balttilaislainat, sillä jo arjalaislainoissa on *A*-vartaloita kuten *HUKTA, sm *tarna* ja *varsa*, ja balttilaislainoista vain sanaan *HANHI on mahdollista (muttei siihenkään välttämätöntä) rekonstruoida muutos $\check{a}_i > a_i$. Missään muussa tunnetussa slaavilaislainassa *h-* ei myöskään vastaa lähtökielen *šč*-yhtymää eikä sen osia, soinnitonta sibilanttia tai affrikaattaa. Niinpä sl laina oletus on vielä epävarmempi kuin balttilainen.

? ← ba.

***HAUKKUDAK** > sm *haukkua*, ka *haukkuo*, ve *haukkuda*, va *aukkua*, vi *haukuda* uk *haukuq* v.

A äännellä koiran tavoin; **B** parjata, moittia, sättiä, solvata, nimitellä

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
AB	AB	AB	AB	AB	AB	AB	AB	AB	A	A
S	L	K	I	R	AB	ink				
AB	AB	AB	AB	AB	AB					
		AB	AB	AB		va				
li		M	T	V						

vsm vvi **AB**

> Hä *haukkia*

Balttilaislainaetymologia

< kksm **šawkku-*

← kba **šauk-* > lt *šauk|ti*: *-ia*: *-ė* 1 huutaa, karjua, kiljua; 2 puhua kovalla äänellä; 3 soimata, kiroilla; 4 laulaa kuuluvasti; soida; 5 itkeä äänekkäästi; 6 valittaa, vaikertaa äänekkäästi; 7 moittia; 8 äännellä koväänisesti (eläin); 9 julistaa, ilmoittaa; 10 refl. vastata huutoon; 11, 12 kutsua jhk; 13 järjestää kutsutilaisuus; 14 pyytää apua; 15 pyytää hintana; 16 nimittää, kutsua jksk; nimittää jtk jnk ominaisuuden mukaan; 17 käyttää kortti pelissä; 18 muistuttaa, olla jnk kaltainen; 19 refl. tulla esiin, havaittavaksi (alkava tauti t. vaiva); 20 hedelmöittää (lintu t. hyönteinen), lv *saukt*: *sauc*: *sauca* 1 kutsua, nimittää; 2 kuuluttaa (kirkossa); 3 valita jksik; 4 esilaulaa

⇐ (SEJL, AIEW) kie **keuk-* (LIV 331); (AIEW) > tokB pr.yks.3 *šausäm* kutsuu

Suhonen 1992: 415–6 kirjoittaa, että niin ba kuin ims deskriptiiviverbit viittaavat sekä ihmisiin että eläimiin ja tarkoittavat sekä 'kutsumista' että 'panettelua'. Ims sanan lähtömuotoa voi Suhosen mukaan lähinnä vastata lt pr. yks. 1. *šaukiu* t. johdos *šaukūs* 'kiljukaula'. Kim 2015: 134 kannattaa yleisesti deskriptiiviverbien lainautumista ja ehdottaa ba alkuperää myös riimisanalle ***PAUKKUDAK**; näissä voi *-ku-* Kimin mukaan olla johdinaines.

Junttila 2015: 188 kuitenkin huomauttaa, ettei v. sovi äännerakeenteensa (CVVCCV) puolesta balttilaislainaksi ja merkityserokin on huomattava.

Muu selitys

Häkkinen NES 2004 esittää v:n johdokseksi koiran ääntelyä jäljittelevästä äänteellisesti motivoidusta vartalosta (imitatiivista). Moittimisen merkitys selittyy verbin vertauskuvalliseksi käytöksi. Kulonen 2010: 136 lisää, että johdinaineena on *-u-* ja v. saattaa palautua samaan fonesteemiin kuin yhtä lailla suun aukomiseen liittyvät *haukkoa*, *haukotella* ja *haukata*. Useissa kielissä koiran ääntä kuvaava imitatiivi päättyy *u:hun*.

Päätelmät

CVVCCV-rakenne ei tee ba lainaoletusta mahdottomaksi, sillä harvinaiset äännerakenteet yleistyvät tyypillisesti juuri ekspressiivisanastosta alkaen. Ba verbit eivät kuitenkaan kuvaa koiran ääntelyä (A). **A** > **B** taas selittyy luontevasti metaforan kautta.

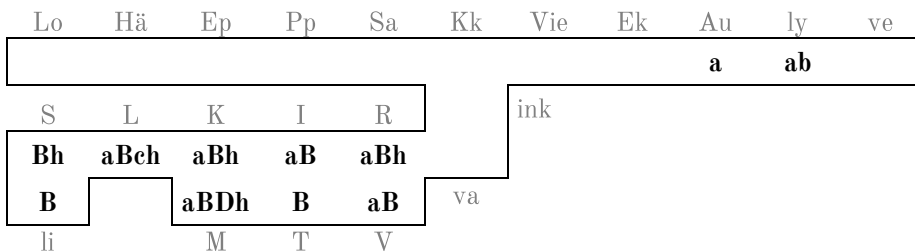
Ei ← ba, vaan onom.

***HAURU** > ka *hauru*, vi uk *aur*, li *our*

⇒ ***häärü** > sm murt., ka *häyry*, vi Kuu Iis Trm *häär* ~ *äär* ~ *aur*

⇒ ***höürü** > sm ka *höyry*, va *höürü* s.

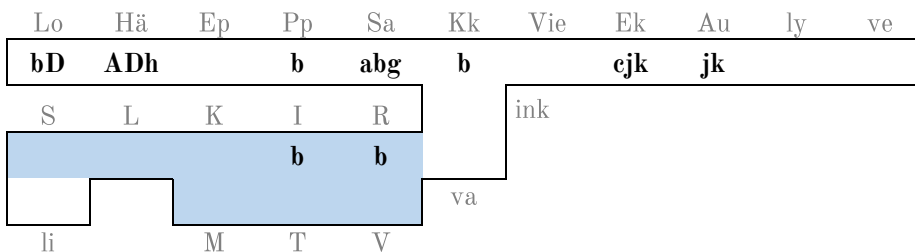
hauru A utu, usva; kylmä sumu; **B** höyry; löyly; tuoksu; **C** pöly; **D** häkä; **H** päihtymys; kiire, vauhti; (ei kartalla: höyrykone, -veturi, -laiva)

vvi **AB**

> S *our*; li *our*; M V *aur*

häyry A usva, utu; **B** höyry; **C** pöly; **D** häkä; **G** piimän pintakerros; **H** kuume, houretila; päihtymys; **J** homma, touhu; **K** riita

vsm **DH**⇒ Hä *häärä*|*pää*, -*päinen* 'hullu'

höyry **A** usva, utu; **B** kosteus ilmassa, höyry, huuru; **C** pöly; **D** häkä; **E** pilvenhattara; **F** ohut pakkaslumi; **H** kuume, houretila; päihtymys; kiire, vauhti; **K** riita; **L** a. hatara (ei kartalla: höyrykone, -veturi, -laiva)

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
aBdhl	aBdh	aBjh	ABdefh	aBdh	aBh	B	a B	aBk	B	
S	L	K	I	R	ab	ink				
				B	B					
					va					
li		M	T	V						

vsm **B**; **M** huhu> Sa Kk *höyrä* **ABDH**;⇒ Lo *höyrä* 'kuohkea, kevyt (lumi)'; Hä Kk *höyrä* 'hassahtanut, höperö';⇒ Ep *hourupilvi* harsopilvi; ⇒ Hä Pp (Kk) *houru* 'hullu, höperö'

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šawru

← kba *š^hur- ~ *š^hwer-⇒ lt *šiaurus*, -i (= *šiaūras*, -à) kylmä (sää, tuuli);⇒ ksl *š^hweru > mksl *čvæpə* pohjoinen, pohjatuuli ym. sl;⇒ lt *šiaurė*₁ pohjoinen; 2 pohjola, pohjoinen alue; 3 pohjatuuli; *šiaurė*₂ kylmän t. kauhun väreet; ? *šiaurė*₄ lika jnk pinnalla← kie (EDBIL) **keh₁wer-* t. (AIEW) **keh₁wɣ-* : **kh₁wer-* > lat *caurus* luoteistuuli; muita mahdollisia ie vastineita ^AIEW

Suhonen 1992: 416–7 ehdottaa ba alkuperää sm muodolle *hauri* 'höyry', jota SMS ei tunne, ja pitää sanueen etuvokaalisia muotoja nuorempina. Odotuksenmukaisen metateesin (> **hVrvV) puuttumisen Suhonen selittää lainan suhteellisella myöhäisyydellä ja tuo paralleeliksi s:n *KAURU. Hän lisää ba taholta lainatun muitakin kylmään ja kylmyyteen liittyvää sanastoa.

Junttilan 2015: 184, 187 mukaan kronologinen selitys on välttämätön ba etymologian kannalta, sillä metateesitön edustus linnunnimessä *KAURU saattaa selittyä ikonisella nativisaatiolla. Kronologiaa tukee diftongiedustus sm -*au-* pro -*eu-* (*leuka*, *reuna*), mutta rinnastus on semanttisesti ongelmallinen.

Muu selitys

SKES s.v. *auer* katsoo *HAURU-sanueen liittyvän sanoihin Lo–Vie *auder* ~ *au(v)er*: *autere-* 'sumun tapainen sinerrys, aurinkousva, terhen, ilman väreily; höyry; pöly; kova tuuli t. pakkanen'; Pp *autere*, *auvere*, Sa vsm *auveri* 'ilman väreily'; Pp Vie *autero*, *auvero* 'id.; sumuinen, hämärä'; Sa Pp *aude*, *aure* id.

Päätelmät

Lo–Vie *auer* ~ *autere* -sanueella esiintyy merkitykset **ABC** ja lisäksi 'kova tuuli t. pakkanen', mutta sen perusmerkitys on kuitenkin 'ilman väreily, terhen', siis lähinnä optinen ilmiö, johon *HAURU-sanue ei viittaa. Äänteellisestikään *auer* ja *HAURU eivät ole yhdistettävissä, sillä edellisessä ei ole mitään jälkeä *h*-alkuisuudesta eikä jälkimmäisessä *-te*-tavusta. *Auteren* levikkikin on paljon suppeampi kuin *HAURU-sanueen. Sanueet ovat siis etymologisesti erilliset.

Ims s:t *HAURU, *häärü ja *höörü harvinaisempine *a*- ja *i*-vartaloisine variantteineen muodostavat yhden sanueen, johon liittyy myös *HUURU. Nihin liittyvät *-ou*-lliset asut sm murteissa ovat *höörü-muodon sekundaareja takavokaalistumia, S *our* taas li vaikutusta (ksm *au* > li *ou*). *Höörü-tyypin yleisyys imsP:ssa liittyy *öö*-diftongin ekspansioon affektinilmaisimena mskm pohjoismurteessa: sanan ilmeisen ekspressiivisyyden myötä *-öö*- korvasi aiemman *-au*-n lähes kokonaan, ja Au *hauru* 'kylmä sumu' ly 'id.; huurre; höyry; löyly' jäi säilymäksi. *Häärü voi osittain olla jo aiemman ekspressiivisen etuvokaalistumisen tulos, mutta Lo-Hä yleinen *häyry* **D** lienee *häkä*-sanan vaikutuksesta syntynyt *höyryn* variantti.

Merkitykset **ABCD** liittyvät toisiinsa yhteisen komponentin 'ylimääräinen elementti ilmassa' kautta, ja **H** on yleinen niihin kaikkiin liittyvä metafora. Sanueen yleisin ja sitä myötä ilmeisesti vanhin merkitys on 'höyry' **B**, josta muut ovat johdettavissa.

Ba sanueen perusmerkitys on 'pohjoinen' t. 'pohjatuuli', joihin liittyy luontevasti kylmyyden komponentti. Ims sanueella ei kylmän 'huurun' merkitystä kuitenkaan esiinny erillään 'höyryn' merkityksestä, paitsi livvissä muodolla *hauru* 'kylmä sumu'. Sen em. äänteellinen reliktiys voisi vihjata merkityksenkin suhteellisesta iästä, ellei kylmyyden komponentti selittyisi paremmin merkitysvaikutuksena s:eista *huurre* ja *huuveh* 'huurre, kuura, härmä, usva'. Muitten merkitysten tuntemattomuus saattaa suhteellisen pienellä murrealueella myös johtua aineiston suppeudesta. Merkityksenkehitys 'kylmä (pohja)tuuli' > 'kylmä sumu' > 'sumu; höyry' jää siis todistamatta.

Ei ← ba.

***HAUTA** > sm ka *hauta*, ve vi uk *haud*, va *auta*, li *ōda* s.

⇒ ***hautodak** > sm *hautoa*, ka *hautuo*, ve vi *haududa*, va *autoa*, uk *hauduq*, li *oudy* v.

hauta A maakuoppa, erit. ruuankypsennykseen, juuresten säilytykseen, tervan, sysien t. tiilien polttamiseen, vainajan loppusijoitukseen t. ansaksi riistalle; syväne; **B** hauduttamalla (maakuopassa t. joskus padassa) valmistettu nauris-tms. ruoka; **C** kuorineen keitetyt perunat; **D** tulisija; **E** a. hupa, helposti sulava (lumi)t. kuluva (ruoka)

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
AB	ABe	A	A	Abc	Abc	AB	AB	AB	AB	AB
S	L	K	I	R	A	ink				
A	A	A	AD	A	A					
A		A	A	A	va					
li		M	T	V						

vsm vvi vuk **A**

hautoa F antaa lämmön hitaasti kasvattaa (poikasta munassa), kypsentää, pehmentää, notkistaa t. parantaa; **G** piestä, hakata; kartasta puuttuvat kuvaannolliset merkitykset sekä v:iin eri ims tahoilla jälkitavun labiaalivokaalien langetessa yhteen liittynyt intr 'hautua'.

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F
S	L	K	I	R	F	ink				
F	F	Fg	Fg	FG	F					
F		F	F	F	va					
li		M	T	V						

vsm **F**

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šawta

← baP *šautan < kba *šaut|an (?t. -as) > lt šaūtas 1 lehtivihanneskeitto; 2 kosteuden t. hien hajui; 3 keltainen väri; lv šauts (= saute) keväinen nokkosruoka; yrttikaali; nurmesta lehmille haudutettu juoma; ruokalaji pikkukaloista, mieluiten kuoreista;

⇒ lv šautēlt: -: -ja 1 hauduttaa ruokaa; 2 piestä;

⇒ lv šautīgs painostava, kostea ja lämmin

← kba *šut- > lt šūsti, ^HUTTU

Kalima 1936a: 97–8 ehdottaa ba alkuperää v:lle *hautoa*, koska lv v:n *sautēt* perusmerkitys on sama, vaikka ba taholta puuttuukin merkitys 'hautoa munia'. Koivulehto 1997a: 18 kuitenkin huomauttaa, ettei ba sanueella ole myöskään 'maakuopassa valmistetun ruuan' merkitystä.

Muu selitys

Viimeistään Lönnrotista 1874 s.v. *hautoa* lähtien on v:ä pidetty johdoksena s:sta *hauta*. Kiparsky 1936c: 473 huomauttaa, että sm *hautoa* ja *hauta* voivat olla keskenään erilähtöisiä samoin kuin latinan *fovea* 'kuoppa' ja *fovere* 'lämmittää, hautoa'. Koivulehto 1997a: 18 kannattaa johdosetymologiaa, koska katsoo s:n *hauta* alkumerkitykseksi 'ruuankypsennyskuoppa' sen kge

lähtömuodon **sauþa* > meng *sēap* 'kuoppa, hauta, kaivo, lähde, vesikuoppa' perusteella. Kge s. $\leftarrow$ **seuþ-a/e-* 'keittää'.

Päätelmät

V:n **hautodak* metaforinen merkityksenkehitys **G** < **F** on vi murteissa ja lätissä rinnakkainen. **hautodak* $\leftarrow$ **HAUTA* on yleistä johdostyyppiä, **HAUTA* taas on Hä Sa Kk ink 'ruuankypsennyskuoppa' (**A₂**) ja laajalti imsP:ssa **B** 'maakuopassa hauduttamalla valmistettu ruoka'. Sa Kk **C** 'kuorineen keitetyt perunat' ja Hä (Vihti) **E** 'hupa' ovat merkityksen **B** edelleenkehittymiä.

S:n **HAUTA* **A** alkumerkitys on 'maakuoppa' (**A₁**), ja sen ge alkuperä on ongelmaton. Merkitys **D** 'tulisija' on kehittynyt merkityksestä 'terva-, sysi-, tiilihauta' (**A₃**).

V:n **hautodak* lähtömuodoksi ei merkityksiltään yhtenevä, vaikkakin suppeampi lv *sautēt* 'hauduttaa ruokaa' sovi toisen tavun vokaalinsa puolesta. Se on johdos s:sta *sauts*, jota muodoltaan vastaa lt *šautas*. Tällä s:lla lienee ainakin johdoksen syntyaikana ollut yleinen merkitys 'haudutettu ruoka' samoin kuin s:lla **HAUTA* imsP:ssa. Niinpä **HAUTA* **B** voi olla erillistä ba lähtöä ja **hautodak* sen johdos, jolloin ei tarvitse olettaa johdossarjaa **HAUTA* **A₁** > **A₂** $\Rightarrow$ **hautodak* $\Rightarrow$ **HAUTA* **B**.

*hautodak $\leftarrow$ **HAUTA* **B** $\leftarrow$ ba **šauta-*; **HAUTA* **A** $\leftarrow$ ge.

*HELDEH > sm *helle*, ka *helleh*, va *elle*, vi S `elle, L *elle*: `elde (yks. gen. > vi *helde* $\rightarrow$ uk *helde*), li *eldy*, uk Se *helleh* a./s.

A kuuma aurinkoinen sää; tulen lämpö; **B** kuuma olo; **C** kiire, hoppu; **D** a. kuuma; **E** ystävällinen, lempeä; myöntäväinen; antelias, armelias; rakas; hellä; **F** kerkeä, kärkeä, sukkela; **G** hölmö; **H** s. hiutale; kale; hiiloksen valkea nokikerros

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	Ac	Ac	A	Abe	Ah		ad	D		
S	L	K	I	R						ink
E	Eg	Ef	Ef	Ef	E					
E		E	E	E		va				
li		M	T	V						

vsm **AbD**, vvi vuk **E**

$\Rightarrow$ ink *heltiä* a. **E**; $\sim$ (L) S (M) *elles* **H**; li *eldi* (? < **heltehinen*) kunniallinen

Balttilaislainaetymologia

< kksm **šelteš*

← baP *šelti- < kba *šiltia- > lt šiltis 1 lämmin sää; lämmin kausi; lämpö; lämmin (sisä)ilma; 2 lämpötila; 3 tuli; 4 tulipalo; 5 valo, valonlähde, lamppu; 6 heikkous, heikotus; sydämellisyys

t. ← (tämän kantasana) baP *šeltas < kba *šiltas > lt šiltas, -à₂ 1–3 lämmin; lv šilts lämmin

← kba (EDBIL) *šil- (pr. *šil-^hsta-) > lt šilti₁: šýla ~ šilsta ~ šilna ~ šýlna ~ šinla: šýlo 1 lämmitä; 2 lämmitellä; 3 lämmittää; 4 hikoilla, hiota; 5 sulaa; 6 (kielt. yhteyksissä) pysyä, viipyä, säilyä; lv šilt₁: šilsta: šila lämmitä

← kie *kil- (LIV 323) ⇒ mia šrtáh kiehunut, keitetty; lat calēre olla lämmin, lämmittää;

? ~ lt šilti₂: šilia ~ šila ~ šela: šýlė 1 antaa, maksaa; 2 (refl.) huolehtia jstak; 3 hoitaa, toimittaa

Ojansuu 1921: 6–7 esittää sm sanalle ba alkuperää. Lt -il-yhtymän hän katsoo edustuvan -el-nä kuten lt -ir- edustuu -er-nä lainassa *HERNEH ~ lt žirnis. Kalima 1936a: 80 lisää, että muista -ija-vartaloisista ba sanoista ksm *-eš-päätteisinä ovat lainautuneet *HERNEH ja *TOGĖH. Ritter 1998: 115 täsmentää, että ksm *-i- > -e-muutos on tapahtunut h-n ja k-n jäljessä -l-n ja -r-n edellä.

Päätelmät

Ba etymologia on äänteellisesti mahdollinen ja merkitysten **ABCD** osalta ongelmaton. Sen perusteella ksm sanan alkumerkitys on ollut joko 'lämpö, kuumuus' **A** t. 'lämmin, kuuma' **D**. Edellisessä tapauksessa lähtömuotoa edustaa lt šiltis, jälkimmäisessä lt šiltas. Muodon puolesta kumpikin sopii.

Kk helle **H** ja (L) S (M) elles **H** ovat deskriptiivisiä äännevariantteja lähes yleisims (≠ va li T) sille *helbeh 'röyhy; kale; hede; ruumen; pieni lehti; neulanen; helttä t. pilli; irtonainen puunkuori; repale, lastu, suikale; lumihuutale'.

A:a *HELDEH **EFG** pidetään yleensä (^EES s.v. helde) johdoksena a:sta *HELLÄ, mutta -t- (-d-) jää tällöin selittämättä. Tukea se ei saa translatiivisista -tU-verbijohdoksista *heltüdäk ja *heldittäk (^HELLÄ), sillä ne ovat pohjoisen levikkinsä perusteella erillinen ilmiö ja osin (L 'lauhtua; lämmitä; sulaa') ehkä myös ← *HELDEH. V:n *heltüdäk partisiipeilta näyttävät M `eldin 'pilaantunut' (? < 'lämmennyt') ja Lei eldinu 'leppynyt, heltynyt' lienevät a:n *HELDEH johdoksia. Myös Sa heltää 'paahtaa, porottaa; päästellä, jatkaa herkeämättä' on ← *HELDEH.

A:n *HELLÄ laajasta merkityksestä **C** ovat oletettuun johdokseen voineet siirtyä luonteenpiirteisiin liittyvät merkitykset **EF**. Ne kuitenkin selittyvät myös metaforisina laajentumina 'kuumasta' *HELDEH **D** 'kärkkääseen' **F** sekä 'lämpimästä' yhtäältä 'lempeään' **E** ja toisaalta 'hölmöön' **G**. Tällöin vaikutus < *HELLÄ **C** on voinut käynnistää merkityssiirtymän. Toisaalta liettuassa on myös alkuperältään tuntematon šiltis, ionka vastineesta on ba lainoien lähtökieli voinut iohattaa 'anteliasta' ia 'hellää, huolehtivaista' merkinneen adiektiivin (^HELLÄ), ioka yhdessä a:n baP *šeltas 'lämmin' kanssa (mahdollisesti tähän sulautuneena) on voinut antaa a:lle *HELDEH lähtömerkityksiksi niin 'kuuman' **D**:n kuin 'lempeän' **E**:n.

vsm **K**

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šellā

← ba, vrt. lt *švelnas*, -ā 1 pehmeä, ei karhea (kangas); 2 leppoisa; 3 lämmin (sää t. tuuli); 4 hyvä, lempeä; 5 kiltti, sydämellinen; 6 juhlallinen, juhlava;

~ lt *švelnūs*, -i 1 pehmeä; sileä; lihava; 2 pehmeä, miellyttävä (ääni, haju); kivuton; 3 pehmeä, sujuva (liike); 4 hillitty, murrettu, ei räikeä (väri); 5– = *švelnas* 3–6

(uutena etymologiana) ? ← lt *šilti*₂, ^HELDEH

Liukkonen 1999: 42–3 esittää lähtömuodoksi ba adjektiivin neutria *švelna t. feminiiniä *švelnā. Etymologiassa on aiemmin tuntematon äännevästäävyys ba *šv- ~ kksm *š-, jonka Liukkonen selittää joko substituutona t. lähtökieleen (epäsäännöllisenä) äännekehityksenä šv- > š-. Vastaavanlainen äännesuhde on niitten kba s:ien välillä, joihin palautuvat ksl *swár^hkā^h ja lt *šárka* 'harakka' (^HARAGA); samoin lt *šeši* '6' ja *šešuras* 'appi' palautuvat šv-alkuisiin muotoihin. Nikkilä 2001a: 401 ja Nilsson 2001: 183 pitävät äännesuhdetta kuitenkin mahdottomana.

Päätelmät

Translatiivisten -tU-verbijohdosten *heltüdäk ja *heldittäk merkityksistä **G** ← **A**, **HJKN** ← **B**, **MO(?P)** ← **C** ja **L** ← **D**; äännesuhteesta ^KÜLLÄ ⇒ sm *kyltyä*.

Ba etymologia sopii erinomaisesti merkityksen **C** selittämiseen. **AB** ovat kuitenkin levikin perusteella yhtä vanhoja ja konkreettisempina todennäköisesti ensisijaisia. **D** selittyy merkitysvaikutuksena a:sta *HELDEH ja **E** merkityksen **B** edelleenkehittymänä. **F** on saatu a:lta *heledā > sm *heleä*, jonka vepsän vastine *heled* on puolestaan saanut a:lta *HELLÄ merkityksen **A**.

Äänteelliseltä kannalta voi ensinnäkin olettaa substituutiota šv- → š-, jolle rinnakkaista substituutiota kge sv- → ksm š- LägLoS s.v. *huoata* pitää mahdollisena. Toisaalta lt *švelnas* saattaa selittyä johdoksena v:stä *šilti*₂, jolloin ba lainojen lähtökieleen voisi rekonstruoida a:n *šelnas. Koska *HELLÄ **AB** ei selity ba etymologian kautta, on kuitenkin houkuttelevinta tulkita myös **C**:n siirtyneen siihen a:sta *HELDEH, joka ba lainana liittyy sekä v:iin *šilti*₁ että *šilti*₂. Yleisesti oletettu *HELDEH **EFG** ← *HELLÄ **C** on kumottavissa, ^HELDEH.

AB ei ← ba; **C** tuskin lainana ← ba, vaan merkitysvaikutuksena < *HELDEH.

***HEREDÄ** > sm *hereä*, ka *herie*, ve *hered*, vi *ere*, uk *herre* a.

⇒ ***her|kkä** > sm ka *herkkä*, ve *herk*, va *herkka*, vi li *erk*; ⇒ uk *herk*: *hergo*;

~ ***HĒRĒDA** > vi *hōre*

***heredä** **A** vuolas, runsaana virtaava t. satava (myös itku); makea (nauru); **B** herkästi juokseva (neste); herkästi irtoava, liikkuva; herkkä syttymään, hyvin palava; herkkä (itkemään, nauramaan, nukahtamaan ym.); **C** herkkä-, helpopolypsyinen (lehmä); herkkämaitoinen (rinta); **D** kepeästi ajettava (ajokki, ajoneuvo); luistava, helpokulkuinen (keli); helposti niitettävä; **E** nopea, ketterä; nokkela; **F** antelias; **G** lempeä, herkkä, tunteellinen; **H** runsas; **J** heleä, kirkas, terävä, räikeä (väri, valo); **K** heleä, kova (ääni); **L** (hehkuvan) kuuma; **M** kovakuoriseksi paistunut (leipä); **P** pahansuinen, äksy; **R** pelokas, säikky; **S** makea (uni, unettaminen); **U** harva, aukkoinen, hatara

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
ABeDh		CD			abghs	bfgs	Cd	C	cdf	E
S	L	K	I	R	ink					
JLmPr	JkLPsu	jPu	j	j	va					
		jU	j	j						
li	M		T	V						

> **S äre**; ⇒ vsm *herevä* **B**, Sa Kk *herevä* **AJS**, I M *erev* **EJLN**;
~ (***HĒRĒDA** >) R–S T V *hōre* **U**

***herkkä** **A** vuolas; **B** altis vaikutuksille t. toimimaan, helposti reagoiva; helposti vahingoittuva, hauras; **C** helpopolypsyinen; **D** helppo, kevyt (työstää, käyttää, ajaa jne.); luistava (keli); helposti niitettävä; **E** nopea, ketterä; reipas, vireä; **G** lempeä, tunneherkkä, tunteellinen; **J** heleä, kirkas, terävä, räikeä (väri, valo); **L** (hehkuvan) kuuma; **N** tarkka, tarkka-aistinen; valpas; **O** helposti heräävä, herkkäuninen; **R** pelokas, säikky; **T** terävä (terä, maku, pakkanen)

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
abeg	BeDgn	gn	bgn	aBCDgn	Bdgo	beg	BeDgNo	BeDGnO	bdn	enO
S	L	K	I	R	eO	ink				
BEJLnoRT	EnjLRt	ENo	ej	bNj	BGN					
en	bEnr		enr	or	va					
li	M		T	V						

vain * <i>herkko</i>
* <i>herkk ä</i> ~ -o
vain * <i>herkk ä</i> . ¹⁰

¹⁰ Liivin muodosta on vaikea päätellä, jatkaako se ksm -o- vai ä-päätteistä asua. Ylipitkän tavun jälkeinen mksm -A on liK:ssa usein kadonnut. SSA:n aineistossa katotapauksia ovat *kōp* 'kauppa', *kūok* 'koukku' (= sm *kuokka*), *mýk* 'mieikka', *nisk* 'niiska, maiti', *pisk* 'pisara', *ríst* 'kapine', *tílþ* 'tylppä', *veršt* 'virsta', *voik* 'hoikka' sekä progressiivisesti liudentuneet *pūt* 'paininpuu, piitta' ja *rít* 'rivi, pino'. Toisaalta säilymätapauksia on enemmän: *áita* 'aitta', *kārpa* 'syyliä', *kōsta* 'kausta', *kūrna* 'pyykkikaukalo', *kārpa* 'hilleri', *lāipa* 'laippa', *lāiska* 'laiska', *lōka* 'sipuli', *nūrka* 'nurkka', *pāika* 'paikka', *pālka* 'palkka', *pīlpa* 'pilppa', *pūlka* 'kapula', *tílka* 'pisara',

vsm **BeG**

> Lo *herkka*, *herkedä; Pp *herkkeä*; R-S *erk*: *ergu*, M-V *herk*: *hergo*; M *erk*: *ergi* (? ← li); ⇒ Sa *herakka* **AB**; Lo *herkas* **B**, R-K T V *ergas* **EJNO**; Lo-Au ink *herkku* (? →) R-K *erk*, va *erkku* 'maukas ruoka t. juoma; nautinto; koriste'; L *ōrk* 'himo, toive'; V *hōrgulō* 'harvaan'

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šeretü → ksa *šearētē > P (**levikki?**) *šearrat* kirkas (väri, valo), valovoimainen; selkeä

← *e*-asteinen baP **žer-* < kba **žer-* > lt *žėrti*: *žėria*: *žėré* 1 koota yhteen pakkaan, kerätä, haravoida; 2 iskeä tulta t. kipinöitä, kipinöidä; 3 sytyttää tuli; 4 viskellä, ripotella, kylvää, kaataa; 5 saada t. ottaa, kääriä (rahaa); 6 säteillä, levittää valo; 7 loistaa kirkkaasti, häikäistä; 8 niittää, leikata viljaa kiireesti; 9 kulkea t. matkustaa nopeasti; 10 lyödä, iskeä; 11 työntää, iskeä, kaataa voimalla; 12 ampua tiheästi, tulittaa; 13 sanoa suoraan, työkeästi; 14 ladella, lasketella (puhetta); 15 ryöstää; *žerin|ti*: *-a*: *-o* kuumentaa hehkuvaksi; *žerija* = *žarija*

~ *ē*-asteinen kba **žēr-* > lt *žėra* = *žarija* 1 kekäle, hiili; *žėras* hehkuvat hiilet, hiillos; *žėréti*: *žėr|i* ~ *-ia* ~ *-a* ~ *-ėja*: *-ėjo* 1 kyteä, hehkua; 2 valaista voimakkaasti, loistaa, levittää valo; 3 välkkyä, kimallella, kimmeltää; 4 päästää valo läpi, olla reikäinen t. huokoinen, kuultaa läpi; 5 (silmistä, kasvoista) hehkua, heijastaa jtk tunnetta; *žėr|uotĩ*: *-uója*: *-āvo* 1-3 = *žėréti*: 1-3; 4 (silmistä, kasvoista) hehkua, säteillä jtk mielialaa; *su|žėr|ti*: *-sta*; *-o* alkaa säihkyä t. säkenöidä, tuikkia, kimaltaa

~ *o*-asteinen kba **žar-* ⇒ lt *žarà* ym., ^HAARA; *žarija* 1 kekäle, hiili; 2 kipinä; 3 puna-ailakki, Melandrium silvestre; 4 kiivailija, kuumapää; *žarėti*: *žāra*: *žarėjo* valaista, loistaa, säkenöidä; *žārin|ti*, *-a*, *-o* (= *žaryti*) 1 paistaa (uunissa t. pannulla); 2 polttaa; lämmittää, kuumentaa; 3 hehkua voimakkaasti, paahtaa, porottaa

~ katoasteinen kba **žir-* ⇒ lt *žirti*: *žỹra* (~ *žirsta* ~ *žirna* ~ *žinra*): *žĩro* 1 pölyttä, sirota, karista; virrata, valua; 2 kipinöidä; kyteä, hehkua; 3 siristää; 4 vuotaa, levitä; ksl *žirėthtėj > mksl *žvp|řmu*: *-umō* nähdä, katsoa ym. sl

< kie **g^her(H)*- (**LIV 177**) ? (Junttila 2020) **g^{wh}or*-juuren (**LIV 219-20**) ekspressiivisenä varianttina

Junttila 2015a: 477 ja 2015c: 186, 220 liittää ims 'kirkas'-adjektiivin ba verbivartaloon **žer-* ~ **žēr-*, josta jo Sammallahti 2001: 401 on selittänyt saa v:n **šearā-je-* > P *šear'rát* 'loistaa, paistaa (kirkkaana)'. Suoran ba lainan oletaminen saameen on epätodennäköistä, joten Junttila ehdottaa saa v:iä johdokseksi a:sta *šearētē, jota ims:ssa vastaa *HEREDÄ. Tällöin tulisi olettaa ksm adjektiivi lainaksi ba verbivartalosta.

Päätelmät

türska 'turska', *tjlpā* 'tolppa', *ūrta* 'vinttikoirä'; (*-a* > *-ə*) *jyugy* 'hiekkä' (= sm *hiukka*) *rjsky* 'happamaton'. Myös ksm pitkän tavun jäljessä *-A* on voinut kadota, ^HAAVA, alaviite.

Ims a:n laajaan merkityskirjoon kuuluu sekä konkreettisia että abstrakteja, luonteenpiirteitten ja kykyjen sekä toimintojen, kuten naurun, itkun ja unen ominaisuuksia. Semantiikan ja levikin perusteella konkretian abstrahoituminen lienee tapahtunut kehityksinä **A > S**, **B > G**, **C > F** ja **L > P**. Harvinaisehko **H** on varmaankin **< A** ja EMS:n aivan yksittäinen (Khk) **M < L**. 'Kirkkaat' **J** ja **K** taas liittyvät toisiinsa synesteettisen metaforan kautta, jonka todennäköinen suunta on levikin takia **J > K**. 'Terävä' **T** voi olla syntynyt joko 'kirkaasta' **J**, 'kuumasta' **L** t. 'tarkasta' **N**.

Ksm *herkkä **ENOR** ja ve *hered* **E** eroavat muusta ***HEREDÄ**-sanueesta (etenkin **O S**:n suorana vastakohtana!) ilmeisinä johdoskorrelaateina v:lle **herättä|däk* 'herättää' (sm *herättää*, vi *äratada*, uk *herätäg*), mutta tarkkaa rajaa niitten ja muun sanueen välille ei voi vetää: esim. **E** 'nopea, ketterä' voi palautua myös 'tuliseen'. Lt v:n *žerti* nopeaan toimintaan viittaavat merkitykset 8 ja 9 ovat tuskin suorassa yhteydessä ksm sanueen merkityksiin **DE**, vaan palautunevat (liekkien) 'lyömiseen' (10): hyvin samanlaisia merkityksiä on äänteisesti läheisellä v:llä *šerti: šeria: šéré*, mutta niihinkään ei liity 'heräämistä' t. 'valppautta'. Sen siiaan **herättä|däk* on aieltavissa a:n *heredä iohdoksena. jolloin merkityksen 'herättää' taustalla voi olla 'häikäistä kirkkaudellaan (hereille)'. Adiektiivikantaisuutta tukee se, että kausatiiviohdoksen muodollinen kantaverbi. sm *herätä* on palion suppeampilevikkinen ja sille rinnakkaisen iohdoksen **R I eraata**. **R-S**. **M-T äraata** vm. 'herätä' kantana on *-kk*-n perusteella a. *herkkä; merkityksen 'herätä' ims ilmaisimet on kartoittanut **IMSK II 296–301**.

Lt verbien *žerti*, *žarėti* ja *žirti* pohjalta on ksm sanueen lähtömuodoksi rekonstruoitavissa kba *žer-kantainen adjektiivijohdos, jonka äännesuhde kantaverbiinsä on sama kuin lt a:lla *gėras* 'hyvä' joko verbiin *girti* 'ylistää' (**ALEW**) t. ie juureen **g^{wh}er-* 'lämmän' (**SEJL**). Koko ba sanueen pohjalta sille voidaan rekonstruoida merkitykset **J** 'kirkas' ja **L** 'kuuma'. Muodoilla *heredä ja *herkkä ne eivät ovat säilyneet Suomenlahden pohjoispuolella, mutta johdoksella *herevä* on Muolaasta (**Kk**) kirjattu käyttöyhteys *Äske paisto* (aurinko) *nii herevästi* (**SMS**). Lt sanueeseen kuuluu a. *žairūs* 'kuuma', jonka balttilainen (ei kie) *ai*-aste osoittaa suhteellisen myöhäiseksi (**SEJL** s.v. *žerti*).

Lt v:n *žirti* merkitys on voinut laajentua sekä 'kipinöimisestä' 'siroamisen' kautta 'vuotamiseen' että valon ja lämmön 'virtaamisesta' nesteen 'virtaamiseen'. Jos nämä kehitykset ovat tapahtuneet jo kantabaltissa, voi *žer-adjektiiville rekonstruoida myös merkitykset **U** 'hajanainen, harva' (← 'sirota') ja **A** 'vuolas' (← 'virrata, vuotaa'). Tällöin muutkin merkitykset ovat selitettävissä balttilaislainan kautta, sillä **A**:sta on voinut kantasuomessa kehittyä **B** ja pohjoismurteessa **C**, **B**:stä ja **C**:stä edelleen **D**.

Selityksessä on pari ongelmaa. Ensinnäkin merkitystä **A** on tavattu vain suomesta; siitä kehittynyt merkitys on kuitenkin saattanut säilyä Karksin (**M**) esiintymässä *mea keedä* 'seantse ergu' (vedelavöitu) *pudru* (**EMS**).

Toiseksi **A**:lla ja sen johdannaisilla on ilmeinen yhteys *hēra-sanueeseen, johon kuuluvat s:ien sm ka *hera* 'hera', li *yrā* 'kuola' ja vi uk *hōrasilm* 'herasilmä' (? ~ ve *here* 'lanta') ohella verbipari sm *herua*, ka *heruo* ~ sm *herahtaa*, ka *herahtuo* (? ⇒ ve *herata* ~ *herauta* 'naida kutaista'; uk **Se**

hōrutōdas), va (SSA) *ōrahtaa* ja johdoss. sm *herukka*, uk *hōrak* 'viinimarja' (~ liL *yrā|māra* id., vrt. I *irā|māra*).

Koko *HEREDÄ-sanueesta voi *hēra-lähtöisiksi siis selittää peräti kaikki ABCDFGHS-merkityskirjoon kuuluvat muodot. Näillä odotuksenmukaista on takavokaalisuus, jota kuitenkin osoittavat vain Lo *herkka* ABCG ja *herkas* B, Sa *herakka* AB sekä mahdollisesti suoraan s:sta *hēra johdettu Lo–Au ink *herkku* 'maukas ruoka jne.' (? = L *ōrk* 'himo, toive'). Muotojen *hērēda ja *hērkkä etuvokaalistuminen alun perin erilähtöisten sanojen *heredä ja *herkkä vaikutuksesta (ja yhtyminen niihin tämän seurauksena) on ymmärrettävää, semminkin kun myös merkitykset ovat osin sekaantuneet ja vaivoin täysin erotettavissa. Samalla tapaa lienee etuvokaalistunut myös *hērkkū > R–K *erk*, va *erkkū* 'maukas ruoka' (elleivät ? ← sm).

Kantamuodon *hēra on Koivulehto 1976: 248 yhdistänyt lat s:iin *serum* 'hera', mutta lainanlähteeksi tulee tällöin olettaa ilman iatkaija kadonnut *kōe* *vastine*. ioten selitvs on epävarma. Yhtä hvvin voisi olettaa kba *žer-kantaista substantiivina, ionka lähtökohtana on *žir-verbin merkitys 'valua', mutta selitvksen heikkoutena on sen perustuminen vain liettuasta tavattuun verbin merkityksenmuutokseen. Toinen äänteellisesti mahdollinen ba lähtömuoto olisi lt *šēras*. *šāras* 'rehu' (← *šerti* 'ruokkia'), mutta lt sanueella ei ole tunnettuja ie *vastineita* eikä merkitysvastaavuus ole riittävä.

Vi-uk alueelle rajoittuvaan merkitykseen U 'hajanainen, harva' liittyy erillinen ongelma. Merkitys ei voi palautua s:iin *hēra, mutta suurin osa siihen liittyvistä muodoista on takavokaalisia: vi *hōre*, uk *hōrrō* U, V *hōrgulō* 'harvaan'. Mulkissa, pohjoisempana Viljantimaalla ja Häädemeestessä on kuitenkin *ere*. Muuten *HEREDÄ-sanueeseen kuuluu vain etuvokaalisia muotoja. *Hērēda U on siis joko erotettava näistä tai sen takavokaalisuus on selitettävä jostain ulkopuolisesta vaikutuksesta lähteneeksi ja (K L) M *ere* säilymäksi.

*heredä JKL(T) ← ba a. *žer- 'kirkas'; *heredä ENOR(T) ~ **herättä|däk* ? ← *heredä JKL; *hērēda BCDFGHS < A ← *hēra ?? ← ba s. *žer- 'hera' t. ?? ← *kge*; *hērēda U ?? joko < *heredä ← ba a. *žer- 'kirkas; harva' t. erillisenä lainana ← ba a. *žer- 'harva'.

*HERHILÄINEN > sm *herhiläinen*, ka *herheläine*, vi *herilane*;

> va *öröläine*, uk *hüürläne* s.

A iso ampiainen; puupistiäinen; muu isokokoinen, aggressiivisen oloinen lentävä hyönteinen

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
a	a	a	A	A	a	A				
S	L	K	I	R	A	ink				
A	A	A	A	A	A					
		A	A	A	va					

li	M	T	V
----	---	---	---

vsm **A**

> Hä-Vie ink va R S *hörhi-*, *hörhy-*, *hörhöläinen*, *hör(r)i(l)äinen* ym.;
T V (*h*)*üürläne*; V *üriläne*

Balttilaislainaetymologia

< kksm **šerši-lä-*

← baP *šeršiljas < kba **šir^hš(i)lias* > lt *širšlŷs* 1 herhiläinen, Vespa crabro; 2 ampiainen, Vespa vulgaris; 2 herhiläispesä; pr *sirsilis* herhiläinen

t. ← baP **šerši-* < kba **šir^hšias* > lt *širšŷs* = *širšlŷs*; lv *sirsis* 1 herhiläinen, iso ampiainen; vihainen ihminen; 2 iso musta piikikäs kuoriainen

t. ← baP **šerši-* < kba **šir^hšia^h* > lt *širšė* = *širšlŷs*;

t. ← baP **šeršen-* < kba **šir^hšen-* > lt *širšuō* ~ *širšinas* = *širšlŷs*; lv *sirsenis* ~ *sirsenis* ~ *sirsenis* ~ *sirsins* ~ *sirsans* ~ *sirsnis*² = *sirsis*; ven-ksl *c(m)рәуень*, tšek *sršeň*; keel *sřšljěn*; pl *szerszeń*, ven *ueпуень* ym. sl. herhiläinen

(EDBIL, AIEW) ← kba **šir^hš-* < kie **křh_{2s}-* pää (SEJL, AIEW) ⇒ **křh_{2s}-r-ōn* > lat *crābrō* herhiläinen; ⇒ **křh_{2s}-n-* > mysa *hornuz*, eng *hornet* id.

Thomsen 1890: 108, 224 esittää, että balttilaisperäiseen kantaan on liittynyt hyönteisten ja kasvien nimissä tavallinen johdin *-Ainen* t. *-lAinen* (^VAPSA, ^TAKIA). Ims varianttien *-ō-* ja *-ō-* johtuvat äänteellisestä läheisyydestä onom. verbeihin sm *hōristä* ja vi *hōrisema*. Mikkola 1906 tuo paralleeliksi vielä s:n *KIILI. Kalima 1936a: 100 tarkentaa, että ims *-l-* voi kuulua joko kantasanaan tai johtimeen, koska ba muodoista päästään yhtä hyvin sekä ksm asuun **šerši-* että **šeršil-*.

Päätelmät

Etymologia on muodon ja merkityksen puolesta moitteeton. Ba-sl sanueeseen kuuluu sanan affektisuudesta johtuen useita eripäätteisiä johdosvariantteja ja varhaisinta johdosta on mahdotonta rekonstruoida täysin varmasti (Kirjallisuudesta ^EDBIL). Todennäköisesti alkuperäiseen 'herhiläistä' merkinneeseen kie s:n **křh_{2s}-* 'pää' johdokseen on kuitenkin kuulunut *-n-* johdinelementti, joka useitten ba-sl varianttien ohella esiintyy myös lat ja ge vastineissa. Ba-sl kielissä myös sen tilalla t. ohella esiintyvällä *-l-* elementillä on laaja levikki (lt *širšlŷs*, pr *sirsilis*, keel *sřšljěn*). Lähtöasuna on siis voinut olla ba vartalo **šeršila-* (< kba **šir^hšila-*), mutta myös baI kielistä tavattu **širši(j)-* (< kba **šir^hšia-*) sopii, jolloin *-lA-* selittyy ksm johtimeksi.

← ba.

***HERNEH** > sm *herne*, ka ve uk *herneh*, va *erne*, vi *hernes*, li *jērnaz* s.

A Pisum-suvun viljelykasvi; **B** isorokko

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
a	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
S	L	K	I	R	A	ink				
A	A	A	A	A	A					
A		A	A	AB	va					
li		M	T	V						

vsm **A**

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šerneš

← baP *žerni- < kba *žir^hnia- > lt žirnis 1 herne; 2 hernemaa; 3 anat. ranteen luu; 4 viikatteen terän tylppä puoli; 5 ampuma-aseen tähtäimen lovi; lv žirnis 1 herne; mon. žirņi 2 isorokko; 3 myhkyrät langassa tms.; 4 pupillit

~ pr syrne jyvä; ksl *žir^hna > mksl зрѣно ym. sl id.

< kie *grh₂-nom > lat grānum, miir grān, go kaurn, msk ru korn ym. ie jyvä

Ba etymologiaa esittää Thomsen 1869: 48, 80; päätte-edustusta perustelee Kalima 1936a: 198. Langin 2016: 17 mukaan sana on lainautunut Baltiassa eikä idempänä Volgan varrella, sillä Liettuan itäosassa hernetä viljeltiin viimeistään pronssi- ja rautakauden taitteessa.

Päätelmät

Etymologia on kaikin puolin esimerkillinen. Merkitys **B** 'isorokko' selittyy vörossa käännöslainana latviasta.

← ba.

***HEÜHEN** > sm höyhen, ka heyhen; > ve heun|ez: -he-; va eve; ~

***HEÜHEIN** > Lo höyhen; > vi ehmes: ehme s.

A untuva, pieni sulka; **B** haituva, höytyvä, pieni karva, kuitu

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
S	L	K	I	R	A	ink				
A	a	ab			a					
					va					
li		M	T	V						

vartalossa -m-
vartalossa -m- t. -n-
vartalossa -n-

vsm **A**

> Lo *hyähen, häähen*; Hä *höyhenä, höyhänä, höyhönä*; Lo Hä Pp *höyheme-, höyhöme-*; Lo Hä *höyhäme-, höyhämä*; Ek-ly *höyhtene-*; Vie *höyhteme-*; ve *heunez: heunhe-*; ink *höüne-*; L *ehem(es): eheme*; S *ehe: -me*; L S *ehmes: ehtme*;

Balttilaislainaetymologia

< kksm **šewšmen* → ksa 1098 **ševsem* > In (-T) *soovsä: soksam* karva
 ← baP **šeušmēn* < kba **šeu^hs|mēn* n (t. **-mōn m?*): *-men-*
 ⇐ **šeu^hs-* (t. **šeu^hš-?*) > lt *šiauš|ti: -ia: -é* 1 nostaa, kohottaa (hiukset, karvat, höyhenet) pystyy, pörhöttää; saada vedenpinta väreilemään t. aaltoilemaan; riepottaa; nyhtää rikki; vanuttaa, huovuttaa; 2 suututtaa, ajaa karvat pystyyn; 3 nostattaa, yllyttää; 4 nousta vastaan, tehdä vastarintaa; 5 pullistella, ylpeillä; 6 kiiruhtaa, juosta; oikaista; 7 väristä; lv *šaušt* (~ *šaušt*): *šauš: šauta* piiskata, ruoskia; refl. *-iēs* nostaa karvansa pystyyn
 ⇒ lv *šaušmas* kauhu, pelko; (LEW) kesl *susmat* pörröinen, rypistynyt

EES s.v. *ehmes* julkaisee Vaban etymologian, jota ei toistaiseksi ole perusteltu.

Muut selitykset

1. Em. rinnastuksen saameen on esittänyt E. Itkonen 1959b: 306.
2. Hahmo 1994a: 67 pitää mahdollisena *-t*-listen varianttien ensisijaisuutta ja sanueen yhteyttä verbeihin va *ehittää* 'koristella, pukea kauniiksi' ja vi *ehtida* 'koristella, ehottaa', jotka näin tulisi erottaa sm v:n *ehitiä* 'ennättää' yhteydestä. Myös M V *ōhm: -a* 'kalvo, ohut kerros' liittyy Hahmon mukaan s:iin *HEÜHEN.
3. EES mainitsee myös onomatopoeettisen alkuperän mahdollisena.

Päätelmät

Onomatopoeettinen alkuperä on äärimmäisen epätodennäköinen, sillä höyhen ei tuota juuri minkääläistä ääntä.

Sanaan kuuluvat kantasuomesta lähtien sekä *h*-alkuisuus että *-eü*-diftongi niin ims kuin saamenkin vastineitten perusteella. Niinpä sen johtaminen 'koristelemista' merkitsevistä va ja vi verbeistä vaatisi rekonstruoida näitten mksm asuksi **heühtV-* (? ← ba, ^lt *šiaušti*). Hä Sa *höyhtyä* 'tulla reheväksi, lihoa, menestyä' tulee merkitykseltään tätä lähelle, mutta on kuitenkin laajalevikkisemmän *höystyä*-verbin variantti. Mahdollista on myös selittää L S *ehtme*-vartalon *-t*- äännevaikutukseksi v:stä *ehtida* ja olettaa Ek-ly *höyhtene-*, Vie *höyhteme-* sille rinnakkaisiksi toissijaisen vahvan asteen esiintymiksi.

Ink *höüne-* on säilymämuodon *höyhene-* sporadisesti lyhentynyt rinnakkaisvartalo. Ve *heunhe-* taas on syntynyt epäsäännöllisestä metateesistä < **heuhne-* (Hahmo 1994a: 67). Va *eve* on alkuosaltaan säännöllinen vastine, sillä ksm *-eüh-* > va *-ev-* (^Kettunen 1930: 85), mutta vartalonsa sana on vaihtanut tavallisempaan (odottaisi muotoa ***evee*).

L S *ehmes* voisi periaatteessa selittyä säännöllisen metateesin tuottamasta muodosta **ehves* < **heühes*, mutta rinnakkaiset S *ehe: -me* ja L *ehem(es)* osoittavat *-m*-n alkuperäiseksi ja diftongin *-eü-* jälkikomponentin kadonneeksi.

Kantasuomeen rekonstruoidut kolmitavuiset *-me*-vartalogot ovat kaikki *-ime*-johdoksia (poikkeuksena **südamme-*), joihin diftonginloppuisen *-i*-n kadottua on virossa ja lounaismurteissa liittynyt paljon alun perin muunvartaloisia substantiiveja. Näihin voisi kuulua myös muualla ims:ssa yleinen (^kartta) *-ne*-vartaloinen **HEÜHEN*, mutta saamen vastineet näyttävät tukevan jonkinlaisen *-me*-aineksen aiemmuutta. Muotopaljouden voisi selittää olettamalla kanta-asun **ševšmene-*, jonka raskas sisäkonsonantisto on yksinkertaistuuessaan tuottanut yhtäällä vartalon **heühe(i)me-* ja toisaalla **heühene-*. Viron *-ü*-n kadon taustalla voi olla peräti mksm **heühmen*, jossa *-m-* on estänyt metateesin *-üh* > *-hv-*.

Ba alkuperä edellyttää johdosta **šeuš-men-* (< kba **šeu^hs|men-*), jonka kantaverbin levikki ulottuu vain itäbalttiin. Jos ksl *susmat* on johdos sen kadonneesta vastineesta, sanueen voi osoittaa riittävän vanhaksi lainaetymologian kannalta.

Liettuassa deverbaalisia *men*-johdoksia esiintyy niin teon, sen tuloksen t. kohteen kuin tekimen ja tekopaikankin niminä. Tuloksen- ja kohteenniminä Ambražas 1993: 88 mainitsee mm. s:t *armuo* 'viljelykelpoinen pintamaa; maaperä' ← *arti* 'kyntää, aurata', *augmuo* 'kasvi; hedelmä; verso, jälkeläinen' ← *augti* 'kasvaa', *lenkmuo* 'taive; nivel' ← *lenkti* 'taivuttaa', *sémuo* (^SEEMEN) ja *želmuo* (^HALMĒH), tekimennimenä s. 186 s:n *juosmuo* 'vyötärö; vaatteen vyötäröosa' (= lv *josmenis* 'vyö') ← *juosti* 'vyöttää'. Slaavilaisella taholla *men*-johdoksia on sekä maskuliineja että neutreja (Matasović 2014: 25–8), kuten 'kantamista' merkinneestä ie verbistä johdettu mksl *бpe.m.a* 'kuorma, taakka'.

Syntaktissemanttisesti näihin verrattava, verbin ja sen prototyypin objektin välinen johtosuhde on ajateltavissa v:n **šeuš-* 'nostaa hiukset, karvat t. höyhenet pystyyn, pörhöttää, pörhistellä' ja sen ilmeisesti affektiivisen johdoksen **šeuš|men-* 'karva t. höyhen' välille. Koska oletetulla johdoksella ei ole säilyneitä vastineita, jää sen lainautuminen ksm:een kuitenkin epävarmaksi.

? ← ba.

*HIHNA > sm *higna*, ka *hihna*, ve *hihn*, va *ihna*, vi, uk Lei *ihn*; > li *nī'ņ* s.

A (nahkainen) vyö; nauha, remmi; viileke; nuora, lanka

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	A	A	A	A	A	A	A	A		A
S	L	K	I	R						ink
A			a		A					
A		a		a		va				
li		M	T	V						

vsm **A**

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šišna ~ ers *кшна*, mkš *šna* hihna; ma *uŷjumō* (L *šəštə*) nahka; hihna, remmi

← kba *š*i(k)š-na^h* > lt *šikšnā* 1 valjaisiin ja jalkineisiin käytettävä parkitsematon nahka; 2 kapea nahkanauha t. -suikale; 3 nahkavyö t. -hihna; varstan sidos, ies; 4 nahkaruoska; 5 nahkainen säkki eläinten ruokkimiseen; 6 saiturei, itarus; lv *siksn|a* ~ -s ~ -e hihna

Ba alkuperää ims ja md s:eille esittää Donner 1884: 266, Thomsen 1890: 153, 223 myös ma s:lle, sillä ma -št- edustaa aiempaa -šn-ää. Paasonen 1902: 188 ja Korhonen 1981a: 179 osoittavat myös saamesta vanhoja näihin yhdistettäviä, mutta vokaalin perusteella ilmeisesti erikseen ksm:sta lainattuja muotoja: P *sisti* 'poron parkkinahka', Lu *sas'ne* 'säämiskä', Et *säsnie* 'nahka, josta karva on poistettu liottamalla'. Kalima 1936a: 101 rekonstruoi ba lähtömuodon merkitykseksi 'nahka', johon edelleenlainat saameen viittaavat.

Setälä 1916: 499 palauttaa sanueen suorastaan itämerensuomen, saamen, mordvan ja marin yhteiseen kantakieleen, johon se olisi ba taholta saatu. Näin myös Linde 2007: 31–3. Kalima 1936a: 101 sitä vastoin pitää md ja ma sanoja rinnakkaislainoina, samoin Grünthal 2012b: 318, jonka mukaan ims, md ja ma muotoja ei vokaalin puolesta voi palauttaa yhteiseen kantamuotoon. Mägiste 1959: 171, 176 vastustaa koko laina oletusta mariin saakka ulottuvan levikin takia.

Kalima 1934: 4 huomauttaa, ettei ba lähtömuodolla ole varmaa etymologiaa.

Päätelmät

Saameen lainautuneitten sanojen perusteella ims alkumerkitys näyttää olleen sekä 'nahkainen vyö t. remmi' että 'vöihin ja remmeihin käytettävä nahka'. Tämä sopii hyvin yhteen ba sanueen merkitysten kanssa. Myös ksm äänneasu on ba alkuperän kannalta ongelmaton. Epätodennäköiseksi sen tekevät kuitenkin lt–lv sanueen etymologiattomuus sekä ims sanan oletetut vastineet marissa asti.

Sanalle on rekonstruoitavissa länsiuralilainen kantamuoto, johon palautuvat ims ja md sanat sekä mahdollisesti saEt *säsnie* ja Lu *sas'ne*. Md muodoista on ensitavun vokaali heittänyt, mikä *k:n* ja *suhusibilantin š t. -affrikaatan č* välissä on ei-väljille etuvokaaleille *i* ja *e* tyypillistä, vaikkakaan ei poikkeuksetonta. Vokaalin kato ei siis ole rekonstruktion esimd *š*i(k)šna* esteenä, vaikka myös *š*i(k)šnā*, *š*e(k)šnā* ja *š*ü(k)šnā* ovat yhtä mahdollisia. Periaatteessa voidaan siis olettaa urL *š*i(k)šna*, joka on lainattu itäbalttiin. Varjoja kantasuomalaisia tai sitä vanhempia ur lainoja ba kielissä ei kuitenkaan ole (^HÄHKÄ).

Marin muodot palautuvat Aikion 2014b: 153 mukaan kantamarin asuun *š*üštə*, jonka esimuodoksi on rekonstruoitavissa kantamordvan kanssa yhteensopiva *š*e(k)šnā* t. *š*ü(k)šnā*, mutta ei ims sanan kanssa yhteistä -i-llistä lähtöasua. Myös sananalkuinen š- ja sanansisäinen -(k)šn- puhuvat sanan kantauralilaisuutta vastaan. Sekä ba l että md kielissä tavataan -k-n epenteesiä sibilantin edellä, joten niitten -k- voi selittyä sekä säilymänä että sekundaarina rinnakkaiskehityksenä; etymologian kannalta tällä on vain vähän merkitystä.

Todennäköisin selitys lienee ba, urL (> saa, ims, md) ja ma sanojen rinnakkainen lainautuminen jostain Koillis-Euroopassa laajalti puhutusta, mutta sittemmin kadonneesta kielestä (^SALO).

Ei ksm ← ba, vaan tuntematonta yhteistä lähtöä.

***HIIVA** > sm (→) ka *hiiva*, va *iiva*, vi uk *hiiv* s.

A käyte- ja nostatusaine; kaljan pintaan nouseva vaahto t. pohjasakka; **B** humalat juomassa; **C** leivän juuri; **D** tuhka, pöly, höyde; **E** puru

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
Ab	Ab	ab	ab	Ad	A		a	a		
S	L	K	I	R	A	ink				
a					Ae					
				E	va					
li		M	T	V						

vsm **A**

Balttilaislainaetymologia

< kksm *š*iiwa*

← kba *š*i^hwas* > lt š*yvas* a. 1 kimo; vaaleaverikkö; 2 harmaa; harmaahapsinen; pr *sywan* harmaa; ksl *š*i^hwu* a. > pl *siwy* harmaahapsinen; harmaa; sln *siv*, kesl *siv* harmaa; ven *cuø* (hevosesta) harmaa; ym. sl

< kie (katoasteinen) *k*i₁h₁-wo-*

~ kie (e-asteinen) *k*i₁eh₁-wo-* > mia š*yāvāh* tumma, tummanruskea; (ALEW) meng *hāwen* sininen

Koivulehdon etymologian on julkaissut Plöger 1982: 93, joka mainitsee lähtömuodon vastineina liettuasta paitsi a:n š*yvas*, myös s:n š*yvas* 'mehu, kotikalja'. Häkkinen NES s.v. *hiiva* esittää merkitysyhteytenä, että hiiva on harmaata sienimassaa, joka kasvaessaan aiheuttaa nesteiden käymisen ja taikinan nousemisen. Linde 2007: 35–7 tuo lisäksi merkitysparalleelin ven *кѣа* 'kalja' ~ pl *kwas* 'happo'. Hänen mukaansa ba sanan lähtömerkitys lienee ollut 'home' ja hiiva muistuttaa toiminnaltaan hometta.

Muu selitys

= ers *uov*, mkš *šov* 'vaahto'; ma *uov* 'vaahto, kuohu'

Anderson esittää 1879: 114 mordvan ja 1893: 30, 198, 226 marin vastineita s:ille *HIIVA ja v:lle *hiveltää*. Paasonen 1896: 10–1 perustelee oletettua vokaalinpidentymää paralleleilla sm *tytyä* ~ *tyytyä* ja *ivata* ~ *iivata*. Samaan yhteyteen hän liitti v:t *hioa*, *hivellä* ja *hiivata* sekä s:n *hiva* 'hiiskahdus, tuulenhenkäys'. Paasonen kuitenkin pitää md sanaa mahdollisena sm s:n *hyy* 'jääsohjo' vastineena.

E. Itkonen 1946: 303 pitää rinnastuksia merkityssyistä epävarmana, mutta esittää vokaalisuhteen ims *i_a* = md *o* paralleleina sm *nīla* = ers *нола* 'mehu; mahla; neste', sm *hiha* = ers *ожа* id., sm *hinta* = ers *чонда* 'raha' ja sm *hioa* = ers *човамс* 'teroittaa, hioa; raastaa'. LägLoS s.v. *hiiva* katsoo, että myös ims, md ja ma merkitykset sopivat yhteen.

UEW 621 pitää vokaalisuhdetta ims *i* ~ ma *o* perintösanassa mahdottomana. Linde 2007: 35–7 pyrkii kumoamaan myös Itkosen esittämät ims–md vokaalisuhdeparalleelit.

Päätelmät

Merkitykset **BC** ovat johdettavissa merkityksestä **A**. Merkitysten **DE** toissijaisuus **A**:han nähden ei ole yhtä ilmeinen mutta levikin perusteella todennäköinen.

Md *-o-* on ims *-i-*n odotuksenmukainen vastine takavokaalin edellä, vrt. myös sm *iho* = ers *ѣжо* 'pinta' ja sm *kiro* = ers *коп* 'luonne, luonto'. Sen sijaan ma *uov* on äännesyistä erotettava kummastakin, vrt. sm *kiro* = ma *кыр|ыктылаш* 'piestä kieltään, soittaa suutaan' (UED). Ims vokaalinpidennys on luultavasti *h-*n vaikutusta, ^HAARA. Myös semantiikan kannalta yhteys md sanueeseen on uskottava, sillä merkitystä 'oluen vaahto' tavataan ims sanalla kaikkialla merkityksen 'hiiva' yhteydessä (**A**).

Paasonen sm *hiivaan* ja sen mahdollisiin md vastineisiin rinnastamat sanat taas on merkityssyistä erotettava. Myös merkitysten 'hiiva' ja 'harmaa' välinen yhteys on epäilyttävä, merkitystä 'home' taas ei edes tavata ie taholta.

Lt *šjvas* 'mehu, kotikalja' on s:n *syvas* id. toissijainen variantti ja siten etymologisesti erilähtöinen kuin a. *šjvas*, jonka vaikutus on toki voinut aiheuttaa sen alkukonsonantin vaihtumisen, mutta tämä tuskin kuitenkaan on tapahtunut rinnakkaisesti myös kantasuomen balttilaislainojen lähtökielessä.

Ei ← ba, vaan = md.

***HINTA** > sm ka *hinta*, ve vi uk *hind*, va *inta*, li *īnda* s.

A maksuksi vaadittu t saatu määrä; **B** palkka;

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	A	A	A	A	A	A	AB	A	AB	A
S	L	K	I	R	A	ink				

AB	AB	AB	AB	AB	AB
A		AB	AB	AB	va
li		M	T	V	

vsm **AB**; **C** maksuväline, raha; vvi **A**

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šimta = ers чонда hinta, arvo; raha

← baP *šimta < kba *šimta > lt šimtas 1 sata; 2 sadas; lv simts sata; ~ (ensitavun vokaaliltansa epäsäännöllinen) ksl *suta > mksl cemo ym. sl id.

< kie (SEJL) *h₁km̥tóm t. (EDBIL) *dkm̥tóm t. > mia šatám, kr εκατόν, lat centum, miir cēt, go hund, tok A kánt, B kante ym. ie id.

Etymologiaa ehdottaa Uotila 1990a: 137–9. Hänen mukaansa ksm alkumerkitys lienee 'suuri määrä pieniä turkisinahkoja', lähinnä helposti isoiksi nipuiksi koottavia oravannahkoja, jotka ovat pohjoisilla alueilla olleet yleisin vaihtoväline: esim. ma, pe ja tat kielissä 'orava'-sanaan liittyy merkitys 'kopeekka'. Myös sm raha palautuu 'nahkaa' merkitsevään ge sanaan, ja on Koivulehdon 1996a: 425 mukaan alun perin viitannut turkisten lukuun. Ers чонда voi Uotilan mukaan olla joko ← ba t. (Dobrodomov) ← turk.

Helimskin 1997b: 237 mukaan semanttinen yhteys on kuitenkin epäuskottava, ja Venckutė 2002: 175–6 huomauttaa, että lainatun lukusanan abstrahoituminen on epätavallista.

Muut selitykset

1. Setälästä 1896a: 37 alkaen on ims sanaa verrattu ers siin чондо 'ostos tms.', mutta rinnastuksen virheellisyydestä huomauttaa jo Bubrih 1937: 91, ja äännesuhteeseen vedoten sen kumooa Aikio 2015a: 4.

2. Soosaar 2005a: 139 rinnastaa = ma шыдан 'vehnä'; hntI länt, jänt, E tánt 'vilja, ohra', P lánt 'jauhot'. Hän rekonstruoi ma ja hnt sanoille kantamuodon *šääntä ~ *šintä, joka tulee lähelle Katzin 2003: 227 ims-vo rekonstruktiota *šinta. Maanviljelyksen levitessä voitiin viljaa käyttää morsiamen lunnaina tai jopa rahan tavoin kuten Egyptissä, sillä sitä oli helppo mitata ja sen arvo oli korkea, koska sadot olivat nykyiseen verrattuna pieniä.

Päätelmät

Merkitykset **AB** voivat levikistä päätellen olla kummatkin alkuperäisiä; **C** vaikuttaa oppitekoiselta.

Aikion (UED) mukaan em. hnt sanat ovat johdoksia ur verbistä *sewi- (> sm syödä) 'syödä' eikä ma шыдан kuulu äännesyistä niitten yhteyteen. Ur -nt- edustuu marissa -nd-nä, joten se ei voi olla myöskään s:n *HINTA vastine.

Uotilan etymologia on äänteellisesti moitteeton ja semanttisesti mahdollinen, mutta jää merkityseron takia epävarmaksi.

? ← ba.

*HIRCI > sm ka *hirsī*, va *irsi*, vi *hirs*, uk *hirs* s.

A puunrungosta valmistettu pitkä rakennuspalkki; **B** hirttoväline; **C** riuku, salko, tanko, orsi

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
AB	AB	AB	AB	AB	AB	Ab	Ab			
S	L	K	I	R	Ab	ink				
C	C		ac	c	AB					
		c	C	Ac	va					
li		M	T	V						

vsm **AB**; **D** tukkipuu?

Balttilaislainaetymologia

< kksm *širti

← kba *žir^hdi- t. *žir^hdia- t. *žir^hdia^h

~ lt *žardis* (~ *žardys* ~ *žardis*) 1 riuku, tolppa; 2 orsi; 3 aitaus, haka; 4 riukuaita; 5 paratiisin puutarha; 6 tarhurille t. viljelijälle kuuluva maa-alue; pr *sardis* aita; hevosaitaus;

~ kba (SEJL) *žardas t. mieluummin (EDBIL, AIEW) *žar^hdas > lt *žardas* 1 riuku; 2 korkea riukurakennelma, johon ripustetaan kuivumaan pellavaa ja herneitä; nikkaroitu teline; 3 aitaus, haka; 4 riuku- t. orsiteline; 5 nuotio; lv *žārds* jalusta t. teline herneiden, pellavansiementen yms. kuivattamiseen; mon. *žārdi* viljankuivatusteline; ven *зопод* auma, suova; aidattu alue ym. sl

Ensinnä sanaa ehdottaa balttilaisperäiseksi Būga 1908: 29, 189. Lainaetymologian ba vastineineen esittää Nieminen kahdessa balttilaisperäisiä rakennus- ja työvälinepuitten nimiä kartoittavassa artikkelissa (1945b, 1963c). Odotuksenmukaisen -i-n sijaan ba sanoissa on -a-, jota Nieminen perustelee ba vaihtelulla -ir- ~ -ar-: edellinen esiintyy mpr:ssa joissakin sanoissa joissa itäbaltissa on jälkimmäinen. Koivulehto 1979c: 135 tuo vielä lisäperusteeksi, että kaikki ims -rte-vartaloiset sanat ovat lainoja samalta aikakaudelta.

Salo 1997a: 59, 60, 112 täsmentää sanan merkityshistoriaa. Hänen mukaansa merkitys 'rakennuspalkki' on toissijainen ja sana tarkoittanut alun perin ohuempaa (veistettyä?) puuta, kenties oksapunosseinän pystypuuta.

Balttilaislaina oletusta vastustaa Kallio 2006a: 159 ja 2012: 233, sillä ba kielistä ei ole tavattu oletettua katoasteista (-ir-) muotoa. Junntilan 2015c: 244–5 mukaan kyseessä kuitenkin on yksi baltoslaavilaisista sanueista, joihin kuuluu *satem-* että *kentum-*muotoja: edellisiä ovat lt *žardas*, *žardis* ja ven *зопод*, jälkimmäisiä mksl *жародъ*, ven *жародъ* 'salko, riuku' ja ven *зопод* 'kaupunki'. Katoasteista mksl muotoa *жародъ* (< kba *girdis) voisi tällöin pitää epäsuorana

vihjeenä siitä, että myös kannan satemisoituneesta muodosta on aiemmin esiintynyt katoaste *žirdis.

Muu selitys

Slaavilaista lainaa ← ksl *girdi > mksl жердъ, pl żerdź, sln žrd, ven жердь (ym. sl) 'salko, riuku' pitää tietyin ehdoin mahdollisena Setälä 1891: 304: "Jos hirsu tunnustetaan slaavilaiseksi lainaksi, niin samalla on tunnustettava hyvinkin varhaista slaavilaista vaikutusta suomalaisissa kielissä, sillä paitsi ž:n edustusta h:lla tavataan tässä sanassa toinenkin vanhaa ikää osottava tuntomerkki, dentaalikusiliin muuttuminen s:ksi i:n edellä". Tämä edellyttäisi slaavilaiskontaktien samanaikaisuutta balttilaiskontaktien kanssa, minkä vuoksi Mikkola 1938a: 84 vastustaa Setälän oletusta.

Slaavilaisetymologian nostaa esiin Koivulehto 1990b: 151–3 paralleeliksi toiselle ksm š > h -muutosta edeltäväksi katsomalleen sl lainalle *HAUKI. Lainautumisen on kuitenkin täytynyt tapahtua slaavilaiskielten ns. ensimmäisen palatalisaation [tässä kba gi- > ksl gi- > d'ži- > ži-] päätyttyä vasta 500 jKr. paikkeilla, mutta Kallio 1998a: 212 ajoittaa ksm š > h -muutoksen noin vuosituhat vuotta varhaisemmaksi ja pitää slaavilaisperäisyyttä siksi mahdottomana. Hän ehdottaa lähtökieleksi varhaista ba-sl murretta, jossa vastaava kehitys olisi tapahtunut jo vähintään tuhat vuotta aiemmin.

Nyttemmin kantasuomen kronologiaa on myöhennetty ja Kallio 2006a: 159 sekä kannattaa sl lainaoletusta että esittää muitakin samaan kerrostumaan liittyviä etymologioita; samoin Koivulehto 2006b: 180–2 ja 2008: 313, 318. Oletettuja varhaisia slaavilaislainoja ovat kritisoineet Gliwa 2009: 193–7 sekä Saarikivi 2009b: 115–6, jonka mukaan niitten slaavilaisuus määrittellen leksikaalisen levikkikriteerin nojalla, ts. niitä ei ole tavattu balttilaiskielistä, joista ne ovat kuitenkin voineet lainautumisen jälkeen hävitä.

Saarikivi lisää, että ksl ja ksm oletettujen puhuma-alueitten välillä on ilmeisesti ollut leveä kielellisesti ba vyöhyke. Kallio 2012: 233 vastaa, että sanat ovat voineet levitä roomalaisella rautakaudella Venäjän jokia pitkin käydyn kaupan mukana.

Junttila 2015: 244-5 huomauttaa, että *HAUKI ja *HIRCI ovat toistaiseksi ainoat š > h -muutosta edeltäviksi ehdotetut sl lainat, ja kokonaista lainasanakerrostumaa ei luotettavasti voi olettaa kahden mahdollisen etymologian perusteella. Junttila 2016c on esittänyt ba lainaetymologian useimmille muillekin varhaisina slaavilaislainoina pidetyille sanoille.

Päätelmät

Levikin perusteella merkitys **A** vaikuttaa vanhimmalta ja **B** siitä johdetulta. Myös **C** on selitettävissä **A**:sta syntyneeksi yhtä hyvin kuin **A C**:stä; levikki tukee edellistä, mutta lainaselitykset jälkimmäistä mahdollisuutta. Semanttisesti molemmat etymologiat ovat yhtä hyviä.

Ba alkuperä edellyttää katoasteisen lähtömuodon rekonstruoimista dokumentoitujen o-asteisten muotojen rinnalle. Tätä ei tue sl sanue, sillä sen on

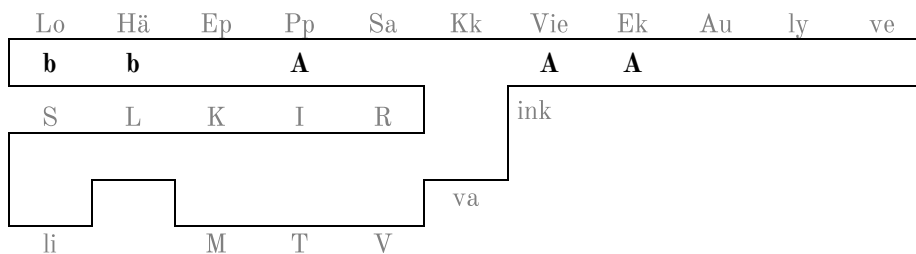
lähinnä painotussyistä oltava eri alkuperää kuin lt *žárdas* ym. (näin EDBIL, AIEW).

Sl etymologia ei välttämättä edellytä lainautumista ennen ksm *ti* > *ci* -muutoksen loppua, sillä sananloppuiset, taivutukselle alttiit elementit substituotuvat usein morfologisesti eli sopeutuvat kielessä tavallisiin t. lainoille tyypillisiin vartaloaineksiin. Tällainen aines on ollut myös mksm *-ci*. Niinpä slaavilaisen lainan sopeutumisen siihen voi selittää samoin kuin myöhempien ruotsalaisten lainojen *kaali*, *tiili* ja *viini* mukautumisen vanhojen *e*-vartaloitten taivutukseen suomen murteissa. Substituutiosta ksl *ǰ*- > *dž*-> *ž*- → ksm *h*-[^]HAKARA, [^]HOOLI.

Ei ← ba, vaan ← sl.

***HIRVAS** > sm ka *hirvas*

A kuohitsematon urosporo; **B** maho lehmä

vsm **A**

Balttilaislainaetymologia

< kksm *širwas s. → ksa 1092 *servēs > P (ylsaa) *sarvvis* täysikasvuinen urosporo

← kba *širwas ~ mpr *sirwis*, [^]HIRVI

Sanan mainitsee Thomsen 1890: 225 HIRVI-etymologiansa yhteydessä. Wiklund 1916: 170, 178 esittää sen erillisenä ba lainana.

Päätelmät

Pp Vie Ek *hirvas* **A** on varmaankin saamen antaman mallin mukaan s:sta *hirvi* muodostettu johdos. Ksaa *servēs on ← *serve 'hirvi'. Kaukaa poronhoitoalueen ulkopuolelta Kuusjoelta ja Askolasta merkitty *hirvas* **B** on varmaan erillinen

johdos, mutta sen motivaatio jää hämäräksi. Suora balttilaislaina on suppean levikin takia paljon epätodennäköisempi selitys.

Ei suoraan ← ba, vaan ← hirvi.

*HIRVI > sm ka *hirvi*, va *irvi*, vi *hirv*, li *īra*, uk *hirv*; > ve *hirvoi* s.

A Alces alces; **B** isokauris l. saksanhirvi, *Cervus elaphus*; **C** ori

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	a
S	L	K	I	R	A	ink				
B	B	B	B	B	A					
b	c	B	B	aB	va					
liK	liS	M	T	V						

> **K** *irves*

vsm **Ab**

Balttilaislainaetymologia

< kksm *širwi → ksaa 1091 *serve > P (ylsaa) *sarv(v)a* hirvi

← baP *širwi- < kba **širwi(a)s* > pr *sirwis* metsäkauris, *Capreolus capreolus* (PKEŽ, EDLIOL) ← kie **krh₂w-* ⇒ av *sruuā-* sarvi; kynsi; kr *ζεφάος* sarvekas; lat *cervus*, kymr *carw* kauris; ym. ie

← kie **kerh₂-* sarvi, luu

Lainaetymologian esittää Thomsen 1890: 225 lähtömuodon epävarmuuden vuoksi kysymysmerkillä varustettuna, mutta katsoo myös s:ien *KĒLA ja *PANU lähtömuotojen säilyneen vain vain muinaispreussissa. Pr sanalla on yleisesti hyväksytty ie etymologia.

Päätelmät

LiS *ira* **C** 'ori' ei välttämättä kuulu tähän. SLW vertaa sitä myös (L) M T a:iin *ira* 'kiimainen'.

Levikin perusteella merkitys **A** vaikuttaa vanhimmalta. Tämä on kuitenkin sovitettavissa ba etymologiaan, jos oletetaan hirven jossain vaiheessa hävinneen suuresta osasta Baltiaa (lähde!) ja sen nimityksen siirtymisen suurimmassa osassa eteläistä itämerensuomea isokauriille (**B**) ja muinaispreussissa metsäkauriille. Tähän sopii myös ba lähtömuodon vastineitten puuttuminen itäbaltista, mutta vsm:een merkityksen **B** täytyisi selittää saapuneen Suomenlahden takaa. Toinen mahdollisuus on olettaa lähtömerkitys 'sarvekas riistaeläin', joka parhaiten sopisi ie sanan alkuperään sarvea merkinneen sanan johdoksena.

AB ← ba; **C** ? < **AB**.

***HOOLI** > sm ka *huoli*, ve *hol'*, va *ooli*, vi *hool*, li *uol*, uk *hyyí* s.

A levoton tunne t. ajatus, murhe; hoidettava tehtävä; huolellisuus; **B** puun haava, halkeama t. rupi; **C** valkea läikkä kynnessä

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	A	A	A	Abc	Ac	A	A	A	A	A
S	L	K	I	R	A	ink				
A	A	A	A	A	A	va				
A		A	A	A						
li		M	T	V						

vsm vvi vuk **A**

? ⇒ *HALĒDA

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šooli (~ *šaali) < vksm *šali → ksa 1156 *sōlō > P (L–Kld) *soallut* kaivaa, kaivella (hampaita)

← kba *žalja- t. *žalja^h ~ *žala^h, ^HALĒDA

Koivulehto 1987b: 196, 208 ehdottaa ba sanan lainautumista vksm:een muodossa *šola, johon ims ja saa muodot palautuisivat. Hofstra 2003: 206–7 kritisoi etymologiaa semanttisen yhteyden puutteesta ja Junttila 2011: 123 oletetun lähtömuodon etymologian epävarmuudesta. Junttila 2015: 180, 254 lopulta huomauttaa, että ksm *a_i*-sanat palautuvat uusimman käsityksen (Aikio 2015) mukaan vain aiempiin *a_i*- eivätkä *o_a*-sanoihin, joten muotoja *HOOLI ja lt *žala* ei voi yhdistää keskenään.

Muu selitys

Hofstra 2003 esittää lainaa ← kge(L) *fōl-, vrt. *fōljan- > meng *fēlan* 'koskea; aistia', mfr *fēla* 'tuntea (aistimus)', msks *gi-fōlian* 'tuntea, aistia, huomata', mysa *fuolen* 'tuntea (aistimus); hyväillä; kosia'.

Päätelmät

Merkitys **B** (josta ? > **C**) liittyy s:ihin Lo Hä *huolema*, *vuolema*, Sa Kk *huola*, Hä *huolelma*, *huolamo*, Hä Sa Kk *huolain*, *vuolain*, Sa–Ek *huohla*, Kk *huohola*, *huolha*, *huokla*, *huolama* **B**; syvennys t. savuaukko uuninpesän yläpuolella; onkalo, kuoppa'; va *oolama*, *ooloma*, R I K *vool*, *voolas* **B**; sekä v:ihin Hä Sa Pp *huoltua*, Lo Hä Sa *huolettua*, *voolettua*, Hä Sa *huolehtua*, Hä *huolettua*, *huolottua* '(hampaista) kipeytyä'; Hä Sa Kk *huoltua* 'laihtua, riutua, kuihtua; (heinistä) kuivua'; Ek *huoltuo* '(puusta) rosoutua'.

Tämä sanue on varmasti ge alkuperää. Kyse voi olla s:ien Lo Hä Ep Sa Kk *holo*, Hä *holama*, Ep Pp Sa *holi* 'kolo, reikä, onkalo' (← ksk *holō > ru *håla* 'kolo, luola, onkalo', ^HULAS) rinnakkaismuodoista, joissa *h-* on venyttänyt vokaalin (^HAARA, ^HIIVA), mutta lähteenä voi myös olla ge sanueen pitkävokaalinen johdos *hōlō > msk *hōla* 'murtuma'. V:ien merkitys '(hampaista) kipeytyä' lienee kehittynyt kuten *kolottaa* s:sta *kolo*. Sanueen *v-* alkuiset muodot lienevät v:n *vuolla* vaikutuksen tulosta.

Merkitys **A** on näistä erillinen ja laajan levikkinsä tuella palautuu kantasuomeen. Sille esitetty ge alkuperä on epätodennäköinen, koska oletetulle **fōl-* kantaiselle s:lle ei tunneta vastineita, sen kantaverbi on tuntematonta alkuperää (EDPG) ja sisältää pikemminkin merkityksen 'tunne, tunto, aisti' kuin 'huoli'.

Myös ba etymologia edellyttäisi lähtömuodoksi *i-*, *ia-* t. *iā-* (> *ē-*) vartaloista substantiivina, jollaista ei ba-sl kielistä tunneta. Toisena ongelmana on ensitavun vokaalisuhde, joka edellyttää lainautumista ennen (?vksm ~) kksm *a* > *aa* (> *oo*) -muutoksen alkua; rinnakkaistapauksia ei tunneta. Merkityksen puolesta ba alkuperä vaikuttaa mahdolliselta, samoin edelleenlainautuminen kantasuomeen konkreettisesti 'hampaista huolehtimisen' merkityksessä.

Semanttisesti sopivin lähtömuoto olisi ksl (**ǵē^hli* >) **d'zá^hli*, josta > ven *жалъ* 'säälä', ^HALĒDA. Kantaslaavin "ensimmäisen palatalisaation" ja sitä seuranneen takaistumisen *ē* > *ā* tulisi kuitenkin olettaa tapahtuneen jo ennen kksm *aa* > *oo* ja *š* > *h* -muutoksia. Jälkimmäiselle on paralleeleja (^HAKARA, ^HIRCI), mutta edellinen tekee slaavilaisesta etymologiasta hyvin epävarman.

A ?? ← ba; **B** ← sk.

***HOONĒH** > sm *huone*, ka *huoneh*, (ve *honuz*,) va *oonō*, vi *hoone*, liS *ohne*, uk *hoonōh* s.

A talo, rakennus; **B** aitta (ei yl. viljalle); **C** seinien rajoittama sisätila

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
AC	AC	AC	Ac	aBC	aBc	Ac	A	A	A	
S	L	K	I	R	AC	ink				
AB	A	A	A	A	AC					
	A	A	A	A	va					
liK	liS	M	T	V						

vsm **AbC** vvi **AC**

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šoonēš (~ *šaanēš)

← kba **šā^hnia-* > lv *sānis*, yl. mon. *sāni* sivu, kylki; lt *pa|šónis* ~ *pā|šonis* sivu, kylki; lähinaapurusto

← kba *šá^hna- > lt šonas 1 ihmisen t. eläimen kylki, sivu; 2 puoli; reuna; esineen toinen kylki t. puoli; 3 lähellä jotakin, vieressä; keskikohdan jommalla kummalla puolella; ranta; 4 paikka ulompana, reunustalla, kauempana; 5 toinen puoli, suunta; ilmansuunta; 6 maa, paikka, alue; 7 vastustaja, jonkun toisen puolta pitäjä; puolison suku; 8 kylkiluu; 9 näkökulma; lv sāns, yl. mon. sāni sivu, kylki; ? (SEJL, EDBIL; toisin AIEW) ~ kba *šá^hnīs > misl mon. canu ym. sl reki

Koivulehto 1992b: 167–72 ehdottaa, että ksm s:n lähtömerkitys oli 'sivuhuone, sivurakennus' ja se on joko johdos ba muotoon *šōna- (= lt šonas, lv sāns) palautuvasta lainasta *šōna ~ *šōne, tai mieluummin suora ba laina joko muodosta *šōnīs (= lv sānīs) tai muodosta, jota vastaa lt šoninė 'kylkipala; sivuhuone'. Merkitysparalleelina Koivulehto esittää johtosuhteen *kylkeinen* 'sivuhuone' ← *kylki*.

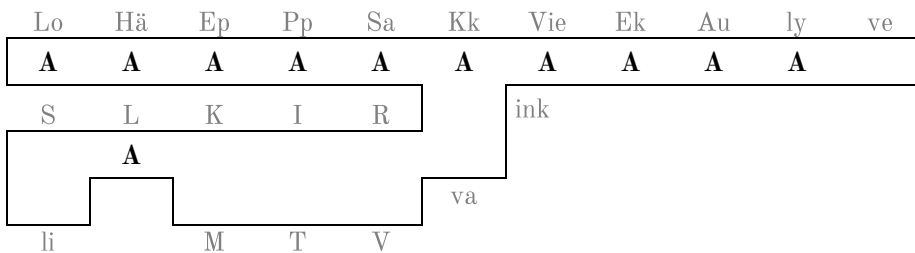
Päätelmät

Levinnein merkitys on yleisluontoinen 'talo, rakennus' **A**, josta **BC** ovat johdettavissa. Ba etymologian edellyttämä lähtömuoto 'sivurakennus' tulee kuitenkin lähemmä merkitystä **B** 'aitta', jonka on mahdollista tulkita myös säilyneen ksm:sta asti kahdella alueella (Sa-Kk, S). Ba taholla rakennuksiin viittaa vain lt johdos *šoninė*, eikä sanueella ole varmoja vastineita itäbaltin ulkopuolella, joten etymologia jää epävarmaksi. Sitä kuitenkin tukee talonrakennussanaston lukuisuus ba lainojen joukossa.

?? ← ba.

***HUKTA** > sm *huhta*, ka *huuhta*, vi *uht* s.

A kaskimaa

vsm **A**

~ Sa Kk *huuhta*

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šukta ~ ers *uymō*, mkš *šufta* puu

← kba *šuktas, vrt. av (*upa-*)šuxta- sytytetty, pers *sūxt*: *sūxta* sytytetty, oss *syğd*, Digor *suğd* käryävä, kärventynyt, palanut; palo, palopaikka

(EWAia II 655–6) < kir **tsuxta-* < kia **ćukta-* < kie pf. partis. *kuk-to verbistä **keuk-e/o-* palaa, hehkua (LIV 331)

Koivulehdon balttilaislainaetymologian julkaisi ensinnä T. Itkonen 1987b: 179. Koivulehto 1990d: 129 perusteli arjalaisin vastinein lähtömuotoa, joka ei ole ba-sl kielissä säilynyt. Md merkityskehityksen 'kaski' > 'puu' hän rinnasti vi s:n *kask* merkityksenmuutokseen 'kaski' > 'koivu'.

Muu selitys

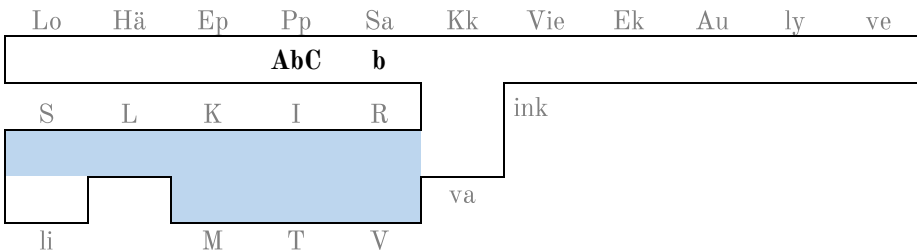
Koivulehto 1999a: 225–26, 233 korjaa itse omaa etymologiaansa: lähtömuotoa ei tarvitse rekonstruoida ba taholle, sillä iranilainen alkuperä sopii äänteellisesti yhtä hyvin kuin balttilainenkin.

Päätelmät

Ei ← ba, vaan ← ar.

***HULAS** > sm *hulas*

A hirsirakennuksen nurkkasalvos t. sen ulkonevat päät; **B** nurkkasalvoksen hirren loveus; **C** seinästä tms. ulkoneva katosmainen t. räystäsmäinen osa, lakka

vsm **D** huoneen nurkka, soppi

~ Pp *fulas, vulas*; ⇒ Ep *hulahinen*, Pp *hulain* **AB**;
 ~ (Hä) Sa *hulas-*, *hula-*, *hulu-*, *hulaus-*, *hulli|vesi*, väljä, runsas vesi;
 tulvavesi; (Hä) Pp Sa Kk *hule-*, *hulve|vesi* id.; jään päälle noussut vesi

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šulas

← baP *šulas < kba *šulas > lt *šùlas* 1 tukki, hirsi; tanko; 2 rakennuksen, porttien, aidan t. sillan pystyhirsi t. tolppa; ovenpieli, aidantolppa; 3 kuv. tärkeä ihminen, tukipylväs; 4 koneen t. välineen jalka; 5 tynnyrin kylkilauta; 6 pyörän t. rattaan pinna; 7 puinen kaivo; 8 elimen osa; (lt → lv *šuls* rakennuksen seinään lisärakennuksen kiinnittämiseksi pantava lovellinen tukipuu); pr *sulis* teline (LEW, EDBIL, ALEW; toisin SEJL) ← kie katoasteinen *ksul-os > kr *ξύλον* puu; ym. ie

~ kie *e*-asteinen *kseul-o > kba *şeul > ksl **ǰawl|a* ~ *-ā^h* ~ *-ia* > pl *szulo* puinen aidanseiväs; seinää kannattava pystyhirsi; sln kesl *šūlj* pölkky; ukr *ujna*, ven *ujno* aidanseiväs; ym. sl

Ba alkuperää esittää Nuutinen 1984. Hänen mukaansa ba s. on kuulunut alkuaan pystysalvostekniikkaan ja sen alkumerkitys ollut 'paalu, tukipuu'. "Pitkälle jätetyn toista rakennusta tukemaan tarkoitetun hirren merkityksestä se on siirtynyt merkitsemään toisaalta nurkkapiin pitkiä hirsii ja toisaalta katto- ja räystäsrakennelman ja päädyn sivuseinien pitkiä hirsii ja niiden rajaamaa avaraa etutilaa. *Hulas* on myös kuulunut kaivojen rakennustekniikkaan alkuaan avoimen vesipaikan paaluna. Balttilaisella taholla tukipuista on kehittynyt tynnyrin kimpää. Suomessa avoimien paaluvesien *hulas* on kiintynyt avointa, väljää vettä merkitseviin sanoihin."

LägLoS pitää Nuutisen etymologiaa äänteellisesti ja semanttisesti parempana kuin ge selitystä. Junttila 2012: 286 huomauttaa, että lt *šulas* on Smoczyńskiin (SEJL) mukaan lainaa ← pl *szulo*, mutta toisaalta Derksen (EDBIL) rekonstruoi sanan kantabalttiin (Junttila 2016a: 139).

Muu selitys

Toivonen 1944: 348–52 esittää lainaa ← ge **hula-* 'ontto' ~ *hulaz 'loukko' > msk *holr* 'ontto', *hol* 'aukko', no *hol*, ru *hål* 'reikä, aukko; kolo, syvennys, kuoppa; pesä, luola'; mfr, meng *hol* 'ontto; luola'; mysa, kysa *hol*, sa *hohl* 'ontto'. Nuutinen 1984 kuitenkin pitää ge sanuetta semanttisesti liian kaukaisena.

Päätelmät

Merkitykset **AB** liittyvät kiinteästi toisiinsa eikä niitä ole helppo asettaa kronologiseen järjestykseen. **C** selittyyne **A:n** metaforana, motivaationaan 'seinästä ulos työntyvä osa', Nuutisella s. 182 'pitkälle ulos pistävä hirrenpäät', joka tulee hyvin lähelle lv s:n merkitystä.

Semanttisesti ba selitys on siis perusteltavissa s:n ***HULAS ABC** osalta. Yhdyssanan *hulasvesi* rinnakkaismuotoineen liittäminen sen yhteyteen vaatii kuitenkin olettamaan melkoista merkityksensiiirtymää 'palkein tuetun lähteen vesi' > 'väljä, runsas vesi, tulvavesi'. Varianteista levikiltään laaiin ei sitä paitsi ole *hulas-*, vaan *hulevesi*. Sanueen todennäköinen lähtömuoto on ksk *hulwiō > msk *hulr* 'lätäkkö, vetinen paikka', ru murt. *höl* 'syväne', mysa *hul(i)wa* 'lammikko, lampi' (^AnEW s.v. *hylr*).

S:n suppea levikki ei tue korkeata ikää eikä sen myötä kumpaakaan esitettyä lainaetymologiaa. Toisaalta useimmat *-As*: *-Aha*-vartalot ovat jo kanta-suomeen saatuja lainoja; ^ kuitenkin *HIRVAS.

Ba-sl sanoille on ehdotettu monensuuntaisia lainautumishypoteesejä, mutta ne on kuitenkin selitettävissä saman ie kannan eri apofonia-asteitten jatkajiksi, ^Klingenschmitt 2008: 423. Lv *š-* (eikä ***s-*)alkuista muotoa on kuitenkin pidettävä lainana, merkityssyistä mieluummin liettuasta kuin venäjältä.

← ba; sm *hulas-*, *hule|vesi* ← ge.

*HUTTU > sm ka va *huttu* s.

A (jauho)puuro; B sose; C huono, mitätön

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
c			a	Ab	Ab	A	A	A	A	
S	L	K	I	R		ink				
					A					
					va					
li		M	T	V						

vsm abc

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šuttu ← *šuntē-

← baP pr. *šunta < kba *šu-n-ta- ← *šut- ⇒ lt *šusti*: *šūnta*: *šūto* 1 höyrytä; 2. höyryttää, valmistaa ruokaa; 3 hiota, lämmetä; 4 muhia kosteudessa; 5 hautua, muhia rikki (iho); 6 pilaantua lämmössä; 7 pehmentyä, sulaa (lumi, jää); lv *susti*: *sūt*: *suta* 1 kuumeta, hautua; 2 maata, makoilla, viivyttellä

⇒ lt *šutėklis* 1 maustettu perunamuusi; 2 lämmin haude paahdetuista pellavansiemenistä, kaurasta, perunasta tms.;

⇒ lt *šutin|ti*: -a: -o 1 keittää vähässä vedessä, höyryttää, hauduttaa; 2 polttaa viinaa; 3 keittää vaatteita, kankaita t. verkkoja lipeässä; 4 pehmentää kuumassa vedessä t. höyryssä pitämällä; 5 kiehauttaa; 6 puhdistaa keittämällä; 7 parantaa pitämällä lämpimässä vedessä; 8 pitää lämpimänä

⇒ lt *šutiėnė*, *šutėnė* keitetyt ja haudutetut perunat;

⇒ lv *sutnes* kaurajauhoista ja ryyneistä kiehautettu t. eriviljaisia jauhoja veteen t. maitoon sekoittamalla tehty ruoka

⇒ lt *šūtas* 1 kostea, seisova ilma; kostea mädän lemu; 3 höyry; häkä; 4 hiki; 5 (*iššūtimas*) hiertymä, ihon ärtymys;

⇒ lv *sutums* akanoista kuumassa vedessä valmistettu rehu

? (LEW, AIEW; toisin SEJL, EDPG) ← kie *tkeut- t. *kseut- > kge *seupan > msk *sjōda* ru *sjuda*, sa *sieden*, meng *sēođan*, eng *seethe* ym. ge kiehua; keittää

Orrman 1993: 100 esittää lähtömuodon vastineeksi passiivin partisiipin perfektin neutria *šūsta* 'haudutettu, höyrystetty' lt v:stä *šusti*. Vertauskohdiksi hän tuo samasta lt sanueesta myös s:t *šutra* 'hauduttava kuumuus', *šūtas* 'höyry' ja *šustinis* 'kaurapuuro'. Orrman edellyttää, että sana on lainautunut ennen morfeeminrajaista äänne muutosta ie -tt-/-dt-/-td-/-dd- > ba -st-/-zd-, ^HAITTA. Ims -u edustuu kuten s:ssa *HAPU.

Junttila 2015c: 183 huomauttaa, että kba -st-n ja -zd-n odotuksenmukainen edustus lainoissa on -st-, ^RASTAS, ^HAASTADAK, ^KAUSTA, ja niitä vastaa sibilantin ja klusiilin yhtymä ba-sl kielten ohella myös arjalaiskielissä ja kreikassa, joten balttilaislainoissa niitten taustalle rekonstruoitu geminaatta-

klusii li tuskin edustuu. Lähtömuodon vastineeksi sopii kuitenkin jokin lt v:n *šusti* johdos, jossa vartalo **šut-* edustuu sellaisenaan. Junttila 2017: 132 lisää, että ba *-t-* edustuu odotuksenmukainen geminaattana, ja lv *sutnes* merkitsee jauhopuuroa aivan kuten sm *huttu*; lainan tarkan lähtömuodon vastine ei kuitenkaan ole säilynyt ba kielissä.

Pystynen (wikissä) huomauttaa, että Lo merkitys **C** tulee erottaa sm sanojen *huti* (murt. myös *hutti*, *hutoi*), *hutaista*, *hutiloida* ym. kanssa yhteen kuuluvana. ***HUTTU AB** taas voi Pystynen mukaan palautua lainautuneen verbin passiivin partisiippiin, mikä selittäisi *-tu*-aineksen.

Muu selitys

Wichmann 1901: 107 rinnastaa ims sanueeseen ko udm s:n *uvid* 'keitto', mutta Uotila 1938: 126 toteaa, ettei pe *-d* vastaa ims *-tt-*tä. Pystynen (wikissä) ehdottaa, että ims ja pe s:t voisivat johtua yhteiseen kantakieleen rekonstruoitavasta v:stä **šuNtV-* 'keittää, hautua ym.', jonka passiivin partisiippiin ims muoto palautuisi, vrt. sm *tuttu* < **tumb-tu*.

Päätelmät

Levikistä päätellen ims alkumerkitys on **A**, josta > **B**. **C** on eri lähtöä.

Ims äänneasun selittää parhaiten oletettu partisiippilähtöisyys. Kadonneen kantaverbin merkitykseksi voi ba etymologian pohjalta rekonstruoida 'hauduttaa, höyryttää', pe vastineen pohjalta taas 'keittää'. Kumpikin sopii ims s:n semantiikkaan. Toisaalta suppeahko ims levikki ei tue kumpaakaan oletusta.

Äännesuhteet (*-t + t- > -st-* ja nasaalipreesens) viittaavat ba sanueen korkeaan ikään, samoin *o*-asteinen nominikorrelaatti **šauta-*, josta → ***HAUTA**. Myös ba sanueen ge rinnastus vaikuttaa uskottavalta, vrt. AIEW s.v. *šusti*.

On selvitettävä, voisiko pe sanan selittää lainana kadonneesta ksm verbistä, jolloin molemmat voisivat palautua ba verbiin.

? ← ksm **šuntē-* (? → pe) ← ba.

*HUURU ~ ****HUTRU** > sm ka *huuru* s.

A höyry, usva; pilvi; (?uud.) kylmään pintaan tiivistynyt kosteus; (?uud.) härmä, kuura; **B** äkkipikainen, oikukas; **C** ajatus

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
a	A	A	Ab	A	A	A	a	C		
S	L	K	I	R						ink
										va
li		M	T	V						

vsm **a**

Balttilaislainaetymologiat

1. < kksm *šuuuru

← ba, vrt. lt *šiūrūs* 1 hyytävä; 2 kylmä; 3 terävä, vahva

~ lt *šiaūras*, -à = *šiaurus*, -i, ^HAURU

Etymologiaa esittää Suhonen 1992: 417. Hän pitää todennäköisimpänä lähtömuodon vastineena lt adjektiivia *šiauras* 'kylmä, pohjoinen, ankara', jolloin tarkkana lähteenä on voinut olla yks. instr. ~ lt *šiaurū*. Muitakin ba *a*-vartaloita Suhonen katsoo lainautuneen ims *u*-vartaloina.

2. < kksm *šutru

← kba *šutra^h > lt *šutrà*₁ seisova, kuuma ja kostea ilma; höyry; lv *sutra* 1 höyry, huuru, utu; 2 lantavesi; löysä paska; 3 huora, lutka

← kba *šut- > lt *šusti*, ^HUTTU

Lt sanan pohjalta Liukkonen 1999: 52–3 palauttaa ksm muodoksi *šutru, jolloin karjalasta on odotuksenmukainen *-dr*-muoto selitettävä hävinneeksi ja ka *huuru* suomesta lainatuksi. SMS:n mainitsemia variantteja *huuru* ja *huura* alkuperäisempänä Liukkonen pitää Lönnrotin sanakirjan muotoa *huuro* ← ba *šutrō.

Muu selitys

SSA selittää sanan deskriptiivisenä kontaminaationa *huude* + *höyry*, osittain + *kuura*.

Päätelmät

Merkitykset **BC** palautunevat metaforan kautta merkitykseen **A**. Vanhin merkitys 'höyry, usva' on sama kuin sanueella *HAURU ~ *häärü ~ *höörü **AB**.

Rekonstruktioilla *hutru ei ole aineiston tukea, vaan Sa–Au muodot jatkavat muotoa *huuru. Ei Suhonen eikä Liukkonen selitä tyydyttävästi ims vartalovokaalia, sillä instrumentaalimuodosta lainautumiselle ei ole perusteita eikä Lönnrotin sanakirjaa voi pitää riittävänä lähteenä. Lt *šiūrūs* taas selittyy äännerakenteensa kautta myöhäiseksi, ^ALEW s.v. *šiauré*.

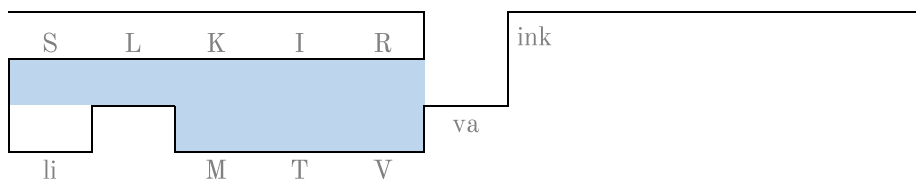
*HUURU selittyy luontevasti s:n *HAURU varianttina, johon on äänteellisesti ja semanttisesti vaikuttanut Hä Pp–ve S *huudeh 'huurre, härmä; usva'.

Ei ← ba.

*HÄHKÄ > ka *heähkä*, ve *hähk* s.

A vesikko, Mustela lutreola

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
							a	A	A	A

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šāškā

← kba *šēškas > lt *šėškas* 1 hilleri, Mustela putorius; 2 haiseva ihminen; 3 riidanhaastaja; 4 pelkuri; 5 hääseremonian osallistuja; 6 omilta varastettu esine; 8 naisen sukupuolielin; lv *sešks* 1 hilleri; 2 taskuvaras

Etymologiaa esittää Thomsen 1890: 223. Liukkosen 1999: 49 mukaan ba lähtömuoto on johdos lt verbistä *šik|ti*: -a: -o 'paskantaa' (alun perin Būga 1922: 290), Junttila 2015b: 28 lisää sille vaihtoehtoisina selityksinä ← lt *šešti* 'vihoitella, moittia' (Karaliūnas 1970: 209–10) ja ~ lv *sešķēt* 'likaantua' (ME 1927–29).

Muut selitykset

1. ba ← ims = ma *uauke* 'vesikko, tuhkuri' (→ tšuv *uaukā*, tat *šāške* 'vesikko'), selk *tööte*, *töut*, kam *ča* 'saukko'.

Marin vastinetta ja ba sanan mahdollista ims lähtöä esittää Wichmann 1911: 253, joka samassa yhteydessä kumoaa ba sanalle tuolloin kannatetun ie selityksen. Toivonen 1933: 98 esittää mahdollisia vastineita samojedista asti. Kiparsky 1949: 66 lisää, että vesikko elää laajalti Euroopan-puoleisella Venäjällä, mutta on lännempänä hyvin harvinainen, mikä sopisi hyvin yhteen sanan uralilaisuuden kanssa.

Junttila 2015c: 238 huomauttaa Hyllestedin 2014: 203–7 perustelevan semanttisesti ma s:n *uauke* yhteyttä s:iin *uauke* 'källy, miniä', joka s:n *užjar* 'pikkusisko' johdoksena palautuu *sVs-alkuiseksi eikä siis sovi s:n *HÄHKÄ vastineeksi. Ehdotettua lainasuuntaa Junttila ei pidä todennäköisenä, koska muitakaan ksm lainoja ei balttilaiskielistä ole pitkästä etsinnästä huolimatta löytynyt.

2. Junttila 2015b: 28–31 ehdottaa ims ja ba sanoille yhteistä substraattilähdettä, johon voisi yhdistää myös esimerkiksi s:n *KATAGA ja siihen liitetyn ba sanueen.

Päätelmät

Sekä ma *uauke* että ba sanue sopivat täysin ims s:n merkitykseen. Samojedin sanue poikkeaa merkitykseltään niistä, eikä muilla *h*-alkuisilla ims sanoilla ole samojedissa asti vastineita, joten se on erotettava yhteydestä. Marin sanakaan ei vokaaliltaan vastaa ksm *šāškā- tai edes *šāška-muotoa. Niitä ei siis voi palauttaa yhteiseen kantamuotoon.

Lt v:ä *šešti* ei LKŽ tunne. Lv *sešēt* ~ *sešķēt* liittyy lt v:iin *šikti* ← kba *šek- 'paskantaa', mutta uskottavaa johdossuhdetta sen ja s:n *šėškas* välille ei löydy

(^AIEW). Auki jää vain mahdollisuus, että kantasuomi, kantamari ja itäbaltti ovat kukin tahollaan saaneet sanan jostakin sittemmin kadonneesta kielestä.

Ei ksm ← ba, vaan tuntematonta yhteistä lähtöä.

*HÄI- ⇒ *häi-tä-däk > ka *häiteä*;

⇒ *häigä-t-täk: *häikä-dä- > va *häigätä*;

⇒ *häikä-is-täk: *häikä-ise- > sm *häikäistä*, ka *häikäissä*;

⇒ *häigä-stä-däk: *häigä-stä- > sm *heijastaa*

A kuvastaa, kuvastua; **B** häämöttää, kajastaa; **C** häikäistä; **D** häilyä; huimata; **E** estää, hillitä; hälventää; häiritä; ajaa pois, karkottaa, torjua, häitää.¹¹

*häitä- > Sa Vie Ek Au *häitää*, *häiteä* **BC**; ink *häittää* **C**; (Au *häitää* **E**)

*häikä- > ink *häjäädä*: *häikää*, va *häigätä* **C**; (Ek Au *häikätä* **E**); Lo–Vie *häikäistä* **C**; vsm *heijäistä*, Lo (Pp Sa) vsm *heijaista*, Hä vsm *häijäistä* **C**, Kk *häiväistä* **C**; (Lo Pp Sa *häikäistä* **E**); Lo Hä Pp Sa vsm *heijastaa* **ABC**; (Sa Kk *heijastaa* **D**)

Balttilaislainaetymologia

← kksm *šāj- t. *šājā-

← baP *šei- t. *šejā ~ šēja- < kba *šej^(h)- t. *šej^(h)a^h ~ šej^(h)a- > lv *seja*, murt. *seija*, *sejs* 1 kasvonpiirteet, kasvot; 2 (elävän olennon) varjo; peilikuva

~ (kba *e*-asteinen *šei^(h)- vai katoasteinen *šī^(h)-? >) ksl *šijā^htēj > mksl *cua|mu*: -*emz* (~ *cbā-*) säteillä, loistaa; näkyä ym. sl

(EDBIL) < kie *e*-asteinen *skēh₂-ih₂- (? > *skēh₂-ih₂-) vai katoasteinen *skh₂-ieh₂-? (LIV 546.) On myös oletettavissa *s-mobileton* rinnakkaisvartalo *keh₂-, jota ba-sl muodot voivat edustaa, jolloin ei tarvitse olettaa *sk:n säilyneen katoasteessa velaaristumatta ja yleistyneen sitten baltoslaavissa takaisin *e*-asteeseen. Kaikki ba-sl muodothan selittyvät *e*-asteesta, eikä katoasteesta ole varmoja jälkiä.

Uibo 2007: 571–4 esittää v:lle ba alkuperää, jolloin **C** on helposti johdettavissa lähtömuodon kanssa yhteisestä alkumerkityksestä **AB**. Uibon mukaan tähän kuuluu myös Hä Sa Kk Vie *häikäistä* ~ ink *häjäädä* va *häigätä* **C**, jonka *-k-* on jälkisyntyinen, ^ vi *vähk* 'rapu' < *VÄHJÄ. Se saattaa olla äänteellistä vaikutusta homonymisesta, *heikko*-sanueeseen liittyvästä v:stä Lo Hä Pp Sa *häikäistä* 'estää, hillitä; häiritä, ajaa pois'.

Päätelmät

Heijastaa **D** liittyy v:iin Lo Hä Pp Sa Kk Au *heijata* 'keinuttaa, keinua, heilua; huimata'. Toinen ilmeisen erilähtöinen merkitys on **E**, joka esiintyy useammalla erijohtimisella verbillä: Lo Pp Sa *häikäistä* 'estää, hillitä; häiritä, ajaa pois', Ek

¹¹ Karttaskeemat on laadittava arkistotietojen pohjalta, sillä SMS ei erottele merkitysten levikkejä.

Au *häikäätä* 'hälventää, karkottaa', Au *häittää* 'torjua, hätistää'; näitten taustalla lienee sama **häi*-kanta kuin v:llä *häipyä*.

Jos sm *heijastaa ABC* ja vsm *heijäistä C* palautuvat kaksitavuiseen kantaan, siihen on rekonstruoitava joko *-jj-* tai *-jk-*. Ink *häjäädä*: *häikää*, va *häigätä C* tukevat *-j-*n tulkintaa *k*:n heikon asteen vastineen hävittyä syntyneenä siirtymä-äänteenä. Diftongin *-ei-* ja *takavokaalisuuden* voi selittää sekundaarinen yhteys em. v:iin *heijata*. Tällöin kannaksi rekonstruoituu mksm **HÄIKÄ-*, josta myös sm *häikäistä C* selittyy, mutta kokonaan se ei voi olla balttilaista lähtöä.

On kuitenkin rekonstruoitava myös kanta **HÄI-*, josta $\Rightarrow$ Sa Vie–Au *häittää BC* ja ink *häittää C*. Tästä on **HÄIKÄ-* ilmeisesti johdettu *-k*-tilkkeellä, jolla interjektioista ja fonesteemeista muodostetaan momentaaniverbejä ja kontinuaatiiviverbejä (*vil-k-aise-*, *äh-k-y-*, *äh-k-äise-*, ^Kulonen 2010: 190, 238–9).

Äänteellisesti **HÄI-* vastaa täysin kba verbikantaa **šei^(h)-* ja ba verbikannoista on muodostettu ikivanhalla ksm *-tA*-johtimella ainakin lainaverbi **PETTĀDĀK*, mutta mksm Suomenlahden kantamurteessa on dentaaliobstruenttien edellä (Kallio 2018: 261) säännöllisesti *äi* > *ei*, joten *häittää* ei voi palautua kksm muotoon **šäi-tä-*. Ilman ksm verbinjohdinta eivät yksitavuiset ba verbikannat lainaudu eikä *-k*-tilkkeen käytöstäkään lainaverbien morfologiseen substituutioon ole näyttöä.

Todennäköisesti **HÄI-* onkin supistunut vasta *äi* > *ei*-muutoksen jälkeen muodosta < **häj-i-*, jonka kantana on balttilaislähtöinen s. **häjä* < kksm **šäjä* 'heijastus, kuvastus'.

C < *AB* $\Leftarrow$ **häjä-* $\leftarrow$ ba **šejā* ~ *šēja-* 'heijastus'.

*HÄICI > sm ka *heisi*; (*e* > *ō*) vi *ōis* s.

$\Rightarrow$ ***höütü** > sm *höyt|y* ~ *-ö* ~ *-ä*, ka *höyt|y* ~ *-öi*, uk *höüd* a./s.

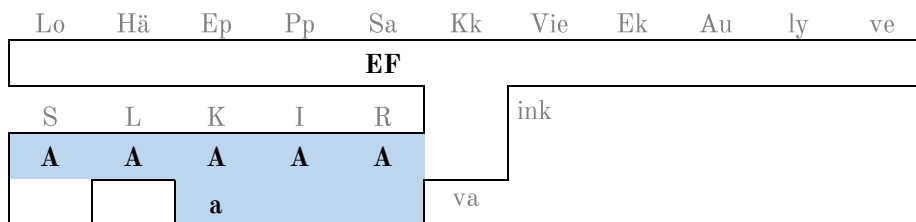
$\Rightarrow$ ***häideh** > Hä *heide* (> sm *hede*), vi *heie*, uk *häi|eh* ~ *-eq*: *-de* s.

$\Rightarrow$ ***häide|lmä, -rmä** > ve *heidom*, va *ed'ōlmo*, li *ēdrym*, uk *häierm*, *hä(i)elm*; (*ei* > *e*) sm *hedelmä* s.

$\Rightarrow$ ***häidiece-** > ve *heid'ita*, va *ed'dittsää*, vi *ōitseda*, uk *häidsedäg* v.

$\Rightarrow$ sm (*koiran*)*heisi(puu)*, vi (*koera*)*ōis|puu* s.

*häiei **A** kukka, kukinto; **E** röntsy; korsi; juolavehnä; riippuva rihmamainen koivunoksa; hämähäkinseitti; muu rihmamainen rakenne; **F** Cestoda, heisimato

li		M	T	V	
----	--	---	---	---	--

vsm **eF** vvi **A**⇒ MT *äidsen*, V *häidseq* **A**; ve *heiže* **FG** (hoikka, hento)

*höütü C hahtuva, haituva; nöyhtä, hilse; rikka, puru; harso; kevyt lumi; a. hahtuva- t. harsomainen; **D** Viburnum opulus, koiranheisi; **F** Cestoda, heisimato; **G** a. pitkä, laiha, hontelo

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
e	C	e	e	C	C	e	dFg	dF		
S	L	K	I	R		ink				
				e	C					
				e	C	va				
li		M	T	V						

vsm **e**~ Hä *höysi: höyde-*, V *höüs: ? C*; Kk *höis D*; Lo *höysy F*; Kk–Au *höi F*

*häideh B heinän t. viljan hede t. kukinto ja sen siitepöly; **E** säie; lanka, nyöri; kuitu

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
B										
S	L	K	I	R		ink				
E	E	E	abE							
			E	E	va					
li		M	T	V						

> vsm *hede B*

*häide|lmä ~ -rmä A kukka, kukinto; **B** heinän t. viljan hede t. kukinto ja sen siitepöly

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve	
b	B	B	B	B	b						b
S	L	K	I	R	ab	ink					
					b						
A				A	va						
li		M	T	V							

li	M	T	V
----	---	---	---

vsm **b**; **K** hedelmä

> Pp *heelimä*, Sa *heilimä*, Sa *helmi*, Sa Kk *hielima*, ink *hielmas*, V *häherm*

***häidice-** **H** kukkia; **J** heilimöidä, kukkia (ruis, pellava, tuomi)

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
										J
S	L	K	I	R						
H	H	H	H	H	J	ink				
		H	H	H	va					
li		M	T	V						

vvi (*höitseda*) **H**

> R *eie(s)tada*, *eietseda*; R–K *õileda*;

I (K) *õilitseda*, *eelitsedä*; K *õlmitseda*, *elmitseda*; M–V *äitsnedäg*

~ Hä *heitää J*, *heitää 'J*; rispaantua, olla repaleinen'

(*koiran*)*heisi*|*puu* **D** *Viburnum opulus* (myös *Sambucus racemosa*, terttuselja)

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
d	D	D	d	D	D		D	d		
S	L	K	I	R						
D	D	D	d	d		ink				
			d		va					
li		M	T	V						

<i>heisipuu</i>
<i>heisipuu ~ koiranheisi(puu)</i>
<i>koiranheisi(puu)</i>

vsm **d**

> Lo Hä Sa Kk Ek *höys(i)-*; Sa Kk Ek *höi(s)-*, Lo Hä *höysti-*; Hä *höyty-*, *höys(s)y(tys)-*, *höys(s)ö-*, *höyssi-*, *höystö-*; Ep *höytö-*; Sa Kk *hel(i)s-*, *hies-*; Kk *heliäis-*, *hers(i)-*, *herski-*, *höls-*, *hö(y)rs-*, *hörs(k)y-*; Ek *helsto-* (?); I K *õilis-*; S *õits|puu*; L *õisk(as)*

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šājti

← baP *žeid- < kba *žei^hdas > lt *žiedas*₁ 1 kukinto; 2 kukka; 3 kukkiminen; 4 väri; 5 valiojoukko, eliitti; 6 mon. kuukautiset; 7 home; 8 kynnen valkoinen osa; 9 epiteetti, jolla kuvataan kaunista neitoa tai nuorukaista; lv *ziēds*₁ 1 kukka; 2 kukinta, kukoistusaika; 3 esikoinen, ensi hedelmä; 4 lahja, anti, lahjoitus; myötäjäiset; omastaan pois antaminen vailla varmuutta vastaanottajasta; uhri; maksu, vero; 5 pieni osa, hitunen; mon. *ziedi* 6 home; 7 tietynlainen ihottuma; 8 kuukautiset; 9 demin. mon. *ziediņi*, maitoon murennettu rahka; 10 (väri)tahra; 11 värilliset, kuvioituidut käsineet; 12 pyssyn tähtäin

⇐ kba **žei^hd-ē-* > lt *žiedė|ti: -ja* (~ *žiedi* ~ *žiestis*): -jo kovettua, saada kova kuori (esim. ruoho, silli, leipä, lumi); lv *ziēdēt* 1 kukkia; 2 olla kirjava, hohtaa värikkäänä; 3 homehtua; 4 koittaa, sarastaa; ⇒ lv *ziēde₁* kukoistusaika
 < kie **geiH-d^h-* ⇐ **geiH-* (LIV 161–2) avautua (silmu), itää (kasvi) ⇒ go *keinan* itää; arm *cil* nuppu, itu
 ~ (katoasteinen) **giH-d^h* > kba **ži^hd-* (pr. **-^hsta-*) > lt *žýsti: žýsta: žýdo* 1 puhjeta kukkaan, avautua; 2 kukoistaa, olla kaunis
 ⇒ lt *žyd|ėti₁*: -i: -ėjo 1 intr. kukkia; 2 olla leviämislle otollisissa olosuhteissa; 3 kukoistaa, näyttää hyvältä; 4 elää hyvin; viihtyä; 5 loistaa, välkehtiä; paistaa kasvoista; 6 kasvaa hometta; 8 (kynsistä) saada valkoisia laikkuja; 9 punehtua, tulehtua, 10 olla kuukautiset

Grünthal 1910: 280 liittää vi s:n *ōis* ja sm s:t *heisipuu*, *hedelmä* ja *heilimöidä* ba lainoina lv *ziēde*-sanaan. Mägiste 1970: 352–9 ehdottaa etymologiaa uudelleen, pitäen kuitenkin diftongitonta *hete*-sanuetta (~ sm *hede hedelmä*) erillisenä deskriptiivisenä rypäänä. Mägisten mukaan lähtömuotoa vastaa lt *žiedas* = lv *zieds*, mutta laina on mukautunut e-vartaloiseksi kuten *RAICI ~ lt *rietas*.

Koivulehto 1992c käsittelee sanuetta laajasti ja katsoo myös *hete*-sanojen kuuluvan siihen. Hän kuitenkin erottaa 'rihmaa' ja 'heisimatoa' merkitsevät muodot ja esittää niille ge alkuperää. ImsP:ssa tämän *heiden* EF vaikutus on saanut ba-peräisen sanueen merkityksen rajoittumaan heinäkasvien rihmamaisiin kukintoihin. Vi *ōi-* diftongista Koivulehto päättelee lähtömuodossa olleen mieluummin *-ai-* kuin *-ei-* ja ksm:ssakin *-aj-*. *Koiranheisipuun* mahdollisena nimeämismotivaationa hän pitää sen komeita kukintoja; tämän tulkinnan tueksi Uibo 2008: 987 esittää lisäargumentteja, mm. selittämällä myös koiranheiden vi nimityksen *loidapuu* motivaatioksi 'kukkapuu'.

Muu selitys

Koivulehto 1992c selittää s:n *HÄICI EF ← kge **saiða-* > msk *seiðr* 'side, köysi, vyö', mysa *seito* 'köysi, nuora, paula', *seit* 'ansa, paula', *seita* 'soittimen kieli', sa *Saite* 'soittimen kieli' (ym. ge). Lähtömuodon alkumerkityksenä hän pitää 'sidedettä'; *heisimatoon* vrt. sa *Saitenwurm* 'jouhimato; murt. heisimato'. Koivulehto katsoo myös, että villaheiden nimeämismotivaatioksi sopisi 'rihmapuu', sillä sen sitkeät ja taipuisat oksat soveltuvat siteiksi ja pauloiksi, mutta villaheisi ei luonnonvaraisena kasva Suomessa, joten lainausajankohtana ilmasto olisi oletettava nykyistä lämpimämmäksi.

Päätelmät

*HÄICI A on laajan ja suurelta osin deskriptiivistyneen sanueen kantasana, jolla ei kuitenkaan ole säännöllistä vastinetta itsenäisenä s:na missään ims kielessä. Suurimmassa osassa kielialuetta sen on syrjäyttänyt mksm:een palautuva johdos **häide|lmä* ~ **-rmä* AB (ukalassa myös **häic|ek* ~ **-emi*). Virosta tämä johdos puuttuu, ja kantasana esiintyy epäsäännöllisesti takavokaalistuneessa muodossa R–L (→ M) *ōis*. Takaistumisen selittää sanueen yleinen

deskriptiivisyys eikä *-öi-* siis kerro diftongin alkuperäisestä laadusta. ImsE johdosten perusteella mksm:een on rekonstruoitava *-äi-*.

Merkitysten **A** ja **B** välille ei ole mahdollista määrittää tarkkaa rajaa. Jos yleismerkitys **A** 'kukka' on supistunut **B**:ksi 'heinäkasvin kukinto t. heteet', on vi *öis* kuitenkin säilyttänyt merkityksen **A**. Myöskään (*koiran*)*heisipuun -heisi-* ei voi olla **B**, joten supistuminen lienee tapahtunut vasta johdoksessa **häidelmä*. Tällöin myös s:n **höütü* merkitys **C** 'hahtuva' on johdettava suoraan **A**:sta. Höytyä ja hahtuviahan irtoaa monien puitten kukinnoista siinä missä heinäkasvienkin. Liivistä ja ukalasta puuttuva **A** > **B** on ajoitettavissa ksm:n Suomenlahden murteeseen. Samansuuntainen merkityksen supistuminen **H** > **J** on tapahtunut niin ikään kantasuomalaisessa verbijohdoksessa **häidicce-*. Se näkyy vepsässä ja vatjassa, muttei virossa, jossa *öis* **A** on tukenut yleismerkityksen **H** säilymistä. Supistuminen tuskin johtuu erilähtöisen s:n **häici* **E** 'rihma, säie' tai sen johdosten merkitysvaikutuksesta, koska myös **häici* **E** on levikkisistä ajoitettava kantasuomalaiseksi.

Deskriptiivisyyttäan labiaalistunut **höütü* voi olla jo kantasuomalainen, sillä sen merkitys **C** on säilynyt kaikissa murteissa kielialueen etelä- ja pohjoislaidalla, vaikka sana keskempää on kadonnut. Vanhoja reliktimuotoja saattavat olla samaa tarkoittavat Hä (Ruovesi) *höysi: höyde-* ja V (Pölvä) *höüs: ?*. Kallio 2018: 256 pitää kuitenkin ksm *öü*:n rekonstruoinnista kyseenalaisena.

Heisipuu on laajalevikkisempi kuin Koivulehto esittää, kun mukaan luetaan variantit *koiranheisi* ja *koiranheisipuu*. Tarkenneosa *koiran-* lienee osa sanan alkuperäistä motivaatiota 'koirankukkapuuna', mikä varmaankin viittaa siihen, että pensaan kukat ovat komeat mutta marjat eivät ole erityisen hyvänmakuisia (vrt. ink *koiranmarjapuu* id). Samalla lajilla on 'koiraan' viittaavia nimityksiä myös ge kielissä, joista nimi on käännöslainana voinut siirtyä jo mksm:n Suomenlahden murteeseen. Alkuperäinen yhteys *heiteen* **A** on siis kiistaton.

Muuten Koivulehdon päätelmät ovat vakuuttavia. **Häici* **E** 'rihma, säie' sopii äänteellisesti ja semanttisesti ge lähtömuotoonsa. Sa *heisi* **F** lienee *heisimadon* **F** elliptinen variantti samoin kuin Au *heiž|i: -i-* **F**. *Heisimato* elliptisine ja deskriptiivisine variantteineen (Kk–Au *höi*, ly *höud'iäiine*) kattaa levikiltään lähes koko imsP:n (ei ink), ja sen alkuosana on **häici* **E**. Myös Au *höüdöi* ja ve *heiže* **G** 'laiha, hoikka' palautuvat s:iin **häici* **E**.

BCD < A ← ba; FG < E ← ge.

*HÄRKÄ > sm ka *härkä*, ve vi uk *härq*, va *ärtšä*, li *ärqa* s.

A sonni; **B** kuohittu urosnauta (työjuhtana); **C** kuohittu urosporo; **D** uroshirvi; **E** *Cottus quadricornis*, merihärkä, härkäsimppu

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
B	ABd	Ab	abC	Ad	Ade	AbC	Ad	A	A	Ad

S	L	K	I	R	ABE	ink
B	B	B	B	B	AB	
AB		B	B	AB	va	
li		M	T	V		

vsm vvi vuk **AB**

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šārkā

← baP *žargā < kba *žargā > lt žargà 1 askel, harppaus; 2 jalat harallaan seisova

~ lt žirgas 1 ratsuhevonen; 4 tukipuu; 5 teline, jolle turkki t. villa ripustetaan; lv zirgs 1 hevonen; 4 valjakko; pr sirgis ori

← kba *žerg- (pr. *-ia-) > lt žėrg|ti: -ia: -ė 1 levittää (jalkansa); istua hajasäärin (hevosen selässä); 2 astua, ottaa askel; 3 astua, harpata jnk yli; nousta, kiivetä jhonk; 4 harppoa, kävellä pitkin askelin; 5 (viikatteesta) jättää heinää leikkaamatta, harppoa heinän yli; 6 refl. jakautua; 7 astua jtk vastaan hyökätä (sanallisesti)

Thomsen 1890: 98, 249–51 esittää lainautumista lt s:n žirgas vastineesta, Ba -ir- edustuu Thomsenin mukaan ksm -ār-nä kuten s:ssa *KÄRMES, ja sana on lainautunut luultavassa ba alkumerkityksessään 'hajasäärin askeltava (veto)eläin' t. 'uroseläin'; liettuassa taas arklys 'hevonen' merkitsee alun perin 'kyntävää' [mistä taas Smoczyński SEJL tulkitsee, että žirgas on nimen omaan ratsu eikä missään tapauksessa vetoeläin]. Kalima 1936a: 103 tulkitsee ba lähtösanan merkitykseksi 'ponnisteleva, uppiniskainen eläin'.

Uuden muunnelman etymologiasta esittää Liukkonen 1994b: 90. Sen mukaan lähtömuotona on ollut ba *žargā, joka on apofoniasuhteessa lt sanan žirgas kanssa. Ba -ar- edustuu ksm -ār-nä mahdollisesti affektin takia, samoin kuin lainoissa *HÄRMÄ ja *MÄRKÄ; s:ssa *KÄRMES taas edustuu ba -er- (Liukkonen 1999: 54).

Ritter 1998d: 114 ja Koivulehto 1998a: 238 eivät Liukkosen tavoin pidä Thomsenin edellyttämää vokaaliedustusta ongelmallisena. Ritter esittää ksm -i:n levenneen h-n ja k-n jäljessä -l-n ja -r-n edellä, mikä selittäisi myös tavallisemman lainaedeutuksen ba -ir- → ims -er-. Koivulehdon mukaan taas *HARMI ~ *HARMAGA, *HÄRKÄ ja *KÄRMES ovat lainautuneet jo ennen kehityksen ie -r- > ba -ir- päättymistä.

Liukkosen 1999: 54–6 mukaan lainan lähtökielen vastine lienee tarkoittanut 'hajareisin seisten vastaan hangoittelevaa', vrt. lehmä, joka on tarkoittanut 'kesyä' (~ lehmus 'pehmeä ja helposti työstettävä puu'); Lt žargà on vain muodollisesti feminiini, samoin kuin Liukkosen merkitysparalleeliksi esittämä pajód|žarga 'hurjapää, rasavilli; kelvoton'. Venckutė 2001: 127–8 vertaa merkitystä myös lt a:iin išžargas 'hajareisin seisova'.

Päätelmät

Merkitys **C** < **B** ja **D** < **A**, kun taas **E** voi metaforisesti palautua kumpaankin. Monet murre-esimerkit voi tulkita sekä merkityksen **A** että **B** kautta, mutta kummankin ulottuminen kielialueen laidalta laidalle on silti selvää. Onkin mahdollista, että ksm alkumerkitys on ollut yleisempi 'urosnauta'.

Ritterin tarjoama *-är*-yhtymän äänteellinen selitys on typologisesti erikoinen ja tekee varmoista balttilaislainoista *HIRVI ja *KIRVES ongelman. Koivulehdon oletus selittää *-ir-* ja *-er-*edustusten vaihtelun, muttei *-är-*edustusta, eivätkä sitä tue muut balttilaislajien ikäyskriteerit (^Junttila 2015c: 179). Liukkosen selitys on äänteellisesti ongelmattomin ja semanttisestikin riittävän perusteltu. Affektiiviseksi selitetty etuvokaalinen edustus on myös lainoilla *TÜKTÄR ja *ÄTELÄ; vrt. myös *HÄRMÄ ja *HARMĒI sekä etuvokaaliset rinnakkaisasut s:lla *ANKĒRIJAS.

← ba *šargā.

*HÄRMÄ > sm ka härmä, va (h)ärmä, vi uk härm, li ärma s.

A jääkidekerros kylmällä pinnalla, kuura (uud.); ohut pakkaslumi; kaste; **B** usva, tihku(sade), pilvi(harso); **C** seitti, harso, pitsi; **D** hämähä; **E** a. perso

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve	
Abc					Abd		Abce		Abd		
A					A		A		A		
S	L	K	I	R	ink						
A	A	A	A	A	Ab						
A		A	A	A	va						
li		M	T	V							

vsm **A**

⇒ Ep Sa härmi **D**; ink härmi, Lo Hä (Ep Sa Kk Ek) ink va R L S härme, Kk härmen **A**; ~ Hä härve **C**

Balttilaislainaetymologia

< kksm *šärmä

← baP *šermā < kba *šerma^h > lv šērma huurre, härmä, kuura

t. ← baP *šarmā < kba *šarma- > lt šārmas, šarmà, lv sařma ym., ^HARMĒI

Etymologiaa esittää Thomsen 1890: 92, 221. Lähtömuodoksi ei hänen mukaansa tarvitse olettaa ba *-er-*listä muotoa, sillä lt *a:*ta vastaa sm *ä* myös sanassa *ÄTELÄ; samoin Koivulehto 1986a: 144. Liukkonen 1999: 38–9 tarkentaa, että ksm *šarma sai etuvokaalisen variantin *šärmä ilmeisesti kylmään sääilmiöön liitetyn affektin vaikutuksesta.

Päätelmät

Merkitykset **AB** kuuluvat selvästi yhteen, ja levikin perusteella **A** vaikuttaa vanhemmalta; tätä tukee **C**, joka on selitettävissä **A:n** metaforana. **D** lienee tarttunut **hämä*-sanueesta, erityisesti sm s:sta *hämärä*. **E** on ilmeisesti myös erotettava (*selitys?*).

Ba etymologia on semanttisesti erinomainen. Ba **šarmā* on mahdollinen lähtömuoto, mutta lähtökielessä on yhtä hyvin voinut olla lv muodon *šarma* vastine **šermā*, jonka oletaminen lähtömuodoksi on yksinkertaisin ratkaisu.

ABC ← ba.

*HĒLMA > sm ka *helma*, va *ōlma*, vi uk *hōlm*, li *ylma* s.

A vaateen alareuna, lieve; kallion kieleke, nuotan, pilven ym reuna; **B** syli

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
ab	Ab	A	Ab	Ab	Ab	Ab	Ab	Ab	A	
S	L	K	I	R	A	ink				
A	A	A	A	A	A					
A		A	A	A	va					
li		M	T	V						

vsm **AB** vvi **a**

Balttilaislainaetymologia

< kksm **šēlma* → ksa *muoto?* > P *šielbmá* kynnyks

← baP **šelma* t. **šelmā* < kba **šēl^h|ma*- t. **šēl^h|ma^h*

~ kba **šēl^h|mēn*: -men- > lt *šelmuo* 1 katonharja; harjanalunen; 2 katon päätykolmio; 3 katto-oljet katonharjan päällä; 4 säkä; ksl **šēl^hmēn* n. > ven-ksl *слѣм.а* hirsi; pl *szlemię* ~ *ślemię* poikkipuu; sln *sléme* kurkihirsi; katon t. vuoren harja; kesl *sljěme* id.; ven *слѣмя* hirsi; poikkipuu

Aikio 2012a: 107 ehdottaa sanan lainautuneen baltista kantasuomen kautta kantasameen. Junttila 2015a lisää, että alkukonsonantin edustus on sama kuin lainaketjussa lt *šikšna* → kksm **šišna* (> mksm **HIHNA*) → saaIn *šišne*.

Muu selitys

Karsten 1906: 183 esittää ← ksk **helma-* > msk *hialmr* 'kypärä; pino; heinä lato, vilja-aitta; seppele, kruunu', no *hjelm* 'kypärä; (siemen)kotelo, helve, palko, ohut kuori; heinä lato, vilja-aitta; verho, suojus', mru *hiälMBER* 'kypärä; keitinpullo, kolvi', nru murt. *hjelm* 'kauranjyvän helpeet; lato'. Lähtömuodon merkitykseksi Karsten rekonstruoi 'peite, suoja' sen kantaverbin vastineitten meng, mysa *hēlan* ja sa *hehlen* 'salata, kätkeä' pohjalta.

Myös LägLoSin s.v. *helma* mukaan merkitys 'peite, suoja' yhdistää ims ja ge sanueita, sillä (äidin) vaateen helma peittää ja suoja lasta. Setälä 1906: 9

kuitenkin rekonstruoi sm sanan alkuperäismerkitykseksi 'reuna' eikä siis kannata ksk alkuperää; samoin Aikio 2012a: 107.

Päätelmät

Merkityksen **B** 'syli' taustalla on 'paidanelma', sillä lasta pidetään sylissä paidanelman päällä. Abstraktimpi 'suojan' merkitys on siitä myöhemmin kehittynyt, eikä ksk etymologia siksi sovi.

Lt ja sl sanoja yhdistävä merkitys 'katonharja' on lähes päinvastainen kuin ims:ssa yleinen '(vaatteen) alareuna', mutta jos saaP 'kynnys' on tätä alkuperäisempi, on sanalla ehkä jo ba lainanantajakielessä ollut merkitys 'poikki-puu, kynnyshirsi', josta sitten ksm:ssa metaforisesti > 'päärme, paksumpi kaitale vaatteen reunassa' > 'lieve'.

Ba lähtömuodoksi tulisi olettaa *a-* t. *ā-*päätteinen muoto, mutta ba-sl kielissä tavataan *šelm-juuresta vain nasaalivartaloita.

? ← ba.

***ĒHVA** > va *ōhva*, vi *ōhv*, uk (*h*)*ōhv* s.

⇒ ***ēhvo** > sm (> ka) *hieho*, Kym *ieho*, Lo–Ep *hehvo*, KarP *hieho*, li *y'v* s.

A vähintään vuoden vanha poikimaton naarasnauta

Lo	Hä	Ep	Pp	Sa	Kk	Vie	Ek	Au	ly	ve
A	a	A	a	A	A	A	A			
S	L	K	I	R	A	ink				
A	a	a	A	A	a					
A			a	A	va					
li		M	T	V						

vsm **A**

> vsm Lo Pp Sa (*h*)*ehko*, Sa *hieho*; ⇒ (R) I K (L S) M–V *ōhva*|*ke* ~ *-kōnō*;
ink *heevikke*; Lo Hä *ehkonen*; Hä Sa (*h*)*ehmonen*, Hä *ehonen* id.

Balttilaislainaetymologia

< kksm *ēšwa

← baP *ešwā < kba **ešwa^h* > lt *ašvā*, vanh. *eschwa* tamma;

⇒ pr *aswinan* tammanmaito

< kie *h₁ekweh₂ (EDBIL)

Thomsen 1890: 146–7 esittää yhteyden merkityssyistä epäuskottavana. Ojansuu 1908b puolustaa sitä samansuuntaisella merkityssuhteella lt *žirgas* 'hevonen' → *HÄRKÄ; Liukkonen 1999: 46–7 lisää paralleelin saa *aldu* 'vaadin' = ers *алуде* 'tamma'.

Ojansuu selittää *h*-n syntyneeksi *-h*-n ennakoivasta vaikutuksesta kuten sanassa *hiha* < *iha*, kun taas Ruoppila 1943: 87–8 uskoo *imsP* ja *võron* edustusten osoittavan *h*-n alkuperäiseksi.

Päätelmät

Ba alkuperä edellyttää *h*-n jälkisyntyisyyttä. Sitä tukee *h*-ttomien muotojen esiintyminen sekä ukalassa Rõugõlla kielialueen konservatiivisella etelälaidalla että Suomen sisämaassa aina Sysmässä saakka, jonne virolaisuudet eivät yleensä ulotu. Kantasuomen kaudella sukupuoli näyttää olleen isohkoilla eläimillä lajia tärkeämpi nimityskriteeri, joten sana lienee lainattu merkityksessä 'naaraspuolinen kavio- t. sorkkaeläin'.

← ba.

KIRJALLISUUS

Kielenaineslähteet (pääosin etymologiattomat sanakirjat)

- EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat
 EMS = Eesti murrete sõnaraamat
 ErSS = Ersäläis-suomalainen sanakirja
 EVS = Eesti-võro sõnaraamat
 InSS = Inarinsaame-suomi-sanakirja
 KKS = Karjalan kielen sanakirja
 KoSS = Koltansaame-suomi-sanakirja
 KS = Kielitoimiston sanakirja
 LELS = Līvōkiel-ēstikiel-letškiel sōnārōntōz
 LKŽ = Lietuvių kalbos žodynas
 LW = Kettunen, Lauri: *Livisches Wörterbuch*
 MaSS = Marilais-suomalainen sanakirja
 ME 1923–32 = Endzelīns, Jānis: K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīca. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. I–IV sējumi. Izglītības ministrija, Rīga.
 MndW 1875–81 = Schiller, Karl – Lübben, August: *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* 1–6. Kühnmann, Bremen.
 MoSS = Mokšalais-suomalainen sanakirja
 NFL = Ganander, Christfrid 1786–87: *Nytt Finskt Lexicon* 1–3. Käsikirjoitus; näköispainos Porvoo – Helsinki 1937–40.
 NS = Nykysuomen sanakirja
 SMS = Suomen murteiden sanakirja.
 Vepsän verkkosanasto
 SSSS = Sammallahti, Pekka 1993: Sámi-suoma-sámi sátnegirji. Saamelais-suomalais-saamelainen sanakirja. Girjegieisá Oy, Ohcejohka.
 VES = Võro-estni synaraamat
 VMS = Väike murdesõnastik.
 VTšS = Vaddaa tšeelee sõna-tširja
 СВЯ = Словарь вепского языка
 CCC = P. M. Цейтлин, P. Вечерка, Э. Благова (toim.) 1994: *Старославянский словарь (по рукописям X-XI вв.)*. М., Рус. яз.

Tutkimuskirjallisuus (verkkolähteet puuttuvat toistaiseksi)

- Ahlqvist, August 1871: De vestfinska språkens kulturord. Ett lingvistiskt bidrag till Finnarnes äldsta kulturhistoria. SKS, Helsingfors.
 Aikio, Ante 2012a = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte: An essay on Saami ethnolinguistic prehistory – Riho Grünthal, Petri Kallio (toim.): A linguistic map of prehistoric Northern Europe. SUST 266, s. 63–118. Helsinki.
 — 2014b: Studies in Uralic etymology III: Mari etymologies – *Linguistica Uralica* L, s. 81–93.
 — 2015a = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte: Studies in Uralic etymology IV: Ob-Ugric etymologies – *Linguistica Uralica* LI, s. 1–20.
 ALEW 2015 = Wolfgang Hock (päätoim.): *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch* 1–3. Baar-Verlag, Hamburg.
 Alvre, Paul 2000c: Kari Liukkonen, Baltisches im Finnischen, Helsinki 1999 – *Linguistica Uralica* XXXVI, s. 223–26.
 Ambrazas, Saulius 1993: Daiktavardžių darybos raida. Lietuvių kalbos veiksmažodiniai vediniai. Lietuvių kalbos institutas, Vilnius.
 Anderson, Nikolai 1879: Studien zur Vergleichung der ugrofinnischen und indogermanischen Sprachen. Auf Verfügung der gelehrten estnischen Gesellschaft, Dorpat.
 — 1893: Wandlungen der anlautenden dentalen Spirans im Ostjakischen. Ein Beitrag zur ugrofinnischen Lautlehre. Der Akademie vorgelegt am 18. April 1889. Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St-Petersbourg, VIIe Série. Tome XL, No 2 et dernier. St-Petersbourg.
 AnEW = Vries, Jan De 1961: *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. E. Brill, Leiden.

- Anttila, Raimo 2000: *Greek and Indo-European etymology in action. Proto-Indo-European *aǵ-*. Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science. Series IV. Current issues in linguistic theory. Volume 200. John Benjamins publishing company, Amsterdam – Philadelphia.
- 2002: Crossing the Fin(n)ish Line. – *Journal of Finnish Studies* 6, s. 93–108.
- Ariste, Paul 1965: *Moo ja möis – Emakeele Seltsi aastaraamat* 11, s. 105–11.
- 1971b: Die ältesten Substrate in den ostseefinnischen Sprachen – Советское финно-угроведение VII, s. 251–8.
- Blokland, Rogier 2005: The Russian Loanwords in Literary Estonian. Proefschrift. Groningen.
- Bubrih, Dmitri 1937 = Бубрих Д. В.: Из истории мордовского вокализма – Советское языкознание III, s. 69–76.
- Budenz, József 1875: Magyar-ugor összehasonlító szótár. II füzet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Būga, Kazimieras 1908a: Aistiški studijai. Tyrinėjimai lygintijo prūsų, latvijų ir lietuvių kalbomoksljo srityje: I-oji dalis. Imperatoriškojos Mokslų Akademijos Spaustuve. Peterburgas.
- Būga, Kazimieras 1922a: Kalba ir senovė. I dalis. Švietimo Ministerijos leidyklis, Kaunas.
- Būga, Kazimieras 1922d: Marios ir jūrės – Švietimo Darbas III 3–6, s. 285–95. Kaunas.
- Donner, Otto 1876: Vergleichendes Wörterbuch der Finnisch-Ugrischen Sprachen II. Frenckell & Sons bokhandel, Helsingfors.
- 1884: Über den Einfluss des Litauischen auf die finnischen Sprachen – Techemers Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft, I, s. 257–71.
- EDBIL = Derksen, Rick 2015: Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon. Leiden Indo-European etymological dictionary series volume 13. Brill, Leiden – Boston.
- EDLIOL = De Vaan, Michiel 2008: Etymological dictionary of Latin and the other Italic Languages. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Volume 7. Brill, Leiden – Boston.
- EDPC = Matasović, Ranko 2009: Etymological dictionary of Proto-Celtic. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Volume 9. Brill, Leiden – Boston.
- EDPG = Kroonen, Guus 2013: Etymological Dictionary of Proto-Germanic. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Volume 11. Brill, Leiden – Boston.
- EDSIL = Derksen, Rick 2008: Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Volume 4. Brill, Leiden – Boston.
- EES 2012 = Iris Metsmägi, Meeli Sedrik & Sven-Erik Soosaar (toim.): Eesti etimoloogiasõnaraamat. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- EEW 1982–83 = Mägiste, Julius: Estnisches etymologisches Wörterbuch I–XII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- EKMS = Saareste, Albert 1958–63: *Eesti keele mõisteline sõnaraamat* I–IV. Eesti Teaduslik Selts Rootsisis, Stockholm
- EVE = Suomen vanhimman sanaston etymologinen verkkosanakirja
- EW Aia = Mayrhofer, Manfred 1992–2001: *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen* I–III. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- Fries, Sigurd 1962: Öländskt och uppsvenskt. En ord- och ortnamnsgeografisk studie över uppsvenska drag på Öland och längs Götalands östkust. Uppsala Universitet, Uppsala.
- Genetz, Arvid 1877: *Versuch einer karelischen Lautlehre*. J.C.Frenckell & Sohn, Helsingfors.
- Gliwa, Bernd 2009: Zu einigen baltisch-ostseefinnischen Kontakten – *Studia Etymologica Cracoviensia* 14, s. 177–202.
- Grünthal, Villem 1910 = W. Grünthal: Aruanne murde uurimiste üle Saaremaal. – *Eesti Kirjandus* V, s. 277–88. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu.
- Grünthal, Riho 1997: *Livvistä liiviin. Itämerensuomalaiset etnonymit*. Castrenianumin toimitteita 51. Helsinki.
- 2012b: Baltic loanwords in Mordvin – Riho Grünthal, Petri Kallio (toim.): *A linguistic map of prehistoric Northern Europe*. SUST 266, s. 297–343. Helsinki.
- Hahmo, Sirkka-Liisa 1990: Itämerensuomen *-n: *-ne- -vartaloiiset nominit – *Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum. Debrecen 27. VIII.–2. IX. 1990*. 3 B. Sessiones sectionum. Dissertationes. Linguistica, s. 209–14. Debrecen.
- 1994a: *Grundlexem oder Ableitung? Die finnischen Nomina der Typen kämmen und pähkinä und ihre Geschichte*. Studia Fennica Linguistica 5. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Hakulinen, Lauri 1933: Über die semasiologische Entwicklung einiger meteorologisch-
affektivischen Wortfamilien in den ostseefinnischen Sprachen. *Studia Fennica* 1:2. Helsinki.
- 1938: Sanat on kaikki sarvipäitä. – *Hyvä Tuomas. Kansankulttuurista*, s. 134–60. K.
Gummerus Osakeyhtiö, Jyväskylässä.
- 1966a: Polysemiasta. – *Sananjalka* 8, s. 1–16.
- 1974: *Haluta ja halata – Sampo ei sanoja puutu. Matti Kuusen juhlaKirja*. Kalevalaseuran
vuosikirja 54, s. 102–11. WSOY, Porvoo – Helsinki.
- Hanusz, Jan 1886: O dobre litewsko-słowiańskiej w stosunku do prajęzyka indoeuropejskiego –
Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału filologicznego Akademii Umiejętności. Tom XI,
S. 249–71. Kraków, Nakładem Akademii Umiejętności.
- Harvilahti, Lauri 1990: Jumalat, tammets ja laulut. Piirteitä balttien kansankulttuurista – Urpo
Vento (toim.): *Dainojen henki. Latvian ja Liettuan kirjallisuudesta ja kulttuurista*. Tietolipas
120, s. 55–91. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Heikkilä, Mikko 2012b: *Kaleva* and his sons from *Kalanti* – on the etymology of certain names in
Finnic mythology – *SKY Journal of Linguistics* 25: 93–123.
- 2014: *Bidrag till Fennoskandiens språkliga förhistoria i tid och rum*. Akademisk avhandling.
Helsingfors universitet, Helsingfors.
- Helinski, Eugene 1997b = ХЕЛИМСКИЙ, Е. А.: Балто-славянские языки и проблема урало-
индоевропейских связей – *Балто-славянские исследования 1988–1996. Сборник научных
трудов*, s. 224–49. Издательство „Индрик“, Москва.
- 2008: Lihkkun lehkos! Beiträge zur Finnougristik aus Anlaß des sechzigsten Geburtstages von
Hans-Hermann Bartens. – *Finnisch-Ugrische Mitteilungen*. Band 30/31, s. 179–88.
- Hofirková, Lucie & Blažek, Václav 2011: Baltic loanwords in Saami – *Acta Linguistica
Lithuanica* LXIV–LXV, s. 51–64
- Hofstra, Tette 2003: Zu anlautendem h- in germanischen Lehnwörter des Ostseefinnischen –
Ünnepi kötet Honti László tiszteletére, s. 204–09 Budapest
- Holopainen, Sampsa 2019: *Indo-Iranian borrowings in Uralic. Critical overview of the sound
substitutions and distribution criterion*. Doctoral dissertation. Unigrafia, Helsinki.
- Holopainen, Sampsa – Kuokkala, Juha – Junttila, Santeri 2017: Indoeurópai jövevényzavak és a
második szótagi labiális magánhangzók fejlődése az uráli nyelvekben – *A nyelvörténeti
kutatások újabb eredményei* IX, s. 109–36. Szeged.
- Hummelstedt, Eskil 1937: Etymologiskt. – *Folkmålsstudier*. Årgång V, s. 240–48.
- Hyllested, Adam 2014: Word exchange at the gates of Europe. Five millennia of language
contact. PhD thesis, University of Copenhagen.
- IMSK I = Tuomi, Tuomo (päätoim.) 2004: *Atlas Linguarum Fennicarum. Itämerensuomalainen
kielikartasto* 1. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- IMSK II = Tuomi, Tuomo (päätoim.) 2007: *Atlas Linguarum Fennicarum.
Itämerensuomalainen kielikartasto* 1. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- IMSK III = Tuomi, Tuomo (päätoim.) 2010: *Atlas Linguarum Fennicarum.
Itämerensuomalainen kielikartasto* 1. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Itkonen, Erkki 1946: Zur Frage nach der Entwicklung des Vokalismus der ersten Silbe in den
finnisch-ugrischen Sprachen, insbesondere in Mordwinischen. – *FUF XXIX*, s. 222–337.
- 1953–54: Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Tschernerssischen und in den
permischen Sprachen. – *FUF XXXI*, s. 149–345.
- 1959b: Suomen *höyhen* sanasta ja sen lappalaisesta vastineesta – *Virittäjä* 63, s. 306–12.
- Itkonen, Terho 1974: Astevaihtelun tempauksia. k vartalokonsnanttina v:n sijalla – *Virittäjä*
78, s. 17–34.
- 1987b: Erään vokaalivyyhden selvittelyä. Pitkän vokaalin lyhenemistä vai lyhyen pitenemistä
h-loppuisessa ensi tavussa? – *Virittäjä* 91, s. 164–208.
- Jacobsohn, Hermann 1922: *Arier und Ugrofinnen*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Junttila, Santeri 2011: Collection of forgotten etymologies. Revisiting the most improbable Baltic
loanwords in Finnic – Cornelius Hasselblatt, Peter Houtzagers, Remco van Pareren (toim.):
Language Contact in Times of Globalization. Studies in Slavic and General Linguistics 38, s.
77–132.
- 2012: The prehistoric context of the oldest contacts between Baltic and Finnic languages –
Riho Grünthal, Petri Kallio (toim.): *A linguistic map of prehistoric Northern Europe*. SUST
266, s. 261–96.

- 2014b: Die alten baltischen Lehnwörter im neuen estnischen etymologischen Wörterbuch – *Baltu filologija* 23, s. 126–35.
  - 2015a: Revisiting the ‘separate Proto-Balto-Slavic borrowings’ of Saami – *Congressus Duodecimus Internationalis Fenno-Ugristarum, Oulu 2015. Book of Abstracts*, s. 476–8. Oulun yliopisto, Oulu.
  - 2015b: Proto-Finnic loanwords in the Baltic languages? An old hypothesis revisited. – Santeri Junttila (toim.): *Contacts between the Baltic and Finnic languages*. Uralica Helsingiensia 7, s. 12–37.
  - 2015c: Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa. Kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, Helsinki.
  - 2016a: Hiljaa hyvä tulee lainasanatutkimuksessakin – *Virittäjä* 120, s. 135–42.
  - 2016b: Balttilaislainojen hillitty charmi – *Virittäjä* 120, s. 467–72.
  - 2016c: Die baltisch-slawische Frage im Lichte der alten baltischen Lehnwörter des Ostseefinnischen – *Baltistica* LI, s. 217–38.
  - 2017: Lähtökielen sanansisäisten soinnittomien klusiilien edustus kantasuomen balttilaislainoissa. Osa I. Edustus kohdekielen lyhyen vokaalin jäljessä. – *SUSA* 96, s. 127–48.
  - 2019a: Haastavaa etymologiaa. – Santeri Junttila, Juha Kuokkala (toim.): *Petri Kallio Rocks. Liber semisaecularis*, s. 100–9. Kallion etymologiseura, Helsinki.
  - 2019b: Lähtökielen sanansisäisten soinnittomien klusiilien edustus kantasuomen balttilaislainoissa. Osa II. Edustus kohdekielen pitkän tavuaineksen jäljessä. – *SUSA* 97, s. 35–73.
- Kalima 1909, ks. Koivu-lehto 1977a
- Kalima, Jalo 1928a: Eräiden sanojen alkuperästä. – *Virittäjä* 32, s. 102–11.
- 1932c: Hiukan arjalaisista lainasanoista – *Virittäjä* 36, s. 104–09.
  - 1934: Neue ansichten über die finnisch-baltischen berührungen. – *FUFA* 22, s. 1–6.
  - 1936a: Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. SKST XV. Helsinki.
  - 1939–40a: Fi. *ativo*. – *FUF* 26, s. 211–14.
  - 1940a: Prof. Niemisen arvostelun johdosta. – *Virittäjä* 44, s. 384–90.
  - 1952b: Etymologisia poimintoja – *Virittäjä* 56, s. 30–34.
- Kallio, Petri 1998a: Vanhojen balttilaisten lainasanojen ajoittamisesta – *Okeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii*. SUST 228, s. 209–17. Helsinki.
- 2006a: On the earliest Slavic loanwords in Finnic – Juhani Nuorluoto (toim.): *The Slavization of the Russian North. Mechanisms and Chronology*. Slavica Helsingiensia 27, s. 154–66. Helsinki.
  - 2008: On the ‘Early Baltic’ Loanwords in Common Finnic. – *Evidence and counter-evidence: Essays in honour of Frederik Kortlandt 1*. Balto-Slavic and Indo-European linguistics. Studies in Slavic and General Linguistics 32, s. 265–77. Amsterdam – New York.
  - 2012: The Prehistoric Germanic Loanword Strata in Finnic – Riho Grünthal, Petri Kallio (toim.): *A linguistic map of prehistoric Northern Europe*. SUST 266, s. 225–38. Helsinki.
  - 2015a: The Baltic and Finnic names of the river Gauja – Santeri Junttila (toim.): *Contacts between the Baltic and Finnic languages*. Uralica Helsingiensia 7, s. 38–48.
  - 2018: Ensitavun diftongit kantasuomessa. – *Περί όρθότρος έρώμων. Uusiutuva uralilainen etymologia*. Uralica Helsingiensia 11, s. 251–68.
- Karaliūnas, Simas 1970: Lietuvių-latvių etimologijos. – *Baltistica* VI: 203–12.
- Karsten, Torsten Evert 1906: Nordiska ord belysta av finska. Smärre språkhistoriska bidrag – *Arkiv för nordisk filologi* 22, s. 175–205.
- 1915: *Germanisch-finnische Lehnwortstudien. Ein Beitrag zu der ältesten Sprach- und Kulturgeschichte der Germanen*. Acta Societatis scientiarum Fennicae XLV, 2. Druckerei der Finnischen Litteratargesellschaft, Helsingfors.
  - 1922a: *Fragen aus dem Gebiete der germanisch-finnischen Berührungen*. Översikt av Finska Vetenskaps-Societeten's Förhandlingar LXIV. Afd. B. N:o 3. Helsingfors.
  - 1934a: Beröringar mellan svenskt och finskt folkspråk i Finland med särskild hänsyn till Österbotten – *Folkmålsstudier* II, s. 1–133.
  - 1943: Finnar och germaner. Folk- och kulturberöringar från tre årtusenden. – *Folkmålsstudier* IX, s. I–VIII + 1–260.

- Katz, Hartmut 2003: *Studien zu den älteren indoiranischen Lehnwörter in den uralischen Sprachen* aus dem Nachlaß herausgegeben von Paul Widmer, Anna Widmer und Gerson Klumpp. Universitätsverlag C. Winter, Heidelberg.
- Kettunen, Lauri 1930: *Vatjan kielen äännehistoria*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1940: *Suomen murteet III. A. Murrekartasto. B. Selityksiä murrekartastoon*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1949a: Karjalan ”hakapakina”. – *Kalevalaseuran vuosikirja* 29, s. 51–55. Porvoo – Helsinki.
- Kim, Jeongdo 2015: Onomatopoeettisuuttako vain? Uusia lainaetymologioita suomen onomatopoeettisille sanoille. – *Sananjalka* 57, s. 129–50.
- Kiparsky, Valentin 1936c: Yleiskatsaus balttilaisiin lainasanoihimme. – *Virittäjä* 40, s. 470–74.
- 1949: *Tuhkuri* ’vesikko (mustela lutreola)’ ym. – *Virittäjä* 53, s. 58–68.
- 1968b: Ajatuksia balttilais-suomalaisista kielikosketuksista – *Virittäjä* 72, s. 311–13.
- Klingenschmitt, Gert 2008: Lit. *úošvis*. – *Baltistica* XLIII, s. 405–30.
- Koivulehto, Jorma 1970: Suomen *laiva*-sanasta – *Virittäjä* 74, s. 178–83.
- 1971b: Germanisch-finnische Lehnbeziehungen I – *Neuphilologische Mitteilungen* 72, s. 577–607.
- 1972: Germanisch-finnische Lehnbeziehungen II – *Neuphilologische Mitteilungen* 73, s. 575–628.
- 1973a: Germanisch-finnische Lehnbeziehungen III – *Neuphilologische Mitteilungen* 74, s. 561–609.
- 1976: Vanhimmista germaanisista lainakosketuksista ja niiden ikäämisestä – *Virittäjä* 80, s. 33–47 ja 247–90.
- 1977a: Germanisch-finnische Lehnbeziehungen: drei Wörter mit fi. *-aav-* ~ ugrerm. *-aww-* > urn. *-aggw-* – *FUF* XLII, s. 132–47.
- 1979c: Baltisches und Germanisches im Finnischen: die finn. Stämme auf *-rte* und die finn. Sequenz *VrV* – *Explanations et tractations Fenno-Ugricae in honorem Hans Fromm*, s. 129–64. Wilhelm Fink Verlag, München.
- 1983c: Suomalaisten maahanmuutto indoeurooppalaisten lainasanojen valossa – *SUSA* 78, s. 107–32.
- 1986a: Zur *ALE*-Karte “Belette”: Die Etymologie von Harm und Hermelin – *Aspects of language. Studies in honour of Mario Alinei*. Volume I. Geolinguistics, s. 133–47. Rodopi, Amsterdam.
- 1987b: Zu den frühen Kontakten zwischen Indogermanisch und Finnisch-Ugrisch – *Parallelismus und Etymologie. Studien zu Ehren von Wolfgang Steinitz anlässlich seines 80. Geburtstags am 28. Februar 1985*. Linguistische Studien. Reihe A. Arbeitsberichte 161/II, s. 195–218. Akademie der Wissenschaften der DDR. Zentralinstitut für Sprachwissenschaft, Berlin.
- 1990a: Entlehnung und Lautgesetz – *Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum. Debrecen 27. VIII.–2. IX. 1990*. 1 A. Sessiones plenares. Dissertationes, s. 7–26. Debrecen
- 1990b: Zu den ältesten Kontakten zwischen Ostseefinnisch und Balto-Slavisch. Kommentar zum Vortrag von Tiit-Rein Viitso – Itämerensuomalaiset kielikontaktit. Itämerensuomalainen symposium 7. kansainvälisessä fenno-ugristikongressissa Debrecenissä 27.8. – 1.9.1990, s. 148–53. Valtion Painatuskeskus, Helsinki.
- 1990d: Alte Lehnwörter meteorologischen Inhalts: lappisch *ár’ve* ‘Regen’. – *Nyelvtudományi Közlemények* 91, s. 127–31. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- 1992b: Der Typus *palje* ‘(Blase)balg’, *turve* ‘Torf’ unter den Lehnwörtern des Ostseefinnischen. – *SUSA* 84, s. 163–90.
- 1992c: Hieman *heidestä* – *Virittäjä* 96, s. 185–211.
- 1994b: Indo-European laryngeals in Uralic – a reply – *Linguistica Uralica* XXX, s. 1–8.
- 1996a: Früher Pelzhandel: Finn. *kihitelys* ‘40 Stück Felle’ – *North-Western European Language Evolution*, Vol. 28/29, s. 413–30. Odense University Press, Odense.
- 1997a: Die Datierung der germanisch-finnischen Kontakte, revidiert – Sirkka-Liisa Hahmo & Tette Hofstra & László Honti & Paul van Linde & Osmo Nikkilä (toim.): *Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt. Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 30-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 21. – 23. November 1996*, s. 11–33. Shaker, Maastricht.
- 1998a: Kiire ’päälaki’ ja muuta etymologista rajankäyntiä – *Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii*. SUST 228, s. 235–46. Helsinki.

- 1999a: Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit: aika ja paikka lainasanojen valossa – Fogelberg, Paul (toim.): *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153, s. 207–36. Helsinki.
- 2000a: Reflexe des urbaltischen *ā in baltischen Lehnwörtern des Ostseefinnischen – *Linguistica Baltica* 8, s. 103–24.
- 2001a: The earliest contacts between Indo-European and Uralic speakers in the light of lexical loans – Christian Carpelan, Asko Parpola, Petteri Koskikallio (toim.): *Early contacts between Uralic and Indo-European. Linguistic and archaeological considerations*. Papers presented at an international symposium held at the Tvärminne Research Station of the University of Helsinki 8–10 January, 1999. SUST 242, s. 235–63. Helsinki.
- 2001b: Etymologie und Lehnwortforschung: ein Überblick um 2000 – *FUF* 56, s. 42–78.
- 2001c: Merkillistä sananselytystä – *Tieteessä tapahtuu* 1/2001, s. 50–55.
- 2001f: Zum frühen iranischen und indoarischen lexikalischen Einfluss auf das Finnisch-Ugrische – *Vidyārṇavandanam. Essays in Honour of Asko Parpola*. Studia Orientalia 94, s. 359–78. Helsinki.
- 2006b: Wie alt sind die Kontakte zwischen Finnisch-Ugrisch und Balto-Slavisch? – Juhani Nuorluoto (toim.): *The Slavicization of the Russian North. Mechanisms and Chronology*. Slavica Helsingiensia 27, s. 179–96. Helsinki.
- 2006c: Finnische Namen germanischer Herkunft für Weidenarten – Ulrich Breuer & Irma Hyvärinen (toim.): *Wörter – Verbindungen: Festschrift für Jarmo Korhonen zum 60. Geburtstag*, s. 423–30. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- 2007a Saamen ja suomen 'poro' – Jussi Ylikoski, Ante Aikio (toim.): *Sámít, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. SUST 253, s. 251–58. Helsinki.
- 2008: Frühe slavisch-finnische Kontakte – *Evidence and counter-evidence: Essays in honour of Frederik Kortlandt* 1. Balto-Slavic and Indo-European linguistics. Studies in Slavic and General Linguistics 32, s. 309–21. Amsterdam – New York.
- Koponen, Eino 1998a: Eteläviron murteen sanaston alkuperä. Itämerensuomalaista etymologiaa. SUST 230. Helsinki.
- 1999: Itämerensuomalaisten kielten meteorologisen sanaston etymologiaa Lauri Hakulisen väitöskirjan aineiston valossa – *Virittäjä* 103, s. 506–30.
- Korhonen, Mikko 1981a: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Koski, Mauno 1983: *Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 391. SKS, Helsinki.
- Kulonen, Ulla-Maija 2000b: Balttilaisia lisä suomen lainasanastossa – *Sananjalka* 42, s. 246–52.
- 2010: Fonesteemit ja sananmuodostus. Suomen kontinuaatiivisten u-verbijohdosten historiaa. Suomi 197. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lang, Valter 2016: Early Finnic–Baltic contacts as evidenced by archaeological and linguistic data – Valts Ernštreits & Karl Pajusalu (toim.): *Studies on Livonian* II. ESUKA 7, s. 11–38
- LEW = Fraenkel, Ernst 1955–65: *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1–2. Göttingen.
- Lidén, Evald 1897: *Studien zur altindischen und vergleichenden Sprachgeschichte*. Skrifter utgivna av K. Humanistiska vetenskapssamfundet i Uppsala; 6, 1. Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- 1906: *Armenische Studien*. Göteborgs Högskolas Årsskrift Band XII. Göteborg.
- Linde, Paul van 1994: Zur Etymologie von *hanka, hanko* – *Linguistica Uralica* XXX, s. 255–8.
- 2007: *The Finnic vocabulary against the background of interference*. Proefschrift ter verkrijging van het doctoraat in de Letteren aan de Rijksuniversiteit Groningen op gezag van de Rector Magnificus, dr. F. Zwarts, in het openbaar te verdedigen op donderdag 25 oktober 2007 om 14.45 uur. Groningen.
- Liukkonen, Kari 1994b: Baltų dalyviai suomių kalboje – *Baltistica* IV priedas, s. 90–91.
- 1999: *Baltisches im Finnischen*. SUST 235. Helsinki.
- LägLoS I–III = A. D. Kylstra, Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra, Osmo Nikkilä 1991–2012: *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen* 1–3. Rodopi, Amsterdam – Atlanta.
- Lönnrot, Elias 1874: *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja*. Edellinen osa A–M. SKS, Helsingissä.
- Matasović, Ranko 2014: Slavic nominal word-formation. Proto-Indo-European origins and historical development. Universitätsverlag Winter, Heidelberg.

- Matikainen, Hanna 1962: Suomen *kyyttö*-sanan alkuperä – *Virittäjä* 66, s. 37–47.
- Mikkola, Jooseppi Julius 1894: Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen. I. Slavische Lehnwörter in den westfinnischen Sprachen. SUST VIII. Helsingfors.
- 1901: Ein altes slavisches lehnwort im finnischen. – *FUF* 22, s. 115–17. Helsinki.
- 1906: Eräs balttilainen lainasana – *Virittäjä* 10, s. 78.
- 1934: Fi. ativo. – *FUF* 22, s. 167–8. Helsinki.
- 1938a: Die älteren Berührungen zwischen Ostseefinnisch und Russisch. SUST LXXV. Helsinki.
- Munkácsi, Bernhard 1903: Verschiedenheit in den arischen Lehnwörter der finnisch-magyarischen Sprachen – *Keleti Szemle* IV, s. 374–84.
- Mägiste, Julius 1928: oi-, ei-deminutiivid läänemeresoome keelis. *Läänemeresoome nominaaltuletus* I. Tartu. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli Toimetused B XII 2.
- 1936a: Jalo Kalima, Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. – *Eesti Keel* XV, s. 182–86.
- 1941a: Eesti (kuhja)sova ja mari šue? – *Eesti Keel ja Kirjandus* 301–03.
- 1953b: Eräistä suomen ja viron sanoista – *Virittäjä* 57, s. 360–78.
- 1955a: Drei ostseefinnische Ortsnamen – *Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis Aastaraamat* II, s. 71–87.
- 1959: Gibt es im Tscheremissischen baltische Lehnwörter? – *Ural-Altäische Jahrbücher* XXXI, s. 169–76. Wiesbaden.
- 1970: Estn. (h)öis ‘Blüte’ und seine Sippe – ein balt. Lehnwort? – *Donum Balticum. To Professor Christian S. Stang on the occasion of his seventieth birthday 15 March 1970*, s. 352–9. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- 1977: Zu einigen vermeintlichen baltischen Lehnwörtern in den ostseefinnischen Sprachen – *Studies in Finno-Ugric Languages In Honor of Alo Raun*. Indiana University Uralic and Altaic Series. Volume 131, s. 155–75. Bloomington.
- NES = Häkkinen, Kaisa 2004b: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. WSOY, Juva.
- Nieminen, Eino 1934: Der stammauslaut der ins urfinnische entlehnten baltischen ā-femina und die herkunftsfrage. – *FUF* 22, s. 5–66. Helsinki.
- 1940: Itämerensuomalaisten ja balttilaisten kielten välisten kosketusten tutkimuksesta. – *Virittäjä* 44, s. 376–84.
- 1945b: *Orsi, aarto ja hirsi*. – *Virittäjä* 49, s. 524–33.
- 1956c: Itämerensuomalaisten kielten vanhimmista balttilaisperäisistä lainasanoista kuvastuvia balttilaisen lähdekielen ominaisuuksia. – *Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat* 1956, s. 190–209. Helsinki.
- 1963c: Ausdrücke für Bau-, Arbeits- und Nutzholzer fremden Ursprungs im Finnischen – *Zeitschrift für slavische Philologie* XXXI, s. s. 233–41. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- Nikkilä, Osmo 1982: Wörter für ‘Körper’ germanischen Ursprungs im Ostseefinnischen – *Советское финно-угроведение* XVIII, s. 251–60.
- 2001a: Fragwürdige Lehnwortforschung – *FUF* 56, s. 394–403. H
- Nilsson, Torbjörn 2001: A new treatise on Baltic loanwords in Finnish – *Linguistica Baltica* 9, s. 177–94.
- Nuutinen, Olli 1984: *Hulas ja hulasvesi* – *Virittäjä* 88, s. 176–90.
- 1987a: Balttilaisten lainojen substituoitapauksia – *Virittäjä* 91, s. 52–63.
- Närhi, Eeva Maria 1960: Tienviittaa merkitsevistä sanoista *rasti, tikka* ja *osviitta*. – *Sananjalka* 2, s. 62–77.
- Ojansuu, Heikki 1908b: *Hehko, hehvo, hieho*. – *Virittäjä* 12, s. 33–35.
- 1921a: *Lisiä suomalais-balttilaisiin kosketuksiin*. Vähäisiä kirjelmiä XLIX. SKS, Helsinki.
- 1922b: Suomen *verjä* sana ja sen vastineet eri Itämeren-suomalaisissa kielissä. – *Virittäjä* 26, s. 90–96.
- Orrman, Jaakko 1993: Mahdollisia balttilaisia etymologioita: *haitta, huttu, rovio* – *Virittäjä* 97, s. 99–101.
- Paasonen, Heikki 1896: Kielellisiä lisä suomalaisen sivistyshistoriaan. – *Suomi*, III jakso, 13. osa, 4. SKS, Helsinki.
- 1902: Etymologische streifzüge. – *FUF* 2, s. 184–91.
- 1918: Die finnisch-ugrische s-laute. SUST XLI. Helsinki.
- Pareren, Remco van 2006a: Baltische leenwoorden in het Mordwiens. MA scriptie.

- 2008: Die direkten baltischen Lehnwörter im Mordwinischen – *Finnisch-Ugrische Mitteilungen*. Band 30/31, s. 69–147. Helmut Buske Verlag, Hamburg.
- Peltola, Reino 1955: Kantasuomalaisten purjeen ja sen nimen alkuperästä – *Virittäjä* 59, s. 360–81.
- PKEŽ = Mažiulis, Vytautas 1988–97: *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1–4. Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius.
- Plöger, Angela 1973: Die russischen Lehnwörter der finnischen Schriftsprache. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- 1982: Über die Entstehung des finnischen Stammtyps *C-VC(C)a/ä* – *FUF* XLIV, s. 66–98.
- Pogodin, A. 1900 = Погдин, А. Л.: Н. Раasonen. Itäsuomalaisten kansain Runoudesta. Helsingissa. 1897. – *Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наук* Том V, книга 1, s. 351–7.
- Posti, Lauri 1974: *Vainun* ja *vainon* jäljillä – *Sampo ei sanoja puutu. Matti Kuusen juhlaikirja*. Kalevalaseuran vuosikirja 54, s. 304–12.
- Pukki, Hannes 1941: Kaleva ja verka. – *Virittäjä* 45, s. 61–75.
- Pystynen, Juho 2018: *Itämerensuomen pitkien vokaalien alkuperä*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- 2019: Kantasuomen keskivokaalit: vahvempia ja heikompia tuloksia. – Santeri Junntila, Juha Kuokkala (toim.): *Petri Kallio Rocks. Liber semisaecularis*, s. 41–7. Kallion etymologiseura, Helsinki.
- Rédei, Károly 2000: Kari Liukkonen, Baltisches im Finnischen, Helsinki 1999 – *Linguistica Uralica* XXXVI, s. 226–29.
- REW = Vasmer, Max 1953–58: *Russisches etymologisches Wörterbuch* 1–3. Heidelberg
- Ritter, Ralf-Peter 1993a: *Studien zu den ältesten germanischen Entlehnungen im Ostseefinnischen*. Opuscula Fenno-ugrica Gottingensia V. Peter Lang, Frankfurt Am Main.
- 1998d: Zu den Reflexen der baltischen Liquiddiphthonge im Ostseefinnischen – *Res Balticae* 4, s. 113–16.
- Ruoppila, Veikko 1943: Kotieläinten nimitykset suomen murteissa 1. Helsinki.
- Rätsep, Huno 1985: Läänemeresoome värvimaailm – *Keel ja Kirjandus* 28, s. 58–9. Periodika, Tallinn.
- Saareste, Albert 1922a: Etimoloogilised märkused I–II. – *Eesti Keel* I, s. 15–24 ja 140–50.
- 1924a: *Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes* I. Analüüs 60 kaardi ja 1 skeemiga. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli Toimetused B VI 1. Tartu.
- Saarikivi, Janne 2009b: Itämerensuomalais-slaavilaisten kontaktien tutkimuksen nykytilasta – *The Quasiquicentennial of the Finno-Ugrian Society*. SUST 258, s. 109–160. Helsinki.
- Salo, Unto 1997a: *Ihmisen jäljet Satakunnan maisemassa. Kulttuurimaiseman vuosituhanne*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 677. SKS, Helsinki.
- Sammallahti, Pekka 2001: The Indo-European loanwords in Saami – Christian Carpelan, Asko Parpola, Petteri Koskikallio (toim.): *Early contacts between Uralic and Indo-European. Linguistic and archaeological considerations*. Papers presented at an international symposium held at the Tvärminne Research Station of the University of Helsinki 8–10 January, 1999. SUST 242, s. 397–415. Helsinki.
- SAOB
- Saxén, Ralf 1896: Lisiä suomalais-germaaniilaisten kosketusten valaisemiseksi – *Tampereen reaalityseo. Kertomus lukuvuodesta 1896–1897*. Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö, Tampere.
- Schalin, Johan 2016: Östskandinavisk utveckling av den urnordiska *ai*-diftongen och palatalt *r* i ljuset av finska ljudsubstitutioner – Daniel Andersson, Lars-Erik Edlund, Susanne Haugen, Asbjørng Westum (toim.): *Historia och språkhistoria*. Studier i svensk språkhistoria 13, s. 241–62. Institutionen för språkstudier, Umeå universitet & Kungl. Skytteanska Samfundet, Umeå.
- SEJL = Smoczyński, Wojciech 2007: *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Uniwersytet Wileński, Wydział Filologiczny, Wilno
- SES = Snoj, Marko 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Modrijan, Ljubljana.
- Setälä, Emil Nestor 1891a: *Yhteissuomalainen äännehistoria*. SKS, Helsinki.
- 1893: Thomsen Vilmos nyomozásai a finn nyelvtörténet terén – *Nyelvtudományi Közlemények* 23, s. 198–205.
- 1896a: Über Quantitätswechsel im finnisch-ugrischen. *SUSA* XIV: 3.
- 1902a: Zur etymologie von Sampo. – *FUF* 2, s. 141–64. Helsingfors.

- 1906: Zur herkunft und chronologie der älteren germanischen lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen. *SUSA XXIII*, 1.
- 1915a: Reunamuiستutuksia. – *Virittäjä* 19, s. 78–82.
- 1916: Suomensukuisten kansojen esihistoria – *Maailmanhistoria* 2, s. 476–516. Tietosanakirja-osaakehtiö, Helsinki.
- Siro, Paavo 1949: Puhumista merkitsevät sanat itämerensuomalaisissa kielissä. Ilmausyhetyksiin pohjautuva merkityso pillinen tutkimuskoe. *SUST XCIII*. Helsinki
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I – VII. 1955–79: Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Sommer, Ferdinand 1914: *Die indogermanischen iä- und io-Stämme im Baltischen*. Des XXX: Bandes der Abhandlungen der Philologisch-historischen Klasse der Königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften N:o IV. Bei B. G. Teubner, Leipzig.
- Soosaar, Sven-Erik 2005a: Mõne eesti keele kaubandusalase sõna päritolust areaalsel taustal – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 51, s. 138–47.
- Suhonen, Seppo 1980: Balttilaisten lainasanojen levikistä ja merkityspiirteistä itämerensuomalaisissa kielissä – *Virittäjä* 84, s. 189–210.
- 1989a: Baltische und slavische Etymologien – *SUSA* 82, s. 211–21.
- 1992: An der Grenze zwischen Entlehnung und Onomatopoesie – Deréky Pál, Marianne Sz. Bakró-Nagy, Timothy Riese, Péter Hajdú (toim.): *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag*, s. 415–19. Wien – Budapest.
- SSA 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 1–3. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Suhonen, Seppo 1988: Die baltischen Lehnwörter der finnisch-ugrischen Sprachen – *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*, s. 596–615. E. J. Brill, Leiden – New York – København.
- Szinnyei, József 1879: Révai magyar-ugor nyelvhasonlítása. – *Nyelvtudományi Közlemények* 15, s. 248–86.
- TESz 1967–84 = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I – III. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Thomsen, Vilhelm 1869: Den gotiske sprogklassens indflydelse på den finske. En sproghistorisk undersøgelse. Den Gyldendalske boghandel, København.
- 1870: *Über den einfluss der germanischen sprachen auf die finnisch-lappischen: eine sprachgeschichtliche untersuchung*. Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, Halle.
- 1890: Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) sprog: en sproghistorisk undersøgelse. Blanco Lunos, København.
- Toivonen, Yrjö Henrik 1917b: *Huomioita lainasanatutkimuksemme alalta*. *SUSA XXXIV*, 2.
- 1921: Heikki Ojansuu, Lisiä suomalais-balttilaisiin kosketuksiin. – *Virittäjä* 25, s. 80–82.
- 1928b: Zur geschichte der finnisch-ugrischen inlautenden affrikaten. – *FUF* 19, s. 1–270.
- 1929b: Wortgeschichtliche streifzüge. – *FUF* 20, s. 136–44.
- 1933: Wortgeschichtliche streifzüge. – *FUF* 21, s. 108–28.
- 1938c: Suomen kielen etymologisen sanakirjan näyteartikkeleita. – *Virittäjä* 42, s. 335–42.
- 1944d: Sanat puhuvat. Muutamien sanojen ja kuvitelmien historiaa. WSOY, Porvoo – Helsinki.
- UED Aikion ()
- UEW 1988 = *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Band I–II. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- Uibo, Udo 2007: Etimoloogilisi märkmeid (III) – *Keel ja Kirjandus* 50, s. 571–75.
- 2008: Etimoloogilisi märkmeid (VI) – *Keel ja Kirjandus* 51, s. 981–90.
- Uotila, Eeva 1990a : More Baltic Loans from Ancient Everyday Contexts: Fi. suhta and hinta – *Uralo-Indogermanica. Балто-славянские языки и проблема урало-индоевропейских связей. Материалы 3-ей балто-славянской конференции, 18–22 июня 1990. г. Часть I*, s. 134–40. Институт славяноведения и балканистики АН СССР, Москва.
- Uotila, Toivo Emil 1938: *Syrjänische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und etymologischem Wörterverzeichnis*. Helsinki
- UsW = Klotz, Emanuel 2017: *Urslawisches Wörterbuch*. Facultas, Wien.
- VA = Bjorvand, Harald – Lindeman, Fredrik Otto 2007: *Våre arveord. Etymologisk ordbok*. Revidert og utvidet utgave. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Novus forlag, Oslo.

- Vaba, Lembit 1992f: A. D. Kylstra, Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra, Osmo Nikkilä, Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen – *Linguistica Uralica* XXVIII, s. 219–23.
- 2000a: Sabalugu. Märkmeid ühe sõnapere etümoloogiast ja tuletusseoseist – *Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000*. Eesti keele instituudi toimetised 7, s. 390–410. Tallinn.
- 2014a: Alternatiivseid etümoloogiaid – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 60, s. 219–31.
- 2015a: *Sõna sisse minck*. Eesti Teaduste Akadeemia, Tallinn.
- 2016b: Mis hullumeelne idee: etümologiseerida taimenimesid! – *Keel ja Kirjandus* 59, s. 939–46.
- Vasmer, Max 1922: Mõned indo-euroopa laensõnad eesti keeles. – *Eesti Keel* I, s. 11–15.
- Venckutė, Regina 2001: Kari Liukkonen, Baltisches im Finnischen. – *Baltistica* XXXVI, s. 125–30.
- 2002: E. E. Uotila, Selected Loans into Finnish and Baltic-Finnic – *Baltistica* XXXVII, s. 172–77.
- Weske, Mihkel 1890 = ВЕСКЕ, М. П.: *Славяно-Финскія культурныя отношенія по даннымъ языка. Извѣстія Общества археологіи, исторіи и этнографіи при Императорскомъ Казанскомъ Университетѣ. Томъ VIII, вып. 1. Типографія Императорскаго Университета. Казань.*
- Wichmann, Yrjö 1901: *Wotjakische Chrestomathie mit Glossar*. Apuneuvoja suomalais-ugrialaisten kielten opintoja varten II. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- 1911: Zur geschichte der finnisch-ugrischen anlautenden affrikaten, bes. im ungarischen und im finnischen. – *FUF* 11, s. 173–290.
- 1914a: Über die vertretung des urspr. fluogr. **-ńłs-* ~ **-ńdź-* im lappischen. – *FUF* 14, s. 11–17.
- 1923: *Tscheremissische texte mit wörterverzeichnis und grammatikalischem abriß*. Apuneuvoja suomalais-ugrialaisten kielten opintoja varten V. SUS, Helsinki.
- Vihma, Helgi 1983: *Aas-sõnad eesti keeles. – Eesnimedest oskussõnadeni. Emakeele Seltsi aastaraamat* 26/27, s. 32–43.
- Viitso, Tiit-Rein 1982: On early loanwords in Finnic – *Symposiumi 82. Suomalais-neuvostoliittolainen itämerensuomalaisen filologian symposiumi 30.8.–2.9.1982*. Esitelmien referaatit, s. 78–79. Suomen ja Neuvostoliiton välinen tieteellis-teknillinen yhteistoimintakomitea – Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- 1983: Läänemeresoome maahõive ja varaseimad kontaktid – *Symposium Saeculare Societatis Fenno-Ugricae*. SUST 185, s. 265–81. Helsinki.
- 1992a: Finnic and its prehistoric Indo-European neighbors – *Finnisch-ugrische Sprachen zwischen dem germanischen und dem slavischen Sprachraum. Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 25-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 13.-15. November 1991*, s. 185–96. Rodopi, Amsterdam.
- 1993a: Livonian *kõps* ‘hare’ and Finnic *korva ‘ear’ – *Linguistica Uralica* XXIX, s. 89–94.
- 2000: Finnic affinity – *Congressus Nomus Internationalis Fenno-Ugristarum Tallinnae habitus 7.–13. 8. 2000*. Pars I. Orationes plenariae. Orationes publicae, s. 153–78. Tartu.
- Wiklund, Karl Bernhard 1896: Entwurf einer urlappischen lautlehre I. Einleitung, quantitätsgesetze, accent, geschichte der hauptbetonten vokale. SUST X, 1. Helsingfors.
- 1900: *Auhto* sanan syntyperä. – *Virittäjä* 4, s. 40–44.
- 1911: Zur kenntnis der ältesten germanischen lehnwörter im finnischen und lappischen. – *Le Monde Oriental* V, s. 217–52.
- 1916: Om de västfinska folkens urhem och deras flyttning därifrån – *Le Monde Oriental* X, s. 165–79.
- YSaS = Lehtiranta, Juhani 1989: *Yhteissaamelainen sanasto*. SUST 200. Helsinki.
- YSuS = Kallio, Petri 2019: *Yhteissuomalainen sanasto*. Tietokanta osoitteessa https://sanat.esc.fi/w/index.php?title=Luokka:Yhteissuomalainen_sanasto.
- ИЭСОЯ = Абаев, Васо 1958–95: *Историко-этимологический словарь осетинского языка I–IV*. Москва: Издательство Российской Академии наук

VIRHEELLISIKSI TODISTETUT BALTTILAISLAINAETIMOLOGIAT

Kaikkiaan balttilaisetyologioita on vuosina 1869–2017 esitetty 1044. Suuri osa niistä on hyvin heikosti perusteltu.¹² Temaattisissa etymologisissa sanakirjoissa tavallinen käytäntö on käsitellä vääristä etymologioista ainoastaan jonkinlaista yleistä uskottavuutta saavuttaneet. Koska kannatuksettomiinkin vääriin selityksiin on silti mahdollista törmätä aiemmassa kirjallisuudessa, kritisoin niitä tämän teoksen yleisessä osassa sellaisten argumenttien yhteydessä, jotka osoittavat ne kestäättömiksi.

Jo aiemmassa kirjallisuudessa riittävin perustein kumottuja lainaselityksiä en kuitenkaan ole toistanut, vaan viittaan kootusti näihin perusteisiin tässä luvussa. Viitteet on järjestetty kumottujen etymologioitten mukaan. **Mukana ovat myös tämän teoksen yleisessä osassa kritisoit selitykset: niihin viittaan pelkällä sivunumerolla.**

Viitteissä ei ole mainittu väärää etymologiaa eikä sen esittäjää vaan ainoastaan sana ja sen saaman balttilaislainaetymologian ensimmäinen riittävä kritiikki, eräissä tapauksissa myös myöhempi kritiikki, jos se kuvaa etymologiaan sisältyvät ongelmat täsmällisemmin tai laajemmin kuin ensimmäinen. Useamman balttilaisetylogian saaneista sanoista mainitsen tarkennuksena myös oletetun lähtömuodon tai rinnastetut balttilaiskielten sanat. Riittämättöminä tai virheellisinä pitämiäni vasta-argumentteja en ole hyväksynyt luetteloon.

Virheelliseksi todistettuja balttilaislainaetymologioita on 236.¹³

sm *ahingas* (= ba *ašningas), Junttila 2012: 270
 sm *ahmalo* 'apila, raate', Thomsen 1890: 156
 sm *aika* (= jatv *ajki*), Junttila 2015c: 230
 sm *aita*, Rédei 2000: 227
 sm *aitta*, Junttila 2012: 285, 2019b: 60
 sm *akana*, Kalima 1936a: 15
 sm *ampiainen*, Junttila 2015c: 208–9
 sm *arvo*, LEW 7
 sm *auhto* 'kostea notkelma, korpi', Wiklund 1900
 sm *aurinko*, Koivulehto 2001c: 54
 sm *ehkä*, Nikkilä 2001a: 397
 sm *ensi*, Koivulehto 2001b: 57
 sm *havas*, Koivulehto 1997a: 30
 sm *hermo*, Rédei 2000: 227, Nikkilä 2001a: 395
 sm *hevonon* (= ba *ešvāinis), Rédei 2000: 227, Nikkilä 2001a: 400
 sm *hiili*, Rédei 2000: 227
 sm *hiiva* (= lt *syvas*), Ojansuu 1921a
 sm *hiki*, Kulonen 2000b: 251

¹² Kaikkiaan 456 kannatettua etymologiaa (222 yleisesti hyväksyttyä ja 234 kiistanalaista), 532 yleisesti hylättyä ja 56 arvioimatonta etymologiaa. Näissä luvuissa ovat mukana myös erisnimille esitetyt etymologiat.

¹³ Tästä luvusta ja luettelosta puuttuvat erisnimille esitetyt etymologiat. Luku sisältää tässä lueteltujen etymologioitten lisäksi balttilaislainaselitykset sanoille *salko* ja *suka*. Nämä sanat kuuluvat kantasuomea vanhempaan esibalttilaiseen lainakerrostumaan, joten niiden balttilaisetylogiat ovat virheellisiä vain ajoituksen suhteen ja tällöinkin on oikeastaan kyse vain balttilaisuuden ajallisen alkurajan määrittelystä (vrt. Junttila 2015c: 48–53).

- sm *hilse*, Nikkilä 2001a: 397, 399
 sm *himo*, Koivulehto 2001b: 55
 sm *hinta* (← ba *žinta-), Koivulehto 2001b: 54–5
 sm *häntä*, Rédei 2000: 227
 sm *häät*, Kulonen 2000b: 251, Koivulehto 2001b: 54
 sm *ies*, Nilsson 2001: 187, Kallio 2006a: 158
 sm *ihme*, Rédei 2000: 227, Koivulehto 2001b: 56
 sm *ihra*, Thomsen 180: 174
 sm *ilta*, Rédei 2000: 227
 sm *jo*, LägLoS I
 sm *juoni*, Kalima 1936a: 19
 sm *kalja*, Koivulehto 2001b: 55
 sm *kallas*, Kalima 1936a: 15
 sm *kana*, Kalima 1936a: 15
 sm *karhi* 'äes', Junttila 2011: 119
 sm *karppa*, Junttila 2015c: 255, Junttila 2019b: 51
 sm *karppi*, Junttila 2015c: 255, Junttila 2019b: 47
 ?sm *karsi*, Junttila 2015c: 200
 sm *karsta* 'noki', Junttila 2015c: 115
 sm *kartano*, Thomsen 1890: 153
 sm *karttu* 'kapula, maila; poikkipuu', Toivonen 1921: 80
 sm *karvas* (adj.), Kalima 1936a: 15
 sm *kasa*, Koivulehto 1994b: 2
 sm *kassa*, Thomsen 1890: 12
 sm *kasvaa*, Koivulehto 1994b: 3
 sm *katti*, Junttila 2011: 92
 sm *kattila*, Thomsen 1890: 183–4
 sm *kaula* (← lt *kaulas*), Junttila 2015c: 115
 sm *kaura*, Kalima 1936a: 15
 sm *kauris*, Kalima 1936a: 15
 sm *kavea* 'kuhilas', Junttila 2011: 104
 sm *kavio*, Nikkilä 2001a: 395
 sm *kehno*, Nikkilä 2001a: 396
 sm *kekri*, Thomsen 1890: 147–8
 sm *-kin*, Thomsen 1890: 172–3
 sm *kipeä*, Junttila 2015c: 219
 sm *koipi* (← lt *koja* + *staibis*), Nikkilä 2001a: 399
 sm *kone*, Anttila 2000: 239
 sm *korva*, Viitso 1993a: 92–3
 sm *koukka* ~ *-u*, Kalima 1936a: 15
 sm *kouri*, Būga 1908a: 213
 sm *kuningas*, Thomsen 1890: 112
 sm *kuokka*, Kalima 1936a: 15
 sm *kuontalo*, Setälä 1893: 203–4, Mikkola 1894: 130
 sm *kuori*, Junttila 2015c: 180
 sm *kupo* (← lt *kuopa*, *kupeta*, *kaupas*), Nieminen 1934: 27, Kalima 1936a: 122
 sm *kurva* 'huora', Thomsen 1890: 12
 sm *kyäs*, *kykö* 'kuhilas', Mägiste 1936a: 185, Koivulehto 1971b: 583
 sm *kärppä* ← ba, Junttila 2012: 268
 sm *lahje*, Junttila 2011: 104
 sm *lahma*, Junttila 2011: 104
 sm *laita*, *laide* 'reuna', Wiklund 1911: 232, Junttila 2012: 283 (kirjoitusvirhe!)
 sm *laiva* (← ba *plauja-), Koivulehto 2001b: 56
 sm *laiva* (← lt *laivas*, lv *laiva*), Toivonen 1929b: 143, Koivulehto 1970
 sm *lanko* (← lt *lanka*, *nuolanka*), Kulonen 2000b: 251
 sm *lapsi*, Nikkilä 2001a: 399
 sm *latkia*, Junttila 2011: 104
 sm *lellä* ~ *lelu*, Junttila 2011: 93

- sm *lentää*, Rédei 2000: 228
 sm *liemen*, Kalima 1936a: 24
 sm *liista*, Thomsen 1890: 12–13
 sm *lintu*, Rédei 2000: 228
 sm *lorppi*, Junttila 2016b: 469
 sm *lotakko*, Junttila 2011: 93
 sm *luode* (≡ lt *klotis*), Nikkilä 2001a: 395–6
 sm *luode* (≡ lv *lode*), Kalima 1936a: 19
 sm *luokka*, Kalima 1936a: 17–18
 sm *luoma* 'kohtalo', Kalima 1936a: 19
 sm *lyhyt*, Koivulehto 2001b: 57
 ?sm *länget*, Junttila 2012: 281
 sm *länsi*, Nikkilä 2001a: 398
 sm *maata*, Nilsson 2001: 189, Junttila 2015c: 182
 sm *mallas*, Karsten 1922a: 126, Junttila 2011: 93
 sm *mieli*, Linde 2007: 121
 sm *mieluinen*, Kalima 1936a: 18
 sm *moisio* (≡ lt *mietas*), Kalima 1936a: 29, Ariste 1965: 109
 sm *moisio* (≡ lv *muiža*), Thomsen 1890: 270
 sm *muistaa*, Junttila 2011: 105
 sm *musta* (≡ ba *mušta-), Koivulehto 2001c: 55, Nikkilä 2001a: 398 ja 401, Venkutė 2001: 129–30
 sm *mäyrä*, Helinski 2008: 183
 sm *nahka*, Lidén 1906: 411, Junttila 2011
 sm *nauta*, Karsten 1915: 137
 sm *nielää* 'kirota', Junttila 2016b: 469
 sm *noki*, Koivulehto 2001c: 54, Nikkilä 2001a: 398
 sm *nuija*, Junttila 2011: 93
 sm *ohja* (≡ ba *vožja ~ *vadžja), Koivulehto 2001b: 56
 sm *ohja* (≡ itäba *vadžja-), Koivulehto 1997a: 28
 sm *paarma*, Junttila 2011: 105
 sm *pakana*, Thomsen 1890: 12
 sm *pakkanen*, Nilsson 2001: 189, Junttila 2015c: 182
 sm *panki*, Setälä 1915a: 78–80
 sm *pasma* 'vyyhden osa', Thomsen 1890: 93
 sm *patistaa*, Junttila 2017: 132–3
 sm *patja*, Kalima 1936a: 20
 sm *patukka*, Thomsen 1890: 93
 sm *paula*, Thomsen 1890: 13, Junttila 2012: 268
 sm *perhe*, Junttila 2011: 116
 sm *perna*, Rédei 2000: 228, Nilsson 2001: 185
 sm *peura* ? (≡ lt *briedis*), Koivulehto 2007a:252
 sm *piirakka*, Thomsen 1890: 12
 sm *pika-*, Nilsson 2001: 189
 sm *piki*, Thomsen 1890: 13
 sm *piru*, Plöger 1973: 321
 sm *porkkana*, Junttila 2012: 274, 2019b: 51–2
 sm *puoli*, Junttila 2015c: 180
 sm *purje*, Sommer 1914: 181, Peltola 1955, Koivulehto 1973a: 575–83
 sm *pursi*, Ritter 1993a: 82
 sm *putero* 'lätäkkö', Junttila 2011: 116–17
 sm *puusniikka* 'yhteistilan osakas', Junttila 2012: 288, Junttila 2015c: 241
 sm *rahko*, Kulonen 2000b: 248–9, Nilsson 2001: 185
 sm *raihnas*, Nikkilä 2001: 396
 sm *raisu*, Junttila 2011: 101
 sm *raivo*, Ritter 1993a: 119, LägLoS III 116
 sm *rakentaa*, Junttila 2012: 281
 ?sm *ranget*, Junttila 2012: 281

- sm *rasti* ~ *rastikka*, Närhi 1960: 62–9, Junttila 2011: 101
 sm *rata*, Nieminen 1940: 381
 sm *ratsas*, Junttila 2011: 107
 ?sm *rautio*, Kalima 1936a: 20
 sm *riihi* (= lt *reže*), Thomsen 1890: 276
 sm *riitta*, Junttila 2016a: 139, 2019b: 58–9
 sm *rovio*, Junttila 2015c: 184
 ?sm *ruis*, Thomsen 1890: 212–13, Junttila 2014b: 131
 sm *runko*, Koivulehto 1997a: 13
 ?sm *runo*, Thomsen 1890: 213
 sm *ruopas*, Junttila 2011: 102
 sm *rutja* 'märkä; likainen', Kalima 1936a: 19–20
 sm *räpylä*, Junttila 2017: 138
 sm *saiko* 'pyyntiaitaus; karsina', Toivonen 1917b: 25–6, Junttila 2011: 117
 sm *salpa*, Junttila 2011: 111
 sm *sammás* (= lt *žambas*), Setälä 1902a: 55
 sm *sana*, Kulonen 2000b: 249, NES
 sm *sapa*, Vaba 2000a
 sm *sata*, Szinnyei 1879: 281
 sm *saverikko* 'reen jalaksen aisan kiinnitin', Kalima 1936a: 17
 sm *seitti*, Junttila 2015c: 194, Junttila 2019b: 56
 sm *seula*, Weske 1890: 92–3
 sm *sielu*, Kalima 1936a: 18
 sm *siisna*, Junttila 2011: 105
 sm *silakka*, Junttila 2011: 95
 sm *sipuli*, Thomsen 1890: 12
 sm *sirppi*, Thomsen 1890: 12
 sm *siula* (= lt *siūlas*), Thomsen 1890: 14
 sm *sora* (= lt *sora*), Junttila 2011: 125
 sm *sulhanen* (= lv *sulains*), Thomsen 1890: 280
 sm *suo*, Nikkilä 2001a: 398
 sm *suojus*, Junttila ASK
 sm *suopunki*, Kalima 1936a: 17–18
 sm *suova*, Mägiste 1941a: 302, Nuutinen 1987a: 57–9
 sm *suovero* 'sompä', Kalima 1936a: 17
 sm *säetä*, Hofirková & Blažek 2011: 53
 ?sm *särki*, Junttila 2012: 271
 sm *taimen*, Junttila 2012: 272
 sm *tupa*, Junttila 2011: 99, LägLoS
 sm *turku* 'tori', Thomsen 1890: 12
 sm *tuuma*, Thomsen 1890: 12
 sm *tähti*, Junttila 2015c: 121
 sm *täsmä*, Junttila 2011: 106
 sm *udar* ~ *utare*, Linde 2007: 170
 sm *uuhi* (= lt *ožys*), Thomsen 1890: 93, 205
 sm *vaino* ~ *vainu*, Posti 1974
 sm *vaippa*, Thomsen 1890: 242
 sm *vakahainen* (= lt *voka*), Junttila 2017: 138
 sm *valkea* (= ba **bal-*), Linde 2007: 179
 ?sm *valkea* (= ba **žvalg-*), Alvre 2000c: 225
 sm *valta*, Mikkola 1891: 152
 sm *valtio*, Kalima 1936a: 20
 sm *vannas*, Junttila 2016a: 139
 sm *varras* (= lt *varpstis* ~ *varpstė*), Koivulehto 1979c: 158
 sm *varsi* (= lt *varpstis* ~ *varpstė*), Koivulehto 1979c: 158
 sm *vasara*, Junttila 2011: 96
 sm *vata* 'pieni nuotta', Thomsen 1890: 234
 sm *veli*, Rédei 2000: 228

- sm *verta*, Thomsen 1890: 240–1
 sm *veräjä* (⇐ ba *divirga), Ojansuu 1922b, Kalima 1936a: 25, Junttila 2011: 106
 sm *veräjä* (⇐ ba **verta-*), Kalima 1936a: 26, Junttila 2011: 106
 sm *vieras*, Grünthal 1997: 203
 sm *viina*, Thomsen 1890: 13, Junttila 2011: 96
 sm *virtsa*, Kulonen 2000b: 251
 sm *välttää*, Junttila 2011: 97, 118
 sm *ääri*, Junttila 2014b: 28
 ka *niitti* 'lanka', Junttila 2011: 106, 108, Junttila 2015c: 121
 ka *tšiiitalo* 'rasvan sakka', Junttila 2012: 288, Junttila 2015c: 241
 ?va *vonka* 'aalto', Linde 2007: 179, Junttila 2015c: 182
 vi *iskuma* (olematon sana), Junttila 2015c: 121
 vi *jung* 'vinssi', Saareste 1922a: 15
 vi *kanep* 'hamppu', Junttila 2011: 97
 vi *kaugas* 'tasku', Junttila 2012: 284, Vaba 2014a: 222–6
 vi *kiut*, va *tšiuulto* 'raita, viiru', Matikainen 1962
 vi *kulit* 'tasku', Junttila 2012: 284
 vi *kult* 'karju', Vasmer 1922: 12
 vi *kurtuma* 'kuihtua', Junttila 2016b: 469, 2019b: 42–3
 vi *kärpima*, Mägiste 1977: 167–8, Nikkilä 1982: 254
 vi *lest* 'kampela' (⇐ lt *lėkštas*, lv *leste*), Junttila 2012: 270
 vi *lest* 'kampela' (⇐ lt *plekšnė*, lv *plekste*), Junttila 2012: 270
 vi *naarits* 'vesikko', Blokland 2005: 243
 vi *nari*, *narits* 'visvarihma; nivelreuma', Junttila 2011: 97
 vi *näägutama*, Junttila 2017: 138
 vi *rääts* '(kala)kori', Junttila 2011: 97, 106
 vi *sard* 'haasia', Junttila 2015c: 121
 vi *singas* 'itämiskohta jyvässä', Junttila 2016b: 469
 vi *sodi* 'sotku', Junttila 2011: 106, 118
 vi *tolm* 'pöly', Junttila 2016b: 469
 vi *urg* 'pesäkolo, pesäluola', Junttila 2011: 106
 vi *üsked* 'tuultamaton vilja', Junttila 2016b: 469
 vi *vend* 'veli', Junttila 2015c: 182
 vi *vöru* 'metallirengas' (⇐ lt *varis* lv *vars*), Lang 2016: 23–7
 li *kēv* 'mära', Junttila 2012: 280, Junttila 2015b: 24
 li *maigas* 'herkkusuu', Junttila 2011: 107
 li *plaka* 'lude', Junttila 2015c: 240
 li *sēmda* 'maito', Junttila 2016b: 469
 li *sjira* 'juusto', Junttila 2012: 276
 uk *mulk* 'mulgimaalainen', Kalima 1936a: 139
 uk *myyl* 'kapiro', Junttila 2016b: 469
 uk *myyl* 'poikkipuu', Junttila 2016b: 469
 uk *palask* 'tylsynyt teräse', Junttila 2012: 288